

O'zbekiston yoshlarining adabiy-ijtimoiy jumali

5/2021
KOSHILIK

Amirqul PO'LKAN

Botirlar

Necha bor zaminni kuydirdi otash,
Necha bor moziyning aylandi charxi.
Va lekin, yo'lidan toymadi quyosh,
Va lekin, tushmadi botirning narxi.
G'animlar yurtimga qildilar yurish,
Muqaddas tuproqda tutdilar chodir.
Intiqom olmoqqa chorladi urush,
Yovlarga o'q bo'lib sanchildi botir.
Botirlar jon berdi mardona turib,
Tulporlar qon kechib chopdilar sarson.
O'q yegan burgutdek, nogoh, charx urib,
Ularning ko'ksiga yiqildi osmon...
Ular ham hayotni sevardi jondan,
Ular ham yashardi tole axtarib.
Botirlar ko'ksidan sachragan qondan
Ko'kdagi yulduzlar qoldi qizarib.
Eh, ular sharob ham ichmadi qonib,
Umr ham bermadi jangi beomon.
Shoirlar qudratni kuyladi yonib,
Ularning sha'niga bitdilar doston.
Zotan, men ulardan olgayman saboq,
Shul uzoq o'tmishga solgayman nazar.
Bugun ham qaydadir pisganча qo'rqoq,
Botirning ortidan urmoqda xanjar.
Men qanday chidayin bunday jafoga,
Ne qilay go'daklar qolsalar sag'ir?
Umrinni bergayman balki da'voga,
Men ham botirlarga zuryodman, axir.
Va lekin, bu bilan o'zgarmas tarix,
To'kilib bitmagay kiprikdagi gard.
Baribir, ularni bo'lmas qaytarib,
Jazoga mustahiq bo'lmagay nomard.
Mayda gap qilsam gar kechiring, biroq,
Do'stlarim, botirlik emasdir oson.
Ko'z yumgan botirlar bugun ham uyg'oq,
Ularning kiftida turibdi osmon.

Muassislar:

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:

Sirojiddin SAYYID
Nodir JONUZOQ
Iqbol MIRZO
G'ayrat MAJID
Sobir O'NAR
Kengesboy KARIMOV
Shuhrat SIROJIDDINOV

Jamoatchilik kengashi:

Alisher SADULLAYEV
Minhojiddin MIRZO
Botirjon ERGASHEV
Bahodir KARIMOV
Ilhom TO'XTASINOV
Rustam MUSURMON
Abatbay DANIYAROV
Farrux JABBOROV

Bosh muharrir v.b.:

Nurilla CHORI

Mas'ul kotib:

G'iyosiddin O'NAROV

Muharrir:

Sardor TOLLIBOYEV
Dilnoza RUSTAMOVA

Rassom:

Asliddin KALONOV

Manzilimiz:

Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar
uyushmasi binosi.
Indeks 100066

E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz

Web sayt: www.yoshlikjurnali.uz

Tel.: (71) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: D.Rustamova

5

Sharof Boshbekov

Yozuvchilik haqida.
Uylanganim haqida

13

Salim Ashur

Men asli
qayerlikman?

20

A'zam Rahim

Ufq qadar uzayib
ketgan nigohim...

30

Nilufar Jabborova

Qalbdan ko'zga ochdim
bir yo'lak...

32

**Muyassar
Tilovova**
Tabib

42

**Zulfiya QUROLBOY
qizi**
Umidimiz bor...

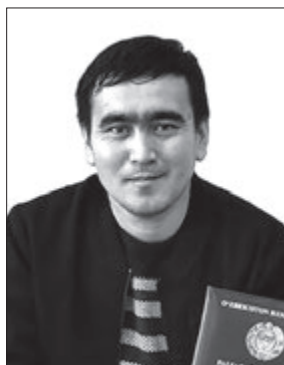
43

**Xoliyor
Safarov**
Aniq manzaralar
chizgisi

44

**Zavqiddin
Suvonov**
Dardning qiyofasi

45

**Shahobiddin
Luqmon**
Tog'larga tirmashib
tong otar mudom...

46

**Gulnora
Shermatova**
"Yomg'ir – pichirlab
qilingan duo"

48

**Nodira
Mansurova**
Borlig'imda kulgi
qiladi jilva...

50

Fozil Iskandar
Yozuvchining
o'ylari

“OLTIN QALAM”LI NASHRMIZ!

“Yoshlik”ning “Oltin qalam” XV milliy mukofoti uchun xalqaro tanlov g’oliblari safida e’tirof etilganidan jamoamizning quvonchi cheksiz. Bu quvonchni ifoda etish uchun g’ayratimiz toshganidan hatto qo’limizdagi “Oltin qalam” ham titrayapti.

Tahririyat xodimlari doimo bu muqaddas dargohda xizmat qilayotganidan faxrlanib yurishadi. Bugun ana shu faxrimiz qo’shaloq bo’ldi. Garchi tanlov nizomiga ko’ra nomzodlarning bir yillik faoliyatiga baho berilib, e’tirof etilgan bo’lsa-da, quvonchli damlarda kishi baribir o’tgan kunlariga nazar tashlar, xotiralari yangilanar, yodga tushar ekan.

O’zbek xalqining so’nggi qirq yillik tarixiga e’tibor qilsangiz, shubhasiz, Siz ham hayajonga tushasiz. Aniqroq aytganda, “Yoshlik” millatning adabiy tafakkuriga, intellektiga, madaniyati va san’atiga sezilarli ta’sir ko’rsatdi.

Bu bir jumla bilan ifodalanganidek oson bo’lgan emas, jurnalning yukini sharaf bilan ko’targan ustozlarning zahmatini eslamaslikning hech imkoni yo’q.

Abdulla Oripov bir she’rida yozganiday:

*Ro’baro’ kelding sen toshqin daryoga,
Qolding sohil uzra chorasiz, giryon,
Lekin yo’liqqanday ajib ro’yoga,
Qarshingda bir ko’prik bo’ldi namoyon.*

*Bamisli uzala tushgan xor vujud,
Ko’targay u turfa insonlar korin.
O’tding sen daryodan salomat va but,
Lekin o’yladingmi ko’prik me’morin?*

Bir o’ylab qarasak, Erkin Vohidov sho’ro zamonida o’zbek xalqining ko’krigidan ko’taradigan asarlar chop etib “muhokamalar”ga sabab bo’lmaganmidi? Omon Matjon yurtni erkin va ozod ko’rmoq umidida yozilgan asarlarga yo’l berib, balolarga qolmaganmidi?

Ammo bularning barchasi el-yurtga kamarbasta bo’laman degan kishilar uchun sharaf-ku... Vaqt o’tgan sari millat oydinlarining xizmati tarix ko’zgasida yaraqlab boraveradi.

“Yoshlik”ni elga manzur qilish yo’lida ko’plab iste’dodli adiblar mehnat qildi. Xalqimiz sevib o’qiydigan qaysi asarni aytmang, albatta, shu jurnalda chop etilgan bo’lib chiqadi. Bundan ko’rinib turibdiki, ustoz ijodkorlar tahririyatda yurak amri bilan mehnat qilishgan.

“Oltin qalam” milliy mukofoti tahririyatimizga jamoatchilik tomonidan bildirilgan yuksak ishonch, yosh ijodkorlarga ko’rsatilgan katta rag’batdir. Bu sharaf “Yoshlik” jamoasiga yanada mas’uliyat yuklaydi. Negaki endi “Oltin qalam”li nashrmiz!

“Yoshlik” jamoasi

Yozuvchilik haqida

Avtobiografik hajviya

**Sharof
BOSHBEKOV**

1951-yili tug'ilgan. San'at instituti Musiqali aktyorlik bo'limida tahsil olgan. "G" varianti, "G'urur", "Jumboq" kabi hikoyalari, "Tushov uzgan tulporlar" dramasi, "Taqdir eshigi", "Eshik qoqqan kim?", "Eski shahar gavroshlari", "Temir xotin" kabi komediyalari e'lon qilingan. "So'qmoq", "Mehr va mauzer" kinoqissalari, "Falakning gardishi", "Musofir bo'lmaguncha", "Tentak farishta" (hikoyalar, maqolalar, ssenariy) to'plamlari nashrdan chiqqan.

*M*en jiddiy oilada tarbiyalanganman. Uyimizda kulgi ovozi kamdan-kam eshitilardi. Ota-onamiz: "Jiddiy bola bo'lg'in, shunda sendan jiddiy odam chiqishi mumkin. Bo'lar-bo'lmasga hirlinglayversang go'r ham bo'lmysan", deb o'rgatishgan. Ana shu gap hamon qulog'imda. Mendan durust odam chiqdimi-yo'qmi bilmadim-u, lekin shunaqa qovog'i soliq odam bo'p qolganim aniq.

Tabiatimda yoshligimdan bir xudbinlik bor: men gapirsam-u, boshqalar eshitsa! Shu deng, ich-ichimda aytadigan gaplarim ko'pga o'xshardi. Qanaqa gapligi esimda yo'g'-u, ammo gapirishga kuchli ehtiyoj sezardim. Vaqti-soati kelib biron kasbning boshini tutish masalasi ko'ndalang bo'lganida, nima hunar qilsam ekan, deb o'ylay boshladim. Avvaliga diktora, o'zbekchasiga – suxandon bo'lsammikan, dedim. Maza-da! Radiodami, televizordami gapiraverasiz, millionlab odam eshitaveradi. Keyinchalik bir-ikki urinib ham ko'rdim, lekin radioga ovozim yoqmadim, televizorga – basharam... Xullas, bo'lmadi.

Aktyorlik eng zo'r kasb bo'lib tuyuldi menga. Tasavvur qiling, zal liq to'la odam! Buyam yetmaganday, oxirida chapak chalib, gullar ham berishadi! Artistlar tayyorlaydigan oliy o'quv yurtini bitirganimdan keyin biron o'n yil teatrda ishlab, bu kasbdan ham ko'nglim qoldi. Aktyor degani birov yozgan gaplarni gapirarkan, o'zining gaplari ichida qolib ketaverarkan sho'rlikning. To'lib-to'lib dardingni aytolmaganingdan keyin, shuyam hunar bo'ldi-yu... Qisqasi, bu kasbniyam yig'ishtirdim.

Yoshligimda, deng, Brejnevga juda-juda havas qilardim. Dunyoda shu bandadan baxtli odam bo'lmasa kerak, deb o'ylardim. Yo'q, mansabiga emas, gapirish imkoniyatiga havas qilardim. Siyezdlardagi nutqlarini eslang. O'ziyam jag'i tushib ketgunicha gapirishga haqi bor edi-da! Keyin bilsam, ungayam birov yozib berarkan. O'ylab-o'ylab Brejnev bo'lishdan ham voz kechdim...

Kunlardan bir kun Boshbekovning boshiga bir zo'r fikr keldi: hamma birov yozgan gaplarni gapirsa, o'sha "birov" o'zim bo'p qo'yaqolsam-chi? Yaxshi-da, o'zim yozaman – o'zim gapiraman! Shu-shu, desangiz, o'zim yozadigan bo'p ketdim. Maqtanish bo'lmasin-u, hozir Siz o'qib turgan satrlarni ham o'zim yozganman.

Shunaqa yozadigan odamlarni yozuvchi deyisharkan. Yozuvchilar ham ikkiga bo'linarkan. Birinchisi, bolaligida kam kulganlar ("durust odam bo'lish" ilinjida). Ular kulgiga to'ymay o'sgani sabab, nuqul kulgili asarlar yozadi. Ikkinchisi – hamma kulgisini bolaligida kulib bo'lganlar. Ular nuqul jiddiy

asarlar yozishadi. Biron muallif asarini "komeidiya" deb da'vo qilsa-yu, lekin kulgili chiqmasa, "bu yozuvchi bolaligida kulib qo'ygan ekan-ku", deb qo'yaman.

Yozuvchilik g'alati kasb ekan. Butun umr kimgadir, nimanidir isbotlashga, "ho', birodarlar, meni yam qo'limdan yozish keladi" deyishga sarf bo'larkan. Avval teatr jamoatchiligiga, keyin adabiy jamoatchilikka, so'ng tomoshabinga. Ungacha yoshingiz ham qirqni qoralab qolarkan.

Xo'p, isbotladingiz ham deylik. Keyin xotiningiz boshlab qoladi:

– Hay, dadasi, biron jiddiyroq ish qilsangiz bo'lmaydimi? Kap-katta, sog'-salomat erkakka sekretar-mashinistkalariga o'xshab mashinka chiqillatib o'tirish ham ishmi? Mayli, ishdan bo'sh vaqtingizda asar yozasizmi, qush boqasizmi, it boqasizmi – ixtiyoringiz!

Xotiningizga to it boqish bilan yozuvchilikning farqini tushuntirganingizgacha yoshingiz ham ellikka borib qolar ekan. Oltmishga kirsam nima bo'ladi, bilmayman...

Hali aytganimday, bolaligimda kulgiga to'ymay o'sganman, endi o'shaning hissasini chiqarish uchun hajviy asarlar yozadigan yozuvchi bo'lishga ahd qildim. Kulgining o'zi nima, rangi qanaqa, qanday materialdan yasalgan – xullas, shu masalada qattiq bosh qotirdim. Vale, shunday xulosaga keldim: kulgiyam ikki xil bo'larkan – bama'ni kulgi, bema'ni kulgi. Shunday bir asar yozishni orzu qilib kelaman – uni ko'rgan tomoshabin qah-qah urib kulmasa, biroz havas, bir qadar ma'yuslik bilan jilmaysa va jilmayib o'tirganini o'zi ham sezmasa... Bilasizmi, bu tabassumda tama yo'q. Bu

Rasmlarni Jasur Abrayev chizgan.

nihoyatda shirin, huzurbaxsh, iliq va yoqimli kulgi. Tomoshabinni kuldirish oson, jilmaytirish qiyin. Tarvuz ko'tarib ketayotgan bir semiz amaki gup etib yiqilib tushsayam kulaveramiz-da. Bama'ni kulgi esa boshqacha bo'ladi...

Bir kuni kichkina qizchamni yetaklab bozorga tushdim. Uzum olmoqchi bo'ldik. Bir badjahl, qo'rs odam uzum sotyapti. Qovog'i menikidan ham battar osilib ketgan. Yaqinlashib narxini so'radim.

– Ko'rmayapsizmi, yozib qo'yibmiz-ku! – deb jerkib berdi u.

– Ha endi, bu bozor – xaridor degani savdolashadi, tortishadi.

– Siz bilan tortishib o'tirishga vaqtim yo'q! Olsangiz oling, bo'lmasa tovarni to'smang!

Baribir savdolasha boshladik. Men u dedim, u bu dedi, xullas, o'n so'mlik uzumni sakkiz yarim so'mga kelishdik. Qarab turibman, haligi amaki tarozining pallasini taraqlatib jahl bilan uzum tortyapti. Bir payt qizchamga ko'zi tushib, butunlay boshqa ohangda so'radi:

– Iye, bu yaxshi qizaloq ekan-ku! Isming nima? Ma, manovi senga... – deb salkam yarim kilo keladigan uzum boshini qizimga uzatdi. Hayron bo'laman, men bilan shuncha tortishgani nima-yu, shuncha uzumni tekinga berib yuborgani nima? Berishga berdi-yu, lekin ogohlantirib qo'yishniyam unutmadi: – Buni o'zing yegin, xo'pmi? Dadangga berma, shundoq ham u meni qaroqchiday qaqshatib ketyapti!..

Qarasam, boshqa sotuvchilar ham unga jilmayib qarab turishibdi. Ular bu odamning sirti qo'pol, lekin ichki dunyosi nechog'lik yorug'ligini bilishar, u savdo qilayotganida doim kuzatib turishar ekan. Uyga qaytayotib e'tibor qilsam, o'zim ham jilmayib ketayotgan ekanman... Menga ana shunday kulgi kerak.

Kulgining yana bir turi bor, u "jirafa kulgi" deyiladi. Yo'q, men hammadan keyin kuladiganlarni aytmayapman. Hayotda shunday voqealar yuz beradiki, aynan o'sha paytda hech kim kulmaydi. Voqea sodir bo'lib o'tganidan ancha keyin eslab kulamiz. Aytaylik, it quvlayotgan odam o'sha paytda kulmaydi-ku, to'g'rimi? Keyin, oradan ma'lum vaqt o'tganidan so'ng o'sha paytda qanday qochgani, nima deb dodlagani haqida gapirib yoki eslab kuladi. Men

ham ana shunday "jirafa kulgi"ning bir marta guvohi bo'lganman...

Ancha yillar oldin bir guruh yozuvchilar paxta yig'im-terim mavsumida dala aylangani viloyatlardan biriga bordik. U vaqtlarda "obkom" degan gaplar bo'lardi. O'sha idoradan bir kishini bizga hamroh qilib jo'natishdi. Haligi odam biram sipo ediki, na gaplashib bo'ladi, na hazillashib. Oddiygina hol-ahvol so'rashishgayam erinayotganday. Bir xo'jalikka borsak, odmigina mehmonxonaning foyesiga dasturxon qilishibdi. O'tirdik. Haligi odam ham. Shlyapasini yechmadi, xuddi birov opqo'yadigandek. Dasturxon atrofida o'tirib, biroz qizishib olganimizdan keyin latifago'ylik boshlandi. Bora-bora siyosiy latifalargayam o'tib ketibmiz. Vakil miq etmay, hammamizning g'ashimizni keltirib o'tiribdi. Shu payt rahmatli yozuvchimiz Otayor shiftdagi yong'inga qarshi o'matilgan qurilmani ko'rsatib:

– O'rtoqlar, har narsani gapiravermanglar, anovi kim nima desa hammasini yozib olyapti, – deb qoldi.

Bu shunchaki hazil ekanini, u qurilmaning nimaligini hammamiz bilib tursak-da, o'rtaqa allanechuk noqulay jimlik cho'kdi. Keyin gap boshqa mavzuga ko'chib, haligi gap esimizdan ham chiqib ketdi. Bir payt, deng, boyagi vakil hech gapdan hech gap yo'q, o'rnidan shaxt turib, shiftga qarab qichqirib qolsa bo'ladimi:

– Bu yerdagi gaplarga mening aloqam yo'q! Familiyam – Vahobov!

Hammamiz qotib qoldik. Vakil bir ishni qoyillatib qo'yganday, viqor bilan joyiga o'tirdi. Bironimiz kulmadik. Aksincha, sho'rolar jamiyati odamni ne ko'ylarga solib qo'ygani afsuslanib o'tirardik. Faqat keyin, Toshkentga qaytganimizdan so'ng o'sha voqeani eslab, rosa kulishdik. Qarang, familiyasiniyam aytdi-ya...

Portlovchi kulgi ham bo'ladi. Tomosha zali titrab ketadi. Bu juda keng tarqalgan, ommabop kulgi. Hayotda bunaqa voqealarga juda ko'p duch kelamiz. O'zimizning askiyamizni eslang. Eshitgan zahoti kulamiz, u "jirafa kulgi"ning teskarisi.

Bir hamkasb do'stimizning piyesasi teatrda ilk bor sahnalashtirildi. Bu yozuvchining ijodida katta voqea, albatta. Do'stimiz ziyofat berdi. Uning sha'niga ko'pdan-ko'p maqtovlar aytili.

Uyga qaytyapmiz. Ko'chada bir ayol sadaqa so'rab o'tiribdi, qo'lida yosh bolasi ham bor. Bir payt dramaturg do'stimiz ("dramaturg" deymiz-da endi, piyesasi sahna yuzini ko'rди axir) gadoyning qarshisida to'xtab, birpas tikilib qoldi. Biz sadaqa bersa kerak, deb o'yladik. U biroz chayqalganicha gadoyga dashnom berdi:

– Sadaqa so'rab o'tirgani uyalmaysizmi, hali yosh ekansiz? Undan ko'ra biron joyda ishlang!

Ayol noliy ketdi:

– Voy, ukajon, qandoq qilay, biron hunarim bo'lmasa, o'qimagan bo'lsam, qo'limdan nimayam kelardi?

Do'stimizning dramaturgligi tutib ketdi:

– Nega qo'lingizdan hech nima kelmas ekan? Masalan... piyesa yozib, teatrda qo'ydiring!..

Hajviy asar yozishning ko'p yaxshi fazilatlar bor. Masalan, asaringizning uncha-muncha kamchiligini yumor bilan "suvab" yuborishingiz mumkin – o'zingizdan boshqa hech kim sezmay qoladi. Uning yordamida adabiyotning boshqa turlarida ham bemalol qalam tebrataverasiz, hech kim "qarang, falonchi dramaturgiyani qo'yib, she'r yozishga o'tib ketibdi, tinchgina piyesasini yozib yuravermaydimi" deb ta'na qilolmaydi. Men hech qachon she'r yozmaganman, yozish qo'limdan ham kelmaydi. Mabodo, shayton yo'ldan urib, yozib qo'ysam ham, birov bir nima deyolmaydi.

Farg'ona teatrining yetmish yillik to'yi munosabati bilan uch-to'rt qator bir nima qoralab, teatr jamoasini tabriklaganim esimda. Yozganimni birov tanqid ham qilgani yo'q, hech kimning ensasi ham qotmadi, aksincha, olqishlar bilan kutib olishdi. Farg'ona teatri deganda, albatta, "Temir xotin"ni eslamay iloj yo'q. Hamma mendan qandaydir mo'jiza kutardi. Sharofning she'r yozishidan ortiq qanday mo'jiza bo'lishi mumkin?

Birinchi bo'lib Qo'chqor rolining ijrochisi Muhammadsoli Yusupovni tabrikladim:

*Qo'chqor dedik, qo'chqor bu deb bog'lab qo'ydi,
Ne-ne qizlar yuragini dog'lab qo'ydi.
Ko'z tegmasin dedimi yo qizg'andimi,
Kelin bola uning o'zin shoxlab qo'ydi.*

Spektakl rejissyori Olimjon Salimov ham benasib qolmadi:

*Yomon piyesa kelib qolsa qocholmaysiz,
Yaxshisiga yetvolgudek chopolmaysiz.
Qo'ying o'sha Said Ahmad-u, Shukrulloni,
Mendan yaxshi dramaturgni topolmaysiz.*

Kamtarlik shunchalik bo'ladi-da...

Bilasiz, asarda temir xotinni ixtiro qilgan Olimjon obrazi bor. "Temir xotin" spektakliga Davlat mukofoti berilganda shu rol ijrochisi G'ulomqodir Sobirov qandaydir sabablarga ko'ra nomzodlar ro'yxatiga kirmay qolibdi...

*"Alomat"ni xo'b yaratdi – zo'r mo'jiza,
Taqdir ekan, Qo'chqor uni ilib ketdi.
Buyam, mayli, azoblarga chidolmasdan,
Temir xotin gulxan bo'lib yonib ketdi.*

*Ammo, qarang, robot qurg'ur esli ekan,
Yuraklarga bir o'kinchni solib ketdi:
Mukofotlar berilganda "Alomat"ni
Yaratgan zot bir chekkada qolib ketdi.*

Teatrning yubileyi o'tayotgan kezlarda spektakldagi robot rolining ijrochisi Oyqaram Halimova ham, kinodagi robot rolining ijrochisi farg'onalik singlimiz Dilorom Egamberdiyeva ham farzandli bo'lishgan edi. Xuddi kelishib olgandek. Shu munosabat bilan Sharofjon bir so'z deb turibdi:

*Ne balolar yog'ilsa ham
Ayol beshik quchaverar.
"Tug'moq zarar" deya ba'zi
Maddohlar lof uraverar.*

*Ayol alla aytsa, ular
Tomog'idan bo'g'averar.
Lek qasdma-qasd o'zbeklarning
Roboti ham tug'averar!..*

Ko'pincha muxbir ukalarimiz mendan "Adabiyotga qanday kirib kelgansiz?" deb so'rab qolishadi. Men: "Adabiyotning orqa eshigidan kirganman, shuning uchun ham birov bilib, birov bilmay qolgan", deb javob beraman. Bu gapga gohida o'zim ham ishonib ketaman...

Uylanganim haqida

1969-yilning sentyabr oyi.

Kamina kimsan – Toshkent teatr va rassomlik san’ati institutining birinchi kurs talabasi! Og’iz quloqda, burunga xoda yetmaydi. Lekin bu xursandchilik uzoqqa cho’zilmadi. Hali bir-birimiz bilan tuzukroq tanishishga ham ulgurmay paxta terimiga olib ketib qolishdi. Nima qilamiz – ko’pga kelgan to’y. Avtobuslarda turnaqator bo’lib, Sirdaryo viloyatining allaqaysi sovxoziga kelib tushdik. Dala shiyponida “zek”larga o’xshab ikki qavat narlarga joylashdik.

Talabgorlar ko’p bo’lishiga qaramay, negadir meni – birinchi kurs talabasini – choy qo’yadigan qilib tayinlashdi. Odam bolasi havas qilsa bo’ladigan eng birinchi va eng oxirgi lavozimim shu bo’ldi. To’rtta to’ylarda ishlatiladigan samovar, bir sistema solyarka, yarim kilo quruq choy, bitta temir kosov bizga qarashli. Har xil mayda-chuyda bosh oshpazlarga bo’ysunmaymiz, to’g’ridan to’g’ri shtab boshlig’i – dekanga qaraymiz. Lavozim uchun partiya va hukumatimizga ming rahmat-u... lekin hammadan erta turish yoqmaydi-da. Boshqalar maza qilib uyquni urishyapti, biz turib choy qo’yishimiz kerak. Ayniqsa, sovuq tushib qolgan paytlarda malol kelarkan odamga...

Buniyam yo’lini topdik. Maktabda fizikadan yaxshi o’qiganimiz qo’l keldi. Uchiga temir truba kiygazilgan rezina ichak samovar tagiga, ikkinchi uchi sistemaga ulangan. Solyarka kelishini ko’paytirib-kamaytirib turadigan moslama – relye ham bor. Ya’ni solyarka ko’p kelsa, olov baland, kam kelsa, past yonadi. Baklarni suvga to’ldirib, olovni past qilib qo’ysak bo’ldi. Mo’ljalni shunday olish kerakki, suv aynan kerak bo’lgan paytda qaynasin. Quruq choy hammaga ko’rinadigan joyda turibdi. Sovuqda saharlab uyquni harom qilishga ham hojat yo’q endi.

Bir kuni, deng, ixtiroyimizga ko’z tegdimi, sahar payti g’ala-g’ovurdan uyg’onib ketdik. Uxlab yotgan joyimizga dekan kelib, ustimizdagi ko’rpani yulganicha o’shqira ketdi:

– Hoy, yaramas, choy qani?!

Shoshib tashqariga chiqsak, tumonat odam – krujka, termos, choynaklarini ko’tarib, u yoqdan-bu yoqqa zir yugurib yurishibdi. Baqir-chaqirning tagida qolib ketdik. Yuqori kurs talabalari bir-ikki turtib ham olishdi... Samovarlarni birin-ketin ochib qaradik – bir tomchiyam suv yo’q, erib ketishiga sal qolibdi! U-bu deb bir amallab qutuldik. O’sha kuni bolalar terimga choysiz ketishdi. Bizga rosa alam qildi.

U davrlarda domlalarga sergo’shtgina qilib alohida ovqat tayyorlanardi, “qora xalq”qa mo’ljallangan ovqatni

yeyishdan or qilarmidi, bilmadik. Domlalar alohida oshpaz ham tayinlangan. Qo'shni kursda mavjuda degan qiz bo'lardi. Imtihon topshirib yurgan paytlarimizda bir-ikki ko'rganmiz. Bir nima so'raganimda bobillab bergani esimda, institutga kirolmay qolgur!.. Domlalar o'shani oshpaz qilib tayinlashibdi, odam quriganday!

Xullas, o'sha kuni hamma choysiz qoldi. Domlalar ham. Biz panaroq joyda qadrdon baklarimizni poylab turibmiz. O'g'ri kim? Shu orada o'sha "shef-povar" bir dunyo yuvilmagan idish-tovoq ko'tarib, samovarlarga yaqinlashdi. Qarab turibmiz. U yoq-bu yoqqa alanglab oldi-da, bakdagi iliqqina suvga haligilarni yuva boshladi. Jon-ponimiz chiqib ketdi! Bekingan joyimizdan vajohat bilan chiqdik:

– Ho', nima qilyapsan, kisavur?! – dedik.

"Shef-povar" pinaginiyam buzmad:

– Nima qipty, ozgina olyapman.

Bilib turibmiz, domlalar orqa qilyapti. Biz ham bo'sh kelmadik:

– Baklarni qaqshatib qo'yibdi-yu, "ozgina"-mish! Sening kasofatingga hamma choysiz qoldi!

– Nega qaqshatar ekanman? – dedi qiz begunohlarcha ko'zlarini pirpiratib. – Menam tushunaman, to'rtala bakdan ozgina-ozginadan oldim.

– Ho', musulmonning bolasi, suvni roppa-rosa yetti soatda qaynashga mo'ljallab solaman! Sening qaroqchiligingdan keyin suv kamayadimi – kamayadi! Ertalabgacha suvning bir tomchisiyam qolmay bug'lanib ketadimi – bug'lanib ketadi! Samovar erib ketishiga sal qopti! Ana, bor, sovuq suvda yuvaver – o'lib qolmaysan!..

Shu-shu, "shef-povar"ni o'lguday yomon ko'rib qoldik. Aslida, kekchi odammasmiz-u, lekin o'sha voqeani ancha paytgacha unutilmay yurdik. Uni ko'rdik deguncha jinimiz qo'ziydigan bo'p qoldi.

Tasavvur qiling, ertalab basharani ko'piklagancha soqol olyapmiz. Naq derazamizning tagidan yuvilmagan idish-tovoq ko'tarib mavjudaxonim o'tib qoladilar.

– Ha, shef, namuncha derazamning tagida lo'killab qoldingiz? – deymiz atay "siz"lab.

– Hm, ja ko'zim uchib turibdi-da! – degan javob bo'ladi.

– Yoqtirib-poqtirib qolgan bo'lsang tap tortmay aytaver – men ko'ngli bo'sh odamman!

– Duch kelgan "chayxanchik"ni yoqtirib jinni bo'pmanmi? Umringizda sira oynaga qaraganmisiz o'zi?

– Qaraganmiz! Basharani ko'piklab har kuni qarayveramiz – yuragimiz yorilib o'lib qolganimiz yo'q!

– Qo'rqmasangiz, ko'piklamasdan ham bir qarab ko'ring-chi!

Bu gap u yoq-bu yog'imizdan o'tib ketdi.

– E, sen bilan gaplashguncha it bilan gaplashganim yaxshi! – deb doim oshxona atrofida o'ralashib yuradigan salkam buzoqday keladigan ko'ppakni chaqiramiz: – Ma, To'rtko'z, To'rtko'z!..

It ham, deng, shu gapni kutib turganday, birpasda qayoqdandir paydo bo'la qoldi.

– Ha, og'ayni, ishlar yaxshimi, ahvollar qalay? – deb it bilan "salom-alik" qilamiz. – Anovi samovardagi suvga tegmagin, xo'pmi? Sendan boshqayam tumshug'ini tiqib, suvni harom qiladiganlar bor!

Shunday deb ko'z qirimizni qizga tashlaymiz: boshini sarak-sarak qilganicha zaharxanda tabassum qilib turibdi.

– To'g'ri qilasiz! Hamma o'z tengi bilan gaplashgani yaxshi-da!..

Birodarlar, dunyoga kelib hech kimdan bunaqa haqorat eshitmagan edik... (Keyinchalik aynan shu gap-so'zlar "Doka ro'mol qurishi" badiiy filmga ham kirgan.)

Bir kuni mavjudaning otasi kelib qoldi. Milit-siya kapitani formasida, guldurak ovozi naq shukur burhon, buyam yetmaganday shop mo'ylovi ham bor. Katta o'g'lini uylantirayotgan ekan, domlalar bilan gaplashib qizini opketib qoldi. Ammo-lekin ko'nglimizdagiday ish bo'ldi, endi bir necha kun qulog'imiz tinchiydi! O'shanaqasi yo'q bo'p ket-el!..

To'y degani bir kun bo'lar, ikki kun bo'lar, xo'p, ana, uch kun bo'lar, bir hafta bo'lmaydi-kul!.. Shu, nimadir yetishmayotganday, nimadir yo'qday bo'laveradi, deng... Yaxshilab o'ylab qarasaq, janjallashadigan odam yo'q ekan! Xullas, o'n kunlar o'tib "shef-povar" kirib keldi. Uni ko'rishimiz bilan tag'in to'nni teskari kiyib oldik. Hayron bo'lamiz, unaqa odatimiz yo'q edi. Uf-f, bo'lsayam bir balo, bo'lmasayam...

Qisqasi, paxta terimi tugab, yangi yil bayramiga yaqin institutga qaytdik. Soch-soqolni qirtishlab, odambashara kiyinganimizdan keyin kursdoshlar bir-birimizni taniyolmay qoldik. Paxtagacha tuzukroq tanishishgayam ulgurmovdik-da.

“Shef-povar” bilan munosabatimiz eskicha qoldi: institutning uzun yo‘lagida uchrashib qolamiz, bir-ikki og‘iz achchiqqina so‘rashamiz. Bor gap shu. Lekin yolg‘iz qolgan paytlarimizda keyingi paxta mavsumini qo‘msaydigan bo‘p qoldik...

Bir kuni qo‘shni kursda o‘qiydigan do‘stimiz uylanadigan bo‘p qoldi-yu, kursdoshlarga xabar qilish kaminaga yuklandi. Yozgi ta‘til payti bo‘lgani uchun bu ish oson emasdi. Biroviga telefon qildik, biroviga telegram urdik, xullas, hammani to‘yga aytdik. Faqat Toshkent shahri va uning atrofi qoldi. Mavjudani aytmaslikning sira iloji yo‘q, axir kuyov bo‘lmish u bilan bitta kursda o‘qiydida. Mavjuda Toshkent viloyatining Bekobod tumanida yashaydi. Tag‘in deng, “Zarvorli”mi, “Darvozli”mi degan sovxozida ekan. Tavakkal qilib yo‘lga tushdik. So‘rab-so‘rab Makkani topishibdi. Xullas, topib bordik – “Dalvarzin” ekan. Yurak betlamayroq darvozasidan mo‘ralaymiz, hech kim ko‘rinmaydi. Velosipedda o‘t olib ketayotgan bir bolani to‘xtatdik.

– Ho‘, bola, bir so‘m ishlashni xohlaysanmi?

U paytlarda bir so‘m katta pul – to‘rt buxanka non keladi.

– Qani? – dedi bolakay ishchanlik bilan.

– Mana, – dedik pulni ko‘rsatib. – Bitta xat yozib beraman, anovi darvozani taqillatib, Mavjuda opani so‘raysan. Shaxsan qo‘liga topshirasan – pul seniki!

Bolaning ko‘zlari qo‘rqqanidan dum-dumaloq bo‘p ketdi:

– Iye, u Orifxo‘jayevning eshigi-ku!.. – deb bolakay velosipedini yetaklaganicha qochib qoldi.

– Xo‘p, uch so‘m beraman! – deb uning orqasidan qichqirdik.

Melisa yuragini olib qo‘ygan shekilli, bolakay orqasiga qayrilib ham qaramadi. O‘n so‘mgayam ko‘nmaydi-yov...

Chor-nachor eshik tugmasini o‘zimiz bosamiz. It ham akillamadi. “Elchiga – o‘lim yo‘q” dedig-u, sekin hovliga kirdik. Hovlining o‘rtasida dumaloq favvora, atrofida atirgullar ochilib yotibdi. Ishkom tagidagi karavotda melisa maykada o‘tirganicha

“Belomor” tutatyapti. Darrov salom berdik. Qo‘sh qo‘llab ko‘rishdik. Formada bo‘lmagani uchunmi, ilgarigi salobati yo‘qday tuyuldi. Lekin ovoz o‘sha-o‘sha – Shukur Burhon. Maqsadimizni aytdik. Melisa bizga yoqib qoldi, sergapgina odam ekan. U yoq-bu yoqdan gaplashib o‘tirdik.

– O‘n to‘rtta bolani katta qilish osonmas, o‘g‘lim, – dedi melisa bir payt. – Hammasini yedirasan-kiydirasan, o‘qitib odam qilasan, endi hammasi o‘zidan-o‘zi katta bo‘p qolganday.

– Kechirasiz, o‘n to‘rtta deganday bo‘ldingizmi? – so‘radik xavotir bilan.

– Ha, o‘n to‘rtta, – dedi melisa shunchaki ohangda. – To‘rtta o‘g‘il, o‘nta qiz.

Damimiz ichimizga tushib ketdi.

– O‘nta qiz?.. – qayta so‘radik o‘zimizga.

Beixtiyor sakkizinchi mart – xotin-qizlar bayramidagi ahvolimizni tasavvur qilib ketdik. Mabodo, deyman-da, biz o‘ylagan narsa amalga oshib qolsa-da... Bo‘lmasa bizga nima, qirqta qiz bo‘lmaydimi!

– So‘raganning aybi yo‘q, bu, Mavjuda nechanchisi? – so‘radik yurak yutib. – Har qalay, birga o‘qigandan keyin bilib qo‘ysak yomon bo‘lmaydi...

– Beshinchisi, – degan guldurak ovoz keldi. – Ikki o‘g‘il, ikki qizdan keyin. Bitta qizimizni uzatganmiz, bitta o‘g‘ilni bultur paxta yig‘im-terimi paytida boshini ikkita qilib qo‘ydik. Endi navbat qolganlariga.

O‘ylab ketdik: “Mavjudaga navbat kelguncha institutniyam tugatib olsak kerak...”

Shu payt singillaridan biri dasturxon yozib, choy olib kirdi.

– Ahvollaringiz yaxshimi? – so‘rashdi qiz xushmuomalalik bilan. – Dam olishlar yaxshi o‘tyaptimi? Uydagilar tinchmi?

Birpas o‘tib yana o‘sha qiz meva-cheva, qand-qurs olib kelib qo‘ydi-da, meni hayron qoldirib, tag‘in so‘rasha ketdi:

– Assalomu alaykum, yaxshi keldingizmi? Ota-onangiz sog‘-salomat yurishibdimi? Akakalaringiz?..

Nima, bizni kalaka qilyaptimi bu qiz? Hozirgana so‘rashdik-ku!..

Ahvolimni ko‘rib, melisa jonimga oro kirdi:

– Hayron bo‘lyapsiz-a? Bular Fotima-Zuhralar.

Halgisi Fotima edi, bunisi Zuhra. – Keyin qiziga dashnom berdi: – Necha marta aytaman, mehmon-pehmon kelganda boshqacha kiyinib yuringlar deb! Bunaqada mehmonni “porok serdsa” qilasanlar-ku!

Birozdan keyin yengilgina taom ko‘tarib, Mavjudaning onasi keldi, tanishdik. Ketidan anovi “novcha mo‘ysafid” ham keldi. Halitdan ichib olsam bo‘lmas degan o‘yda, rosa tarang qildim. Lekin mezbon qo‘yda-qo‘ymay bir piyola ichirdi. Har qalay melisa-da, aytganini qildirib o‘rgangan.

Bu orada Mavjudayam ko‘rinish berdi: o‘sha-o‘sha qosh-qovoq. Ko‘ylak-lozim, peshbandda bo‘lgani uchunmi, bilmayman, ko‘zimizga biram yaxshi ko‘rinib ketdiki! Ayniqsa, qo‘lidagi kapgirmi aytmaytizmi!..

Dasturxonga suyuq-quyuq taomlar peshma-pesh tortilib turibdi, melisa amaki yana bir necha marta “aytganini qildirdi”. Ishqilib, kunniyam kech qildik. Xohlamaygina ketishga izn so‘radim. Qo‘yda-qo‘ymay yotib qolishga ko‘ndirishdi, “kech bo‘p qoldi, qorong‘ida yurmang, ertaga ketarsiz” va hokazo. Jon dedim...

Unaqa odatim bo‘lmasayam erta turdim. Melisa keldi.

– Yaxshi yotib turdingizmi, o‘g‘lim?

Shu, “o‘g‘lim” deganlari biram yoqadi-yey!..

– Kecha aytdim-ku, bizda o‘g‘il taqchilroq.

Kattalari ishda, kichiklari o‘qishda. Shu, ishkomning ustunlari chirib ketibdi, yordam beryormaysizmi? – Roziligimni kutib o‘tirmay oldimga bir quchoq kiyim-kechak tashladi. – Loyig‘ini kiyib chiqarsiz.

Kiyimlarimni almashtirib hovliga chiqsak, melisa bitta g‘olani sudrab kelyapti. Darrov borib g‘olaning ikkinchi uchidan ko‘tarib oldik.

– Qo‘rqmang, – dedi melisa, – bitta ustun chiribdi, xolos. Shuni ko‘msak bo‘ldi, qolgani ikkita reyka bilan hal bo‘ladi.

Ochig‘i, ishning bunchalik kamligidan afsuslanib ham qo‘ydik.

Mavjuda biz tomonga xo‘mrayganicha oshxona yoqqa o‘tib ketdi. Kapgirmi taraq-turuq qilib sabzi va go‘shetni zarda bilan qovura boshladi. Demak, quling o‘rgilsin osh bo‘ladi. Qayerdadir o‘qib edik, oshpazning jahli chiqib tayyorlagan ovqati shirin bo‘larkan. Bu ilmiy haqiqat.

Kamina narvonga chiqib, qizdan ko‘z uzmagani ko‘yi ustun qoqyapti. Ko‘zimiz Mavjudada-yu, qo‘limiz zilbolg‘ada. Shu payt bir nechta reyka ko‘tarib melisa kelib qoldi.

– Iye, iye, o‘g‘lim, nima qilyapsiz? – dedi u kulib. – Nima, Amerikadan teshib chiqmoqchimisiz?

Oshxona derazasidan qarab turgan Mavjuda piq etib kulib yubordi. Qarasak, ustun jonivorni tizza bo‘yi qilib qoqib tashlabmiz! (Bu voqea ham “Doka ro‘mol qurishi”ga aynan kirgan).

Ustunni boshqatdan qoqishga to‘g‘ri keldi. Reykalarga o‘tdik.

– Manovini shu yerga qoqsak, nima deysiz, ada? – dedik Mavjuda yoqqa qarab olib.

Albatta, “ada”ni chaynab, mujmalroq qilib aytdik. Lekin Mavjuda qurg‘ur ziyrak qiz emasmi, gapimizning nishabi qay yoqqa ketayotganini darrov fahmladi. Otasi sal nari ketishi bilan vahshat bilan shivirladi:

– Namuncha “ada”lab qoldingiz? Xomtama bo‘lmang, sizga ikki dunyodayam ada bo‘lmaydilar! Sizning adangiz Bulung‘urmi, “Mulung‘ur”mi – o‘sha yoqda!

– O‘zlari “o‘g‘lim” deb turganlaridan keyin, men nima qilay? Aytganman-ku, ko‘ngli bo‘sh odamman, deb. Salga yig‘lavoraman...

Qarasak melisa yaqinlashyapti.

– Mixning kattarog‘idan yo‘qmi, ada? – so‘radik biz.

Mavjuda deganlari butunlay tamom bo‘ldi.

Lekin uning opa-singillari bilan ancha xushmuomala, odob va madaniyat bilan gaplashamiz.

Ishlarni tugatib, kiyimlarni almashtirayotganimizda opa-singillarning gap-so‘zlaridan bir shingil eshitib qoldik:

– Voy, nega unaqa deysan, Mavju? – dedi opa-singillaridan kimdir. – Tuppa-tuzuk yigit-ku...

Mavjuda tomondan shunday javob bo‘ldi:

– Uning chiroyli gaplariga uchmanglar! Sizlar bilmaysizlar, ichidan pishgan pes ul!..

Mana, taqdir ekan, Mavjudaxon salkam ellik yildan beri o‘sha “ichidan pishgan pes” bilan yashab kelyapti. Uch farzandning mehribon onasi, to‘qqizta nevaraning ketvorgan buvisi...

Men asli qayerlikman?

Salim ASHUR

1964-yili tug'ilgan. Toshkent davlat universitetining Jurnalistika fakultetida tahsil oldi. Ijodkorning "Atirgul", "Siz ertaga kelasiz", "Atalgan kunlar", "Sensiz", "Darz", "Ona tilim", "Kelajakka qadam" (publitsistik maqolalar), "Mashinalar karvoni" (bolalar uchun she'rlar), "Titroq" kabi she'riy kitoblari chop etilgan.

1974

-yilning aprel oyi. Maktab hovlisi. Uzoqqa sakrashga moslash-tirilgan qum to'shalgan maydoncha...

Ikkinchi sinfda o'qiyman. Hali qosh qoraymagan. Qo'ylarni daladan uyga haydab kelyapman. Qishloqqa kiraverishda, yo'l bo'yida joylashgan maktabimiz yonidan qo'y haydab o'tayotganimda men yaxshi tanimaydigan, u yer-bu yerda bir-ikki ko'rganim katta yoshdagi bir necha kishi hay-haylab chaqirib qoldi. To'xtamadim. Maktab stadionining chetiga yumshoq, mayin qum to'kilgan va doira shaklida tekislab yoyilgan edi. Shu yerda yosh-yalang-u keksalar doira shaklida davra qurishgan. Shu izdihomdan qoruvli kishi ajralib chiqdi-da, shaxdam kelib bilagimdan siqdi va aylana qo'rga sudradi. Qo'limda qon aylanmay qolgandek tuyuldi.

Bu paytda to'planib, ixchamgina bo'lib borayotgan kichik otar keng ko'chaga bermalol yoyilib ketdi. Endi qo'y jonivorlar yo'l chetiga, beton ariqchalar bo'yiga shu bahorda o'tqazilgan nihollarni chaynab, yamlab ketishi mumkin.

– Mana, yangi ko'chib kelganning bolasi, – dedi yo'g'on ovozda haligi kishi men ko'nikmagan talaffuzda. – Ikkinchi sinfda o'qiydi. Bo'ysiralaridan durkunroq bu. Qani, kurashsin-chi, bir qo'l olsin-chi...

Zokir, Qosim, O'rol, yana boshqa ikkimi-uch bolani yumshoq qumga bosdim. Ular tengdoshlarim, sinfdoshlarim edi.

...Eski hovlimizda, darvozadan kiraverishda paxta chang'alog'i (qavachog) to'kilgan bo'lardi. Amakimning katta o'g'li Bekmurod aka meni shu uyum ustida ukasi Nurali, qo'shni bola Ziyod bilan olishtirardi. Nurali – mendan bir yosh katta edi. Men maktabga bormasdim, Nurali birinchi sinfda o'qirdi.

Ziyodni ham, ayniqsa, Nuralini tez, oson yiqitardim. U: "Sen bir minutda chil berma, ikki minutda chil ber. Men mana bunday, mana bunday ushlab olay", deb oyog'imga chil solib, qo'lini bo'ynimdan o'tkazib, "boshladik" derdi, baribir yiqitardim.

Uyimizda poyabzal tagini mixlashda ishlatiladigan bir uchi tagcharmga moslab egilgan, tirsakka o'xshash quyma temir bo'lardi, u yer-bu yerda tushib yotardi. Uni otam biz, bolalarning oyoq kiyimlarini ta'mirlash uchun ishlatardi. Men shu temirni, Nurali supurgini bosh uzra ko'tarardik. "Men zo'rman, qara,

sendan balandga ko'taryapman", – deb supurgini silkitib qo'yardi...

Qo'limdan tortgan kishi boldir, son, biqin, bel, qo'l muskullarimni siqib ko'rdi-da:

– Sen asli qayerlikсан? – deb so'radi.

Pinak buzmay qo'llarimni belimga qo'yib bemalol turaverdim. Takror, yana takror so'radi.

Savolning ma'no-maqsadini anglashim bilanoq nafasim tiqildi, birdan charchadim. Bola edim. U paytlarda qattiq qishlar bo'lardi. Sovuqdan ba'zi-ba'zida o'r-qirda, dalada, ko'cha-ko'yda mol-hol, parranda-darrandalar ham tarashadek qotib qolardi. Uyimizning bir xonasida kichik cho'yan pech yoqilardi. Agar ko'mir tashlansa, lang'illab qizib-qizarib, xonani qizdirardi. Shunday paytda ba'zan ukam qizib ketganidan kattalarga bildirmay derazaning kichik bir ko'zini ochib qo'yardi. Bir gal qahraton qishning qattiq sovug'ida ochiq derazadan xona ichiga mitti qush uchib kirdi. Kirdi-yu, xonani bir uchib aylanib, gilam ustiga yiqildi. Yiqildi-yu, qimirlamay qoldi, jon berdi. Bu chiroyli, beozor qush – bulbul edi... Shu lahzada o'sha mitti qush – bulbulning gilam ustida qimirlamasdan yotgani negadir ko'z oldimga keldi. Otamning so'zlarini esladim. Fikrim javob izlardi:

Men asli qayerlikman?

Navbatdagi tengdoshim bilan qo'l oldik. Katta polvonlardek boshni boshga tirab, engashib qum ustida aylanamiz.

Yiqitolmadim. U ham.

Shundan keyin dala-dashtda qo'y boqib yurib, tengqurlar o'zaro kurash tusharkanmiz, qulog'imga o'sha ovoz o'sha ohangi, o'sha talaffuzi, o'sha takrori bilan eshitilaverardi: "Sen asli qayerlikсан?"

Men bu ovozni yengolmadim. O'smir yoshimdan sekin-asta kurash tushmay qo'ydim.

8-sinfda bir qizga ko'ngil berdim. Sinfoshim iz edi. U qizni yana ikki sinfdoshim sevarkan. Ular do'stlarim edi. 9-, 10-sinflar ham shunday o'tdi. Bilasiz, shoirsiyoq odamning muhabbati rad etiladi.

10-sinfni tugatib, Toshkentga o'qishga otlangan kezlarimiz. Kun va payt poylayman. Bir necha qiz, o'g'il sinfdoshlarimning qishloq chetidagi ariq bo'yiga chiqishlarini uyushtirishga erishdim. U qizni ham ayttdirdik. Erta-indin qaldirg'ochning uchirma polaponlaridek har yoqqa

qanot qoqadigan sinfdoshlar bir-birining diydoriga to'ymaydi. Qiz menga nuqul orqa o'giradi. Men esa xuddi nimagadir andarmon bo'lgandek, bildirmay old tomoniga o'taman. U yana orqa o'giradi.

– Men ertaga Toshkentga ketaman, – dedim.

U boshini keskin o'girib, yuzimga tikka qaradi: "Undan nari ketmaysanmi?.. Sen o'zi qayerdan kelgansan, qayerlikсан?.." Bu ovozni uning ko'zlaridan "eshitdim".

Bolaligimda qahraton qishda uyimizga uchib kirib jon bergan mitti qush – bulbulning o'ligi yalt etib ko'z oldimga keldi. Otamning so'zlarini esladim.

Fikrim javob izlardi: asli qayerlikman?..

Shundan keyin o'n yil qishlog'imga, Surxondaryoga bormadim. Suyukli qizning savoliga javob izladim. Har joydan izladim. "Men Surxondaryodan chiqib ketdim, ammo Sening qalbingga ham kira olmadim..." deb yozdim "Atirgul" dostonida.

Surxondaryoga o'n yil bormadim. Shu savoldan qochib ketmoqchi bo'ldim, shu savol eshitilmaydigan uzoqlarga ketib qolmoqchi bo'ldim.

Meni o'ziga singdirib, qo'shib oladigan hayot izladim. Bu orada – 1982–89-yillarda Toshkent davlat universiteti (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti)ning jurnalistika fakultetida tahsil oldim. 1983–85-yillarda harbiy xizmatda bo'ldim.

O'sha yillarda fakultet katta adabiyotga olib kiradigan kichik yo'l edi. Bu yo'lakda ketayotgan, kelayotgan haqiqiy Sho'irni ko'rdim, haqiqiy She'rni tanidim. Shaxs, Maslak, Maqsad, E'tiqod degan tushunchalarni anglay boshladim. Jamiyatga, hayotga qarashlarim, hayotga munosabatim Shaxs va ijodkor sifatida shakllanishimda Nazar Eshonqul, Rahmon Hojimoreod, Abduvali Qutbiddin, Eshqobil Shukur, Abdul Jalil, yana ko'p hayot va ijodda faol fikr egalarning, muhitning ta'siri katta bo'ldi.

Hayot keyinchalik ularni har yoqqa otdi, o'shanda esa barchasi bir odam edi.

Mening hayotimda hozirgi Qiziriq tumanidagi Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi 17-maktab o'chmas iz qoldirdi. 2-sinfdan boshlab shu maktabda o'qidim. Tojiniso opam tufayli kitobga qiziqdim. Opam juda ko'p o'qirdi. Ertalabdan-kechgacha g'o'za chopig'ida bo'lardi. Issiq, chamasi, ellik darajadan kam

emas. Chopiq o'n besh-o'n olti yoshli o'smir uchun qanchalik og'ir mehnatligini bilasizmi? Tush paytida chaylada dam olish o'rniga "Sharq yulduzi", "Guliston" jurnallarini boshdan-oxirigacha qoldirmay o'qib chiqardi. Men opamga ergashardim, men ham gazeta-jurnal o'qirdim. Opam oy to'lgan kechalarda chaylaga tortilgan pashshaxonadan chiqib, pashsha talashiga ham e'tibor bermay, kitob o'qirdi. Men yana ergashardim. "Oydin kechalar", "Jiyda gullaganda", "Chotqol yo'lbarisi", "Mangulik", "Mash'al", "Dovul", "Qizcha va qushqanot", "Chin do'stlik", "Qirq besh kun", "Odamiylik qissasi", "Tog'da o'sgan bola", "Sevgim-sevgilim", "Odam bo'lish qiyin", "Ilonlar o'chi", "Choliqushi", "Bolalik. Yoshlik. O'smirlik", "Uch qalb", "O'n sakkizga kirmagan kim bor?", "Dunyoning ishlari" kabi asarlarni, kitoblarni o'qiganmiz, o'qib yig'laganmiz o'shanda.

Juda, juda ko'p ertaklarni, she'rlarni qiziqarli qilib yoddan aytib berardi opam. O'zi ham juda ta'sirli qilib ertak to'qirdi (hozir ham).

Yoz faslida dalaga, paxtazor yoqasiga ko'chib chiqilardi. Omonatgina chayla tiklab, o'sha yerda yashardik. Elektr chiroqlari yo'q edi. Cho'lning salqin oqshomlarida opam yarim tungacha ertaklar aytaverardi. Dalaga ko'chib chiqqan boshqalarning bizga tengdosh o'g'il-qizlari ham opamning ertaklarini tinglash uchun kelishardi. Ayniqsa, oy to'lgan kechalarda bepoyon dalaning husni ham to'lishib ketardi. Barkashdek oy, katta-katta yulduzlar opamning ertaklarini eshitish uchun pashshaxona qirg'og'iga qo'ngandek tuyulardi.

Osmon baland, lekin yulduzlar pastda. Yulduzlar juda ko'p, biri-biridan katta, biri-biridan yorqinroq charaqlaydi. Otam uxlamaydi. Yo qo'y boqadi, yo tomorqaga ekilgan, o'ringa kelgan makkajo'xori yoki boshqa nav o'tga o'roq soladi. Men ukam bilan otamga ergashaman. Ota ish qilayotganda o'tirib bo'ladimi?

Shunday paytlarda otam bizga osmondagi yulduzlarni qo'li bilan ko'rsatib, ularning joylashuvi, nomlari, qachon ko'rinishi, qachon ko'rinmay qolishi to'g'risida gapirib berardi. Keyin biz falakda porillab turgan yulduzlarni kitoblarda o'qigan nomlar bilan emas, Qoziq, Cho'mich, Tong yulduzi deb otam o'rgatgan nomlar bilan ataymiz. Qoziq doim bir joyda, markazda turadi, shuning

uchun nomi Qoziq. Cho'mich tun bo'yi joyini o'zgartib turadi. Bu turkumdagi yulduzlarni bir-biriga xayolan to'g'ri chiziq bilan tutashtirsangiz, cho'mich shakli paydo bo'ladi. Tong yulduzi tong bilan baravar harakatda.

Otam qadimda karvonlar, adashganlar, yo'lga chiqqanlar kun issig'ida dam olib, tunda yo'l bosishgani, yulduzlarga qarab manzilni belgilaganlari haqida qiziq-qiziq voqealarni hikoya qilib beradi.

Ko'k qiyasida Tong yulduzi ko'rinadi. Taxminan shu mahalda onam meni uyg'ota boshlaydi: "Tur, bolam, qo'ylaringni hayda..." Ko'z ochishga qiynalaman. Kecha kechasi opamning ertaklarini eshitib, kech uxlaganman. Onam tepamga kelib boshimni silaydi. "Bolam, turaqol endi, – deydi. – Shu qo'ylarga ham qiron tushsinda, shularni deb bolam to'yib uxlayolmaydi". Bu gap menga yoqadi va men taltayib ketaman. Vujudimni charchoq va erinchoqlik qamrab olgan bo'lsa-da, baribir turaman. Mabodo, hadeganda turavermasam, otam hali dalaga ketib qolmagan bo'lsa, "tur", deydi "bolam" yoki "o'g'lim" degan so'zni qo'shmasdan. Tovushdagi qat'iyatni tiniq his etaman va shunga yarasha harakatga tushaman.

Turaman. Tong salqin. Polizda qovun "tars" etadi, shirasi tanasiga sig'may yoriladi. "Tars" sasi keng polizni "kezib chiqadi". Endi hammasi ayon: ertalab poliz oralasangiz, ko'rasiz, rosa shiraga engan katta-katta qovunlardan kimdir tunda pichoq bilan bir-ikki tilim kesib olib ketgandek tuyuladi.

Qo'y tongda yaxshi o'tlaydi, boshini ko'tarmaydi. Oldidan nima chiqsa yeb ketadi. Uncha-buncha kaltakesak, ilon, chigirtka yoki boshqa jonivorlarni ham o'tga qo'shib chaynab yutvoradi. Hatto tuproqni kapalaydi. Mabodo, dashtda, cho'lda bilanglagan yarim ilon yoki yarim kaltakesakka ko'zingiz tushgan bo'lsa, bilingki, yarmini qo'y tong qorong'usida maysa-o'tga qo'shib, ochko'zlik bilan yeb ketgan bo'ladi. Bunday paytlarda ilon, chayonlar ham qo'ylarga nish botirib qolishi mumkin.

Men qo'ylarni – bu katta otar emas, yigirma-yigirma besh chog'li qo'y, echki – dalaga yoyaman. Hali osmonda Tong yulduzi – Zuhro ko'rinmaydi. Qo'ylar bir joyda turmaydi, yurib o'tlaydi. Tong oqara boshlaydi, so'ng bo'zaradi.

Tong yulduzi jinsdoshlari orasida mitti cho'g'dek ko'zga tashlanadi. Boshqa yulduzlar so'nib, kichrayib borgani sayin u kattaradi, yonib porlaydi.

Yoz. Egnimda o'yma yoqali ko'ylak va oq surp ishton. Uni onam tikib bergan. (Uyimizda eski davrlardan qolgan tikuv mashinasi bo'lardi. Taq-tuqlab ishlardi. Tez-tez buzilardi. Onam o'zi tuzatib, o'zi ishlatardi.) Oyog'imda orqasi bosilgan eski botinka yoki kalish. Nahor nasimi etimni junjiktirsa-da, yulduzlarning issig'i yuragimni kuydiradi.

Lim-lim suv oqayotgan ariqdan yotib yoki otam Jarqo'rg'on bozoridan olib bergan yashil baxmal do'ppimga suvga to'ldirib, kosada ichgandek suv ichaman. Do'ppimdan jo'rillib suv to'kiladi.

Yulduzlar imillab osmonni tark etadi. Oydan katta oq soya va Tong yulduzi qoladi. Uyam shoshmasdan uzoqlashadi, endi quyosh yaqinlashmoqda.

Dalada soyasida o'tirgudek biron daraxt yo'q. Quyosh yer-u ko'kni qizdirish ishiga astoydil kirishadi. Kuydira boshlaydi. Qorni qappaygan qo'ylar issiqda o'tlay olmay qoladi. Bir-birining panasiga, soyasiga boshini tiqib, to'da bo'lib oladi. Haydasa ham tarqamaydi.

Quyosh uch-to'rt quloch ko'tariladi. Qo'ylarni qo'raga qamayman. Onam ertalab sigirlarni sog'ib, sutini pishirib qo'ygan. Kecha kechqurun sog'ilgan sut dorda chelagi bilan ilingan bo'ladi. Ertalab sut ustidan xomqaymog'ini ajratib, uni ham ertalabki sutga qo'shib pishirishadi.

Cho'lda o'choq-tandirga, asosan, yantoq, tappi, qo'y qiyi yoqiladi. Boshqa o'tin yo'q. Yantoq chopib, dasta-dasta qilib qo'yiladi. Uch-to'rt kunda yoqsa bo'ladigan darajada quriydi. Qurigan yantoq o'choqda lovullab yonadi. Sut tez pishadi. Qozondan toshgudek ko'piradi. Shunday paytda barmog'im bilan yelkandek ko'tarilayotgan sut ko'pigini teshaman. Havo kirib "yelkan" qozonga qaytib tushadi. O'choqning ikki chetida ikki qora qumg'on qaynaydi. Choy damlanadi.

Sut sovugach, qozon bo'shatiladi. Qozon qirg'og'iga yopishgan qirmoch juda mazali. Ba'zan kappirni olib qirishga tushaman. Onam, o'gil bola qirmoch yemaydi, yesa to'yida yomg'ir yog'adi, deydi.

Daladan qaytishimga onam dasturxon tuzab qo'yadi. Ertalab chayla soyasida goh shirchoy, goh qatiq bilan nonushta qilamiz. Shirchoyga sariyog' yoki qo'y yog'i solinadi. Qovun, tarvuz yeymiz.

Nonushta qilib bo'lgach, otam faqat men uchun yasatib kelgan kichkina o'roqni olib o't o'rishga ketaman. O'tni g'o'za orasidan, o'qariq qirg'oqlaridan o'raman. O'sha yillarda cho'l yerlari qo'riq bo'lgani uchunmi, begona o't ko'p o'sadi. Suv yetgan hamma yerdan qalin va quyuq bo'lib o'sib chiqaveradi. O'zim bilan to'r xaltada bitta kichik qovun yo tarvuz ovolaman. Biror baland g'o'za yoki buta soyasiga qo'yaman. O't o'rish o'smir bolani tez charchatadi. Shunday paytda o'roqni bir tutam shamoq yoki g'umayga artib tozalayman-da, qovun yo tarvuzni so'yaman. Ham chanqog'im qonadi, ham qornim to'yib, kuch olaman.

Tushgacha o't o'raman. Tushda otam, onam, opam – hammamiz chaylada to'planamiz, hamma har joydan ishdan keladi. Ko'pincha o'zimizning palakdan "dum bergan", rosa to'rlab pishgan qovunlardan birini olib chiqib so'yamiz. Pichoq tegishi bilan tarsillab yorilib ketadi. Qumg'onda o'tinga qaynagan choy ichiladi. Tandirning bo'rsildoq nonlari ovqatning o'rnini ham bosadi.

Tushlikdan so'ng, kun ayni qizigan paytda otam o'zimizning tomorqaga chiqadi. Boshqa payt vaqti ham bo'lmagan, qo'li ham tegmagan. Qoq tushda, ellik-oltmish daraja issiqda palak – qovun-tarvuz nihollarining tagini yumshatib, nozik tanasini yumshoq tuproqqa bostiradi. Shunday qilmasa, cho'l shamoli hali nozik palakni silkitib, yulqib, gulini to'kib tashlaydi, guli to'kilsa, hosil ham kam bo'ladi. Opam, men, ukam chaylada o'tirolmay, otamning atrofida u-bu ishga unnamiz yo otam qilayotgan ishni egatning narigi betida turib aynan bajaramiz. Chinni choynakda ko'k choy damlab, kattaroq palakning soyasiga qo'yamiz. Piyolalardayam choy to'la. Tez-tez chanqaymiz. Choy ichib ishlaymiz. Qizig'i, issiqda piyoladagi choy muzdek soviydi. Ichsangiz, tanangiz yayraydi. Xuddi shunday piyoladagi sovuq suv esa na qaynoq, na sovuq ichimlikka aylanadiki, uni ichib huzur topmaydi kishi.

Biroz dam olib, tushdan keyin yana qo'y-mollarni boqib ketaman. Kechqurun qaytaman. Onam sigir sog'adi. Biz – akam, opam, ukam,

singlim o'rib yoyilgan o'tlarni ag'darib yoyamiz, shunday qilsa, tezroq quriydi. Quriganini bog'laymiz. Traktor keladi. Bog'lamlarni shoxa (panshaxa) bilan uzatamiz, tepadan akam yoki otamning o'zi oladi, shu tariqa traktor tirkamasiga ortamiz. Ortilgani traktorda qishloqdagi uyga olib boriladi, og'il tomiga taxlanadi. Tom ustida katta uyum paydo bo'ladi. Qishda bu uyumdan olib, har kuni qo'y-molga o't beriladi.

Keng va bepoyon dalaga kechki salqin tusha boshlaydi. Ufq olov rangga bo'yaladi. Demak, ertaga ham kun rosa qaynaydi. Oftob botgandan keyin pashsha shunchalik ko'payadiki, hatto sigir jonivorlar bo'kirib yuboradi. Tezak tutatilsa, pashsha yo'lamaydi, degan gap bor. Ammo cho'l pashshasi bu tutundan qochmaydi, qaytaga bizning ichimiz tutunga to'ladi.

Onajonim... onam o'sha davrning yangi hayotiga intiluvchi, turmush, ro'zg'ordagi yetishmovchiliklar tufayli o'zlari maktabdan keyin o'qiy olmagan bo'lsalar-da, o'g'il-qizlari – biz, farzandlarini yaxshi o'qitishni orzu qilgan, hayotning barcha og'irlig-u mashaqqatlariga sabr-bardoshli ayol bo'lganlar. Oilamizdagi katta farzandlar Shodigul opam, Anorgul opam institut, texnikumda o'qigan, onam, opamlar doim badiiy kitoblar o'qishgan. Opamlar turmushga chiqib ketishganidan keyin ham uyimizda ulardan qolgan kitoblar bo'lardi. Ko'p emas, lekin bor edi. Ko'proq qalin romanlar, g'azal kitoblar bo'lardi. Men tushunmasam ham u kitoblarni ba'zan yolg'iz o'zim uyga kirib olib ovoz chiqarib o'qirdim.

Otam ich-ichdan dindor odam edilar. Badiiy kitoblar o'qiganini ko'rmaganman, bunga umr bo'yi vaqtlari ham bo'lmagan. Safarmahmad pochcham eskichada savodxon mulla edi. Maxsum deb chaqirishardi. Arab yozuvida yozilgan eski, titilib ketgan, qo'lda kitob holiga keltirilgan, muqovasi qaysidir sinfnig darsligi-yu, lekin ichida arab yozuvidagi asarlar bo'lgan kitoblarni o'sha yillarda hamma ko'tarib yuradigan qora charm sumkani to'ldirib olib kelardi. Kechqurun otam, tog'am, akamlar, bo'lalarim, qo'ni-qo'shnilar biznikida to'planib, choy ichishar, suhbatlashar, keyin pochchamga yuzlanib, "Kitob o'qib bering, maxsum..." deyishardi. Pochcham tahorat olib, taraddud ko'rib, chordona qo'rib o'tirar, kitobni

tizzasiga qo'yib, barmog'ini yozuvlar bo'ylab yuritarkan, baland ovozda qiroat bilan, ohangga solib o'qirdi. Eski o'zbek tilidagi so'zlar bo'lardi. Ba'zan to'xtab, o'qiganini sharhlab berar, tinglayotganlar "o'h-o'h" deb, o'tirgan joyida qimirlab qo'yardi. Ba'zan kimdir savol berib qoladi. Pochcham erinmay javob qaytaradi, o'qigan boshqa kitoblaridan ham misollar keltiradi, Hofiz, Sa'diy, devona Mashrab deb, ulardan misollar keltiradi. O'tirganlar yonboshlab oladi, bunday o'quv marosimi cho'zilsa, kimlardir mizg'ib qoladi.

Choy ichilaveradi...

Tojiniso opam qiziq-qiziq, bir-biriga o'xshamaydigan she'rlar, ertaklar to'qirdi, dedim. Men ham onamga qiziqib dastlab bitta she'r, bitta ertak, bitta hikoya yozdim. Juda qiynalib yozdim. Keyin boshlanib, so'ng ulanib ketdi... bir-biriga ergashib. Kezi kelganda aytmoqchiman: hozir ham qiynalib, sekin yozaman.

5–6-sinflardan boshlab she'r, hikoya, ertaklar mashq qila boshladim. Birinchi she'rim, adashmasam, 6-sinfda o'qiyotganimda tumanimiz (Lenin yo'li tumani edi, hozir Qiziriq) gazetasida bosildi. "Qushcha qo'shig'i" deb sarlavha qo'yilgan edi. She'rning alifbosini o'qituvchilarimiz Ochil Xudoyberdiyev, Safarali Omonturdiyevdan o'rgandim, Turdigul Tursunova, Qurbon To'xtayev, Hanifa Alimova, Begmatov, Jonpo'lat Erpo'latov va boshqa o'qituvchi-muallimlarimiz ham, kelajakda bundan bir odam chiqar, degan umidda meni ruhlantirishgan, intilishlarim va harakatlarimga xayrixoh bo'lishgan.

8-, 9-, 10-sinflarda o'zbek tili va adabiyotidan respublika olimpiadasida qatnashdim, respublikaning turli joylaridan kelgan qanchadan-qancha iste'dodli ijodkor tengdoshlarim bilan yaqindan tanishdim, ularning yaxshi-yomon yozganlaridan o'rgandim, ularga o'zimni, o'zimni ularga bo'yladim. Keyinchalik ularning ko'pchiligi bilan do'st bo'lib ketdim.

Shuning o'zi men uchun katta dorilfunun bo'ldi...

10-sinfda edim. Olimpiadada belgilangan mavzudan chekinib, "Men asli qayerlikman?" degan sarlavha qo'yib Vatan haqida insho yozganman.

Bir tush ko'rdim: bir varaq oq qog'ozga "Men asli qayerlikman?" degan jumlaning yozdim. Qog'oz

kattarib, judayam kattarib bordi, butun Yer yuzini qopladi. Harflar uyqashib, har xil daraxtlarga aylandi:

“Men asli qayerlikman?”

Ota avlodimning ham, ona avlodimning ham asl manzil-makoni – yurti Qashqadaryo viloyati Kasbi tumanining Qamashi qishlog‘i. Ular 1934–35-yillarda qurg‘oqchilik, ocharchilik, sho‘ro tuzumining qatag‘oni-yu, istibdodi, qama-qama, surgun, “Sibir”lari qo‘shilib yuzaga kelgan qahatchilik, turmush mushkulliklari tufayli hozirgi Turkmanistonning Makon degan joyiga ko‘chib, aslida, zulm-zahmatdan qochib borishgan. Bechoralar, Makonda ham makon topisholmagan. U yerda mahalliy aholi bilan ko‘p urish-janjallar bo‘lib o‘tgan. Aytishlaricha, har tunda odamlar urush-qirg‘inlardan o‘lar ekan. Mahalliy aholi negadir ko‘chib borganlarni sig‘dirmagan, yashagani qo‘ymagan, bizga kun berishmagan, deyishardi keksalar. Yana Qamashiga qaytib kelingan. Ko‘p o‘tmay, qo‘riq yerlarni o‘zlashtirish kampaniyasi bahonasida qamashiliklar Tojikistonning Qo‘rg‘ontepa tumaniga, Vaxsh daryosi bo‘ylariga majburan ko‘chirilgan. Bu istibdod asosiga bunyod etilgan sho‘rolar davlatining oddiy zo‘ravon siyosati edi.

Qamashida onamning otasi nomi ketgan nisholdapaz, otamning otasi esa qassob bo‘lgan. Onamlar ham, otamlar ham yomon yashashmagan. Dasturxonlarida non bo‘lgan, egnilariga ust-bosh topilgan.

Ammo sobiq sho‘rolar tuzumi oyoqqa turib, inson qadr-qimmatini poymol etuvchi, sha‘nini tahqirlovchi siyosat qaror topib kelayotgan o‘sha yillarda oddiy qassob bilan oddiy mayda hunarmandga ham kun berishmagan. Ular boy sanalib, bor-budi tortib olinavergan. Kiyiladigan kundalik kiyimlargacha olib ketilarkan. Bu siyosatga, bu tuzumga qarshi chiqqanlar “Sibir” yoki “quloq” qilingan...

O‘sha yillari va undan keyin ham vaqti-vaqti bilan Sho‘rolar mamlakatida “ko‘chirma xo‘jalik” degan kampaniya o‘tkazilgan. Unga ko‘ra, bugun Yer yuzidan yo‘q bo‘lib ketgan ul saltanatning kimsasiz, qarovsiz yerlarini o‘zlashtirish, obod etish uchun biror joyda tinch, osuda yashab turgan tub aholi majburan ko‘chirilgan. Ko‘chishni, ota-

bobolarining tuprog‘ini, o‘z yurtini tark etishni istamaganlar, bundan bo‘yin tovlaganlar tuzum dushmani, siyosatga qarshi chiqqanlar sifatida “quloq” qilingan, qamalgan.

Insonni xascha ko‘rmagan tuzumning bundayin adolatsiz siyosati tufayli qanchadan-qancha oddiy odamlar – bolalar, ayollar, norasidalarining hayoti fojiga yuz tutgan. Butun-butun avlodlar – ziyolilar, chin dehqonlar, tadbirkorlarning taqdiri barbod bo‘lgan. Butun-butun ellar, elatlar, avlodlar siyosatning qurboniga aylangan.

Qamashi qishlog‘ida “mustahkam qaror topayotgan yangi hukumat”ning tub aholiga qilayotgan jabr-sitami jondan o‘tgach, buning ustiga majburan o‘tkazilayotgan “ko‘chirma xo‘jalik” kampaniyasining zug‘umi qo‘shilib, butun qishloq tunda deraza tokchalarida yoqilgan chiroqlarni qoldirib, ko‘ch-ko‘ronni ot-eshakka ortib Turkmaniston, undan Tojikistonga o‘tib ketgan. Vaxsh daryosi bo‘yidagi sersuv, qo‘rqinchli to‘qay va jangalzorlarga joylashishgan, menimcha, bekinishgan, deyilsa, to‘g‘riroq bo‘ladi.

Ona avlodim ham, ota avlodim ham bugungi Tojikistonning Vaxsh daryosi bo‘yidagi asriy to‘qaylarni o‘zlashtirish, sholi, paxta ekiladigan yerlarga aylantirish uchun majburan ko‘chirilganlardan deymizmi, Sho‘rolar davlatining istibdodidan qochib ketganlardan deymizmi, xullas, o‘shalardan bo‘lishgan.

U paytda otamning otasi – bobom hayotdan o‘tgan edi, momom yolg‘iz boshi bilan voyaga yetmagan to‘rtta o‘g‘lini yetaklab ketgan.

Onamning aytishicha, Tojikistonga ko‘chirilganlar taqir yerda yerto‘la qazib – yerto‘lalarda – “zemlyanka”larda yashashgan – ko‘rsichqonlarga o‘xshab... Uy qurishga yoki nimadir boshpana tiklashga hech narsa bo‘lmagan. Shuning uchun odamlar yerni qazib boshpana qilishgan. Hukumat hech qanday ko‘mak bermagan. Odamlar ertadan kechgacha majburan ishlatilgan. Kasal bo‘lganlarga, “norma”ni bajarmaganlarga kunlik “payok” berilmagan, aslida, berilganda ham unga “qorinni aldash” mumkin emas edi. Ayniqsa, ayollar kunduz kunlari davlat uchun ishlab – yer ochib, yer chopib, suv tarab – holdan toygan bo‘lishlariga qaramasdan, kechalari

ro'zg'orning kamini to'ldirish uchun unnashgan. Olacha qavishgan, ip yigirishgan... Kecha-kunduz tinim bilishmagan. Qozon, tovoq... U paytda u narsalarning o'zi qayda?..

Odamsod avval sholipoyada, keyin paxtazorda xor bo'lgan. Iztirob va mashaqqatning chek-chegarasi bo'lmagan. Siyosat tomonidan xo'rlangan avlodlarning umri, taqdiri, orzu-havasi, intilishlari, maqsad-murodi tuproqqa izsiz singib, suvda izsiz oqib ketgan.

Bolalik paytlarida onamlarning uylarida faqat bir-ikkita gilam, ikki-uchta ko'rpa-to'shak bo'lgan ekan. Kunduz kuni hukumat odamlari kelib ro'zg'ordagi buyumlarni soliq o'rniga tortib olib ketarkan. Kech tushgach, bobom daladan kelib, boyagi narsalarni yana qaytarib olib kelarkan.

Bugunning nigohi bilan qaraganda, odamsod itdek xor bo'lgan ekan-da o'shanda...

Otam: "Hatto kunduz kunlari ham to'qayda yolg'iz yurishga qo'r qar edik, shoqol, bo'rilar kunduz kunlari ham odamga hujum qilar, bir necha bola-baqrani olib qochib ketgan edi. Katta odamlar to'qay ichkarisida yo'lbarislarni ko'rishganini aytishardi... Urushdan kelganimdan keyin, 1948-yilning bahorida to'qayda yo'lbaris ko'rgan edim..." deb eslar edi.

Bu gaplarni mening ota-bobolarim qanaqa yovvoyi joyga, o'sha paytda odam qadami yetmagan ibtidoiy to'qayga surgun qilinganini, ha, ha, surgun qilinganini sal bo'lsayam tasavvur eting, deb hikoya qilyapman-da, birodar.

Shoxlashadigan qo'chqorlarimiz bo'lardi. Atayin o'rgatardik. Qo'ytayoq yoki qo'limiz bilan qo'chqorlarning qattiq peshonasiga turtib qochardik yoki yurib borayotgan yo'lida turib olardik. Qayta-qayta shunday qilinaversa, qo'chqor badjahl bo'ladi. Badjahl qo'chqor o'zini ayamay suzishadi. Odamsod ham qaytmaydi.

Qo'chqorlarning shoxlari qarsillab bir-biriga urilar, ba'zan qariroq qo'chqorning shoxi sinib uchib ketardi. Singan shoxning o'rnidan qon sizadi. Peshona bilan berilgan zarbaning kuchidan ba'zan qo'chqor old oyoqlari bilan tizzalab, cho'kkalab qoladi.

Ayrim qo'chqorlarimiz bizga o'xshagan o'yinqaroq va sho'x bolalarni oldiga solib quvgani-quvgan. Opam bilan menga suzong'ich

qo'chqorlarning dastidan kun yo'q. Otamga aytdik. Otam qo'chqor shoxlamoqchi bo'lib yugursa, qochma, yerga yotib ol, yerga yotsang, qo'chqor shoxlay olmaydi, peshonasi yerga tegmaydi. Qutulib qolasan, dedi.

Qo'chqordan qutulish yo'li topildi. Qochib boryapman, ketma-ket qo'chqor quvib kelyapti. Yaqin qolganda, otam aytgandek, yerga yotib oldim. Jonivor o'zini to'xtata olmay ustimdan bosib o'tib ketdi. Qo'chqorvoy, hech narsa qilolmaysan, degandek, kalaka qilmoqchi bo'ldim. Qo'chqor qaytib keldi, meni suzmoqchi bo'ldi, peshonasi yerga yetmaydi. Aylandi – u yoqqa o'tdi, aylandi – bu yoqqa o'tdi. Oxiri yo'lini topdi: tepamga keldi-da, o'rningdan tur, degandek, old oyoqlari bilan belimga qarsillatib sola boshladi, xuddi kimdir tayoq bilan urayotgandek, gurs-gurs tegadi. Bu, to'g'risini aytganda, shoxlagandan ham besh battar bo'ldi.

– Ho'kizdan ham yerga yotib qutulib qolish mumkinmi, ota?

– Yo'q, – deydi otam, – ho'kizning shoxi uzun, yerga tegadi, shoxining uchini yerda cho'zilib yotgan odamga bemalol qadaydi. Ho'kiz odamni ildirib otadi. Ho'kizdan yo qochib qutulish kerak yo biror pana joyga berkinib...

Ikkinchi sinfda o'qirdim. Qosh qorayganda maktabdan kelayapman. Tomorqamizdagi kartoshka palagida qo'shnimizning katta oq ho'kizi bemalol yuribdi. Doim qo'shnimiz hovlisining bir chetida bog'langan turardi. Bo'shalib ketibdi-da. Tomorqadan haydamoqchi bo'lib kesak otdim. Bir burda kesak edi. Katta ho'kizning shoxiga tegsa, deng. Ko'zi ola-kula bo'ldi. Pishqirib, boshini silkitib, dumini xoda qilib men tomonga yugurdi, oldiga solib quvdi. Sumkani tashlab, zipillab qochib borayapman. Ho'kiz juda yaqin qoldi... Shu paytda o'qariq boshida yotgan ketmonga turtilib ketdim-u, yiqilmadim. Ketmon ikki-uch qadam nariga uchib tushdi. Ketmon dastasi ho'kiz jonivorga tayoq ko'rindimi, ishqilib, shashtidan qaytdi, chetga burildi.

O'sha paytlarda yon-atrofimizdagi qo'shni va qishloqdosh tojiklar biz bilan qiynalib bo'lsa ham o'zbekcha so'zlashardi.

A'zam RAHIM

1971-yili Qirg'iziston Respublikasining O'sh shahrida tug'ilgan. Farg'ona davlat universitetining O'zbek filologiyasi fakultetini tamomlagan.

"Sabr chechaklari", "Yaldo karvoni", "Shahsuvor tuyg'ular", "Hurlik minori" she'riy to'plamlari muallifi. Shavkat Rahmon nomidagi va Toktabolot Abdumomunov nomidagi mukofotlar laureati.

* * *

Ulug'vor tog'larning sirli, haybatli,
Asriy nigohlari qadalgan ummon.
Behisob mavjlardan tug'ilgan qo'shiq,
To'lqinlar lafzida bo'lar namoyon.

Bir muddat suhbatning tarovatidan,
Hayrat ummoniga ko'ngil bo'lar g'arq.
Ajjib kayfiyatim halovatida,
Ming bir sifat ila paydolanar zavq.

Tug'yonlar toshqini ko'nglim qasrining
G'ashli ovloqlarin ketar oqizib.
But borliq quloqda mayin sas-sado,
Vujudim boricha ketadi qizib.

Quyosh haroratini tuygan yuragim,
Asriy muzliklardan bo'ladi xalos.
Ufq qadar uzayib ketgan nigohim
Sathida turlanib boradi havas.

Ufq qadar uzayib ketgan nigohim...

Zikr

Bir nuqtadan jilmagan,
Dunyo kezib darbadar,
Xirqapo'shin ilmagan
Qalandarman, qalandar.

Dunyo, dunyo,
o dunyo,
Senmi la'in sehrigar,
Hoyu havasmi, ro'yo –
Qalandarman, qalandar.

Ashking daryomi, dunyo,
Shudringmi yo tong sahar?
Ko'z yosh ichga oqar-o,
Qalandarman, qalandar.

Dunyo kengmi – sarhadsiz ,
Yetgaymu ko'k-la mahshar
Ko'rinmas Ruh bosgan iz,
Qalandarman, qalandar.

Na-da jozib,
Na-da fayz,
Talpinganim yak diydor.
Talabim emas firdavs...
Qalandarman, qalandar.

* * *

Onam boshidagi kumush tolalar,
O'g'lim ko'zidagi ummoniy hayrat,
Bir tutam sehriga do'ngan bolalik,
Balki shudir asli asl she'riyat.

Majnuntol sochiga ilashgan sirlar,
Ko'zim pardasini zabt etgan siyrat.
Yaldo kechasida yoqqan laylakqor,
Balki shudir asli asl she'riyat.

Bir nigoh taftini tuyganim mahal,
Qalbim so'qmog'ini tutgan hidoyat,
Yuragim zarbiga evrilgan zabon,
Balki shudir asli asl she'riyat.

* * *

Daryo ko'ngil sohilida chechak unar,
Sahro yurak tomirida otash yonar.
Osmon bag'ir ko'z ilg'amas sarhadlarda
Tumshug'ida hulvo tishlab qushlar uchar.

Evrilaman daryo, sahro, osmonlarga,
Tushlarimda devorlarim nurab borar.
Hech tinmasdan yomg'ir yog'ar, yog'averar,
Yo'laklarim yuragimga ariq qazar...

Po'rtana suv oqib borar, oqaverar,
Yuragimning kengliklari zardob yig'ar.
To'lib-toshib yo'l qidirar qaytmoqlikka,
Bir chekkadan zilol suvlar sizib chiqar...

Issiqko'l haqida qo'shiq

Hamma tashvishlarni chekkaga surib,
Butun bir "shahar"ni qoldirib ortda.
Bir hafta ko'ngilning so'ziga kirib,
Qoldim tabiat-la yakkama-yakka.

O, borliq, tabiat – Xoliq qudrati,
Qarshingda turibman men oshiq misol.
Go'zallik sha'niga bitmoq-chun g'azal
Bisotdan izlayman bir so'zi ohor.

Sirli ko'l atrofin o'ragan tog'lar
Qo'ynida donishmand archalar uxlar.
Asriy muzliklarning sokin xayoli
Haybatli bulutlar shiddatin yaxlar.

Suvning jilvasiga yashirinib nurlar
Qadim bir o'langa beradi sayqal.
Go'yoki ko'l, asli, qadim o'tmishdan,
Muhabbat sha'niga qo'yilgan haykal.

Hijron yoshlaridan bunyod bo'lgan ko'l
Hamon oshiq dilning kuylar qo'shig'in.
Bag'rida oshiqning yurak parchasi,
Shundan bo'lsa kerak suvning ilig'i.

Mahzun nihoyasi qadim ertakning
Ko'ngilni bir muddat toldirar o'yga.
Nahotki, oshiqlik maqomi dushvor
Azobi soladi necha bir ko'yga.

Balki shundan olis tog'lar soyasi
Ma'suma suv uzra yuradi suzib.
Oydin qo'shiqlarning jo'shqin sasini
To'lqinlar qirg'oqqa tashlar oqizib...

(Davomi: Boshi 13-19-betlarda)

Qishlog'imiz SSSR degan davlatning eng chekka hududlaridan bo'lgan, aytishlaricha, Ikkinchi jahon urushida asir tushgan nemislarning bir qismi surgun qilinib, shu yerda o'troq yashab qolgan edi. Ehtimol, ularning orasida o'n to'qqizinchi asrlarda diniy e'tiqodiga ko'ra O'rta Osiyoga kelib qolgan nemislar ham bo'lgandir, ehtimol, ularning hammasi shu oqim vakillari bo'lgandir. Negaki, urushda asir tushgan nemislarni o'z erkida, bola-chaqa qilib yashashga qo'yilmagandir, Stalin, Xrushcheyovlardan keyin ular Olmoniyaga qaytarib yuborilgan bo'lsa kerak. Esimda, ruscha emas, buzib bo'lsa-da, ular ham o'zbek tilida gaplashishardi.

Asli nomini bilmayman-u, ruscha talaffuzda Lyona bo'lsa kerak, novcha, qotma bir nemisni hamma Lo'nka deb chaqirardi. Uzun sochlarigacha oq-sariq, yonoqlari bo'rtgan, ko'zlari chuqur, qirra burun, ozg'in kishi edi. U otam bilan apoq-chapoq – ulfat edi. Bir kuni ertalab shovqindan uyg'onib ketdim. Otam odatiga ko'ra o'sha Lo'nka amaki bilan baland ovozda, shovqin-suron solib gaplashishayotgan ekan, bilsangiz, o'sha paytning odamlari hammasi baland ovozda gapirardi.

– To'ra aka, siz tezroq bo'l, yo'l-yo'lakay xudo rahmati Yo'lchi akani olib o'tamiz.

– Yo'lchi akaga nima bo'ldi, kecha kechqurun birga edik, sen ham bor eding, bugun ertalab daryoga birga bormoqchi edik-ku.

– Uyida bizni kutibdi. Tezroq bo'linglar, deb menga o'g'lini jo'natibdi.

– Nega unda xudo rahmati deysan?

– Yakshi kishi, shuni uchun xudo rahmati deyman.

– Xudo rahmati nima deganini bilasanmi?

– Bilaman, yakshi gap. Xudo – yakshi, rahmat – yakshi.

Otam Lo'nkaning gapiga rosa kuldi:

– Yaxshi gap bo'lsa, endi seni ham xudo rahmati deymiz.

... Otam jo'ralari bilan ulfatchilik qilishni yaxshi ko'rardi. O'sha davr odamlarini yozda uydan topolmasdingiz. Hamma dalada, paxtada, ishda bo'lardi. Sovuq qishlarda esa cho'yan pech atrofida bo'ladigan katta kishilarning gurunglarida men – mehmonxonaga pildirab kirib-chiqib yurgan bola "ota yurt", "ota yurt" degan qizg'in iboralarni

ko'p eshitganman va qulog'imga quyilib qolgan. U paytlarda yoshi katta tengdosh odamlar bir-birini "sen"lab gapirardi. Davralarda aroq ichilmasdi, sigaret, papiros chekilmasdi. Mehmonlar kirib o'tirib, yuzga fotiha tortilgach, ukam bilan men yelkamizda toza sochiq, oq yoki kumushrang obdasta va dastsho' olib kirardik. Mavqeiga qarab – to'rda o'tirgan mehmondan boshlab – qo'llarga iliq suv quyilardi. Bir-biridan qadoq kaftlarga, novdalardek yo'g'on va yorilgan barmoqlarga suv yuqmasdi. Otam, bir qo'ling bilan obtobani dastasidan ushlab, bir qo'ling bilan jo'mragidan tutib, pastlatib suv quy, deb o'rgatardi. Mehmonga orqa o'girma, derdi.

Afsus, hozir u odamlarning hammasi bizlarni tashlab ketgan...

Qish edi. Qattiq sovuq. Adashmasam, 1972 yoki 1973-yil. Kattalarning gurungi avjida. Katta uy – mehmonxonadagi kichik pech yonayotgan ko'mir kuchidan qon bosimi ko'tarilgan odamning yuzidek qip-qizarib ketgan. Xona qizigandan-qiziydi, gurung undan ham qizigan.

Derazaning bir ko'zi – darchasi ochiq. Toza havoga qo'shilib mitti qush uchib kirdi. Xonada egri-bugri aylana chizib uchdi. Tobora pastlardi. O'tirganlarning ovozi ham, kayfiyati ham ko'tarildi. Biz, bolalar qiyqirib yubordik. Nogahonda qush tap etib yiqildi. Hamma o'rmidan turib keldi. Atrofni o'rab oldi. Qush jon taslim qilgan edi. U benihoya chiroyli, mittigina edi. Par-patlarida yo'q rangning o'zi yo'q edi. Otam kaftiga oldi-da:

– Tashqarida muzlab qolgan bo'lsa kerak, issiqni ko'tara olmadi, – dedi.

– Moslashishga ulgurmasdi, – dedi Xo'jaqul amaki.

Boyagi xursandchiligimdan, negadir, asar ham qolmasdi. Tez kelgan quvonchim tez ketdi. Davraning, muhitning ham ob-havosi o'zgardi.

– Bu qush asli qayerlik ekan? – deb so'radi otam qush emas, odam haqida gapirayotgandek. – Qayerdan kelib qoldi ekan?

– Vatani qayer ekan?

Tushunganim: marhum amakimning ko'rkam bog'laridan ketmaydigan bulbullardan biri edi bu. O'sha yili qish qahratonini qattiq bo'lib, qiynalgan qush bahor, yozgi bog'iga uchib kelgan. Panoh izlagan. Bu yerda uni ajal kutib oldi.

– Qiynala-qiynala Vatanini izlab kelibdi.
– Yo‘q, – dedi otam, – o‘limini sezib yurtiga kelgan. Yurtida o‘lmoqchi bo‘lgan. Bizlarni taqdirimiz ham shunday bo‘ladi.

Sukunat ko‘zlar, nigohlar shaklida jarangladi.
– To‘raboy, bu yerlar ham bizlarga yurt bo‘lib qoldi. Yer ochdik, joy tuzdik, manzil-makon qildik. Odam yashamasdi bu joylarda. O‘zimiz obod qildik. Qornimiz to‘q, ustimiz but, birimiz ikki bo‘ldi...

– Ota makonimiz bor-ku bizlarni, – dedi otam salmoqlab. Otam vazmin gapirardi. – Shu qushchalik bo‘lolmaymizmi?

Qush qoldi, guring Vatan mavzuyiga ko‘chdi. Xonaga qush emas, Vatan uchib kirgandek edi.

Otam: o‘rta bo‘y, yelkaları keng, barmoqlari yo‘g‘on, baquvvat, urush ko‘rgan odam edi. Kaftlari doim qavarib yurardi. Tirnoqlari qattiq, unchamuncha qaychi o‘tmasdi. Otamning tirnoq olishlari bir marosimga aylanardi. Otam oftobro‘yda o‘tirardi. Biz bolalar uydagi hamma qaychini topib chiqardik – uzun, qisqa, yo‘g‘on, ingichka. Kimdir kaftlaridan ushlardi, kimdir ikki qo‘llab qaychini bosishga urinardi. Qaychi o‘tmasdi. Hazil-huzul gap-so‘z aylanar, kulgi ko‘tarilardi. Keyin kula-kula otamning o‘zlari qaychini kuch bilan ishlatardi... Otam doim kir sovunda yuvinardi, atirsovunni ishqori ko‘p deb qo‘liga olmasdi. Ishlaganda u yoq-bu yog‘iga chang qo‘nar, shunda ko‘pincha beligacha yechinib, engashgancha askarchasiga yuvinardi. Hozir o‘ylasam, bu urushdan qolgan odat bo‘lgan. Men otamning yelkalaridan, boshidan suv quyib turardim. Shunday paytlarda ba‘zan qaddini rostlab, bolalarni quvontirish uchunmi, bo‘rsildoq, palaxsa-palaxsa keng ko‘krak va muskullarini polvonlarga xos uchirib-uchirib qo‘yardi. Biz qiyqirib yuborardik.

Armiyadan yangi kelganman. 21 yoshdaman. Ko‘chada turgan traktor tirkamasining ustidan yetmish kilolik un xaltani zo‘rg‘a orqamga olamanda, uygacha qiynalib ko‘tarib boraman. Oyoqlarim bukilib ketay deydi. Xaltani yerga tashlayman. Atrofga un “changi” ko‘tariladi. Men bitta olib borgunimcha otam ikkita xaltani olib boradi. Yelkasidan tashlavormaydi, avaylab kerakli joyga sekin qo‘yadi.

O‘shanda otam oltmish uch yoshda bo‘lgan.
Otam bilan ikki-uch marta poyezdda yurdik.

Bir gal Toshkentdan Qarshiga borganmiz. Otam uydan alohida sochiq, choynak, ikkita chinni piyola, quruq choy, mayiz, g‘o‘lin (turshak) olib chiqardi. Poyezdda shu choynakka choy damlatardi. Quruq choyni o‘zi tashlardi. Doim toza kiyinib, soch-soqoliga qarab yurardi.

Ismi To‘ra, otasining ismi Ashur, onasining ismi Yang‘il, 1922-yilda hozirgi Kasbi tumani Qamashi qishlog‘ida tug‘ilgan, Ikkinchi jahon urushida qatnashgan, hayotning ko‘p achchiq-chuchugini tatigan, past-balandini ko‘rgan odam edi. Traktorchi, suvchi, terimchi... xullas, bir umr paxtaning xizmatini qildi. Otamni paxta bo‘yicha “akademik” deyishardi. Ekin-tikin, bog‘dorchilik, chorvachilik... bunaqa ishlarning piri edi. 1987-yil 28-oktyabrda olamdan o‘tdi. Qamashi qishlog‘i mozoriga, otasi – bobom va boshqa yaqin qarindoshlarimizning yoniga qo‘yilgan.

Men otam bilan sirdosh bo‘lmanman. Hayiqibroq, cho‘chibroq turardim. Juda salobatli, jiddiy odam edi. Yoshligida qo‘chqorning shoxidek uzun shop mo‘ylovi bor edi. Biz bolalar to‘polon qilsak, bolalarni tinchitmoqchi, cho‘chitmoqchi bo‘lsa, ikki tomon mo‘ylovini oldin-keyin toblab burab, qo‘lini beliga qo‘yib, g‘oz turib, bizga tikka – go‘yoki “yomon qarardi”. Bu ish bermasa, mo‘ylovini uchirib qo‘yardi. Endi chindan ham

qo'rqinchli qiyofaga kirardi. Biz otamning jahlini bilganimiz uchun jim bo'lib qolardik. Endi o'ylasam, otam o'shanday paytda "bir aktyor sahnasi"ni uyushtirar ekan.

Men bola edim, o'shanda akamlar maktabda o'qiydigan o'smir bo'lishgan. Eslayman, otam ba'zan uzilib tushgan traktorning motorini aylantiradigan qayish – remenni olardi-da, hovlini aylantirib akalarimni shu qayish bilan urib yurardi. Ular qayish tekkan joylarini changallab, qiyshayib, enkayib qadam tashlashar, lekin qochishmas, yig'lashmas edi... Kichik akamning ihranib, lab-lunji qiyshaya boshlasa, katta akam uni turtib yuborar, yig'lagani qo'ymas, o'zi esa har zarb tekanda ko'zlari qisilib, afti bujmayib ketsada, ovoz chiqarmas edi. Ha, otam qattiqqo'l edi, akalarim rosa sho'x va to'polonchi bo'lishgan.

Mening uch amakim bo'lgan (ularning birortasini ham ko'rmaganman): uchalasi va otam, bir oiladan to'rt yigit – to'rtala o'g'il urushga borgan. Urushgacha faqat katta amakim uylangan, hali chillasi ham chiqmagan ekan. Tog'aymurod va Jo'ra amakim urushda dom-daraksiz yo'qolgan. Tog'aymurod amakimning kelinchagi – yangamiz, aytishlaricha, nihoyatda suluv bo'lgan. Urushdan keyin ham uyiga ketmagan ekan, erini – amakimni kutgan. Momom ruxsat bersalar ham ketmagan, kutgan deyishadi. Qismatni qarangki, yosh kelin-kuyov farzandli bo'lishga ham ulgurmagan ekan. Onamdan, u yaxshi kelinchak edi, erkagini ko'zi qiymasdi, degan gaplarni eshitganman. Oradan necha yillar o'tib, amakimning onasi – momom oxiri yosh bevani ota-onasining uyiga olib borib qo'yadi va umring zavol bo'lmasin, endi o'z kuningni o'zing ko'r, sendan ginam yo'q, degan ekan. U ayol keyinchalik turmush qilgan, farzandli bo'lgan deb eshitganman. Hamdam amakim esa urushda olgan jarohati tufayli 1965-yilda, kenja o'g'li Nurali ikki yoshdaligida olamdan o'tgan.

Amakilarim bir kunda urushga ketishgan. O'sha kuni qishloqda boshqa yigitlar ham urushga kuzatilayotgan ekan. Onalar uvvos solib yig'laydi. Ayniqsa, Yang'il momomning iztirobida chegara ham, qirg'oq ham bo'lmagan. Shunda ayollar "sal og'irroq bo'ling" deyishibdi. Momom "qanday qilib og'irroq bo'lay, Tog'aymurodim bilan Jo'ra o'g'lim urushdan qaytmaydi, Hamdam o'g'lim dard orttirib

qaytadi, shu dard uni ham olib ketadi", degan ekan. Hamma hayron bo'libdi: "Nega unday deysiz?" "Bugun tush ko'rdim. Tushimda Tog'aymurod bilan Jo'ra yonib turgan tandirning ichiga boshi bilan tushib ketdi-yu, qaytib chiqmadi. Hamdam tandirdan kuyib chiqdi", debdi momom. O'ylasam, men ham lol qolaman: tush momomni aldamagan.

Ajal onaizor bag'ridan o'g'illarini – tog'day-tog'day yigitlarni sug'urib olganda ona bechora qanday chidasin?!

O'sha yillarda olov kechib yurgan o'g'illarga ko'proq qiyin bo'lganmikan yoki farzandlari ketgan tomonga qaray-qaray ko'zlari gulday so'lgan, yuzlari nurday sarg'aygan onalargami, hayotga to'yimgan kelinchaklarga?

Dunyodagi barcha onalarning ayb-u gunohini, agar ularda ayb-u gunoh bor bo'lsa, bir narsa yuvadi, bu urush davrida yashagan onalarning sabr-bardoshi, jasorati, irodasi, fidoyiligi: ular urushga – naqd ajal komiga, o'limini bila turib, sherdek, arslondek o'g'illarini jo'natishgan. Urush o'z nomi bilan urush-ku, undan odamning sog' chiqishidan ko'ra, omon chiqmasligi aniqroq-ku. Buni onalar bilishgan, his etishgan-ku. O'sha Onalarimiz – o'g'illari urushda yurgan Onalarimiz tunlari qanday uxlashgan ekan, kunduzlarni qanday o'tkazishgan ekan... u bechoralar qanday kulishgan ekan, qanday yig'lashgan ekan...

Otamning qo'lidan kelmaydigan ish yo'q: oddiy kanop ipdan sigirlarni bog'lash uchun arqon yigiradi. Oyoq kiyimlarimiz yirtilsa, bigiz olib, ipak ip bilan tikadi yoki mixlaydi. Qassoblik qiladi. Qo'y-echkinning junini qirqadi. Moshinkadami, ustarada sochimizni oladi. Oyna kesadi. Taxta randalab, stol, narvon yasaydi... Mix, sim, egov, ketmon, tasha, bel, bigiz, bolta, bolg'a, o'roq, arra, gulqaychi, tokqaychi, tuya junini oladigan uzun po'lat qaychi, pichoq, qayroq, charx... xil-xili bilan... Eh-he, nimalar yo'q edi-ya, bizning uyimizda. Menga, hatto tog'orada kosa-tovoq yuvishni ham otam o'rgatgan. Tog'oraga idish-tovoq solinib, ustidan qaynoq suv quyiladi. Shu tarzda issiq suv uch marta almashtiriladi, kosa-tovoq qalin latta bilan uch marta yuviladi. Shunda barcha idishlar yaraqlab toza bo'ladi, moy yuqlari ham qolmaydi. Oxirida toza latta bilan suvi quriguncha artiladi... Lekin otam oshxonaga unnamaydi.

Otam bolaligini eslab, “Maktabda qirq kun o‘qiganman”, derdi. Ular lotin yozuvini o‘rganishgan. Harflarni hijjalab o‘qirdi. Keyinchalik ko‘zi harflarga o‘tmay qoldi. Ukam armiyadan xat yozsa, singlim Ra’noga o‘qitardi. Men armiyada otamdan xat olardim. Yozuvi kirill va lotin oralig‘idagi o‘ziga xos bir yozuv edi. Daftari chizig‘idan tepaga ko‘tarilib yoki pastga tushib ketgan bo‘lardi.

Otam dindor odam edi. Besh mahal namozni kanda qilmasdi. Halol-haromga qattiq rioya qilar, ozodalik, pokizalikni qat’iy tutardi. Chamasi, ellik besh yoshlaridan salla o‘radi.

Bolaligimda, hali maktabga ham bormagan kezarimda, qishlarda, erta tongda otamning azon chaqirishidan uyg‘onardim. Uyg‘onib... eshitib yotardim. So‘zlari yod bo‘lib ketgandi...

3-, 4-, 5- sinflarda o‘qigan chog‘larimda, kech kuzda, qishda maktabdan kelib, choy ichardimda, qo‘ylarni paxta terib olingan, shaldirab quruq g‘o‘zaning o‘zi qolgan dalaga haydab chiqaman. Xolamning o‘g‘illari – sinfdoshim Sohbnazar yoki ukamning sinfdoshi Olimjon bilan doim birga bo‘lamiz. Sovqotsak, g‘o‘zalarni sindirib yoqib, isinamiz. Ba‘zan olovni qo‘zg‘aganda uchgan uchqun sachrab, choponlarimizning etagi kuyardi. Lovullagan cho‘qqa uydan yashirib olib borgan (aslida, yashirmasdan olsak ham hech kim hech narsa demasdi) kartoshkani ko‘mib yeymiz. Issiq kartoshkani to‘dalangan qo‘rdan kovlab olib, po‘stini archguncha qo‘llarimizning terisi archilgudek kuyadi. Kuf-kuflab, bu kaftimizdan u kaftimizga olib, sovitamiz. Yoki onalarimiz yopgan tandir nonni olovda qizdirib yeymiz. Qizib u yer-bu yeri kuygan non juda xushxo‘r bo‘ladi. Tishlaganda g‘ijirlab, ishtahani ochadi. Bolalarga xos har xil o‘yinlar o‘ynaymiz, yodlagan she‘rlarimizni navbat-navbat aytamiz. Shaharlar, poytaxtlarning nomini birimiz yashiramiz, birimiz topamiz. Sohbnazar dunyo shaharlarini ko‘p biladi, ko‘p she‘r ham yodlagan.

Keng dala emasmi, qo‘ylar ko‘pincha o‘z holida yuradi.

Mening qo‘limda har kuni ona tili daftari, ya‘ni chiziq daftardan yirtib olingan yarim varaq qog‘oz bo‘ladi. Otam har kuni maktabdan kelishimga shu bir parcha qog‘ozga o‘z qo‘li bilan bir oyat yozib qo‘yadi, men uni qo‘y boqishga olib ketaman.

Dalada yurganimda yodlayman. Kechqurun otamga yoddan aytib beraman, ya‘ni “imtihon” topshiraman.

Onam: Ashurova Niyozxol, 1926-yilda Qashqadaryo viloyati Kasbi tumanining Qamashi qishlog‘ida tug‘ilgan. Umrini yengil paxtaning og‘ir mehnatida o‘tkazgan.

Kitob o‘qishni yaxshi ko‘rardi. Yerda yotgan bir parcha qog‘oz bo‘lsa ham engashib olardi, o‘qib ko‘rib, olib qo‘yardi. Kir yuvayotganda, urchiq yigirayotganda, paxta savayotganda, ko‘rpa, chopon qaviyotganda yo boshqa ish bilan band bo‘lganda momo-bobolaridan eshitgan she‘r-qo‘shiqlarni aytar, ba‘zida, aytarkan, yig‘lab-yig‘lab olardi. Afsuski, o‘sha she‘r-qo‘shiqlarni yaqinda o‘zi bilan olib ketdi. Onam opalarim, akalarimning bolalarini belanchakka belab, o‘zi tebratib alla aytardi. Allani juda qadim, ko‘hna ohanglarda, vazmin, og‘ir qo‘shiqqa o‘xshatib aytardi. Juda hazin aytardi. O‘z kayfiyatini qo‘shib aytardi. Bunday alla aytgan boshqa ayolni keyin ko‘rmadim.

Onam 2008-yil 13-iyun kuni vafot etdi.

Onamning otasini “Abdulla ehtiyot” deyishgan, ehtiyotkor odam bo‘lgan. Aytishlaricha, har bir ishni yetti o‘lchab bir kesgan. Har qanday ishni juda puxta bajargan. Es-es bilaman, bobom o‘yma yoqali oq ko‘ylak, oq surp sholvor, uniqqan latta do‘ppi kiyardi. Chopon kiya, albatta belini belbog‘ bilan bog‘lab yurardi. Biz, bolalar beqasam choponchalarimizni kiyib, belboqqa toqat qilmay, yugurib o‘ynab yursak, albatta bizga qiyiqcha bog‘latardi. Eshak minib dalaga borayotganlari, daladan kelayotganlari, eshakning ikki yoniga ikki bog‘ beda ortib kelishi; ikki tomon kichik bog‘, bir tomoni mol-hol uchun qo‘ra-og‘il, bir tomonida o‘t o‘sgan hovlida beda o‘rayotganlari ko‘z oldimdan o‘tadi.

Bobom bilan momom faqat ariq suvini ichishardi, qachon ko‘rgani borsak, yuz metrilar chamasi naridagi ariqdan chelakda suv keltirib berardik. Tinitib qo‘yib, keyin ichishardi. Chelakni yog‘och qopqoq bilan yopib qo‘yishardi. Televizor ko‘rishmasdi. Faqat yog‘och qoshiq ishlatishardi. Ovqat ovqato‘choqda pishar, choy choyo‘choqda qaynar, non tandirda yopilardi. Lekin Qo‘rg‘onning

novvoy nonini yaxshi ko'rishardi, bozorga tushishsa, albatta, olib kelishardi.

Eh, bobom bilan momomning anjirzori, tok-uzumlari, shaftoli, zardolilari!.. Bedapoyasi... Eh, har ishni tutgandagi ularning hafsalasi, har ishni pishiq-puxta qilishi!.. Eh, ularning mehr-muruvvati... Odam u yoqda tursin, molga, qo'yga munosabatlari...

Boshqacha odamlar bo'lishgan ekan-da...

Bir-birlariga izzat-hurmati... Bobom faqat momomning qo'lidan narsa yegan. Momom uyda bo'lmasa, to'y-po'y, aza-pazaga ketgan bo'lsa, kelgunigacha och o'tiravergan. Bobom uyda bo'lmasa, momom ham dasturxon yozmagan...

Ishoning, bu gaplar... faqat gapirishga oson... Chetdan qaragandagina oson...

Urushgacha, urush va urushdan keyingi yillarda dalada ishlaganlarga kunlik norma belgilangan. Bir norma bajarganga yuz, ikki norma bajarganga ikki yuz gramm non o'lchab berilgan. Onam doim ikki, undan ham ko'proq norma bajargan. Nonni o'zi yemay, uyga olib kelgan.

Onam ham, otam ham ishda o'zini ayamasdi. Bundoq o'ylab ko'rsam, tuzukroq huzur-halovat ko'rishmagan ekan. Ocharchilik, urush, urushdan keyingi tiklanish yillari... Necha-necha avlodlar umri mashaqqatda o'tgan. O't-o'lan, hashorat, har jonzotlarni yeyishgan. Ota-onam ochlikdan kunjara yeb shishib o'lganlar, bir bo'lak non uchun o'limiga rozi bo'lganlar haqida gapirishardi.

Onam gapirib bergandilar: dugonalari bo'lgan. O'n besh-o'n olti yoshdagi turmush qurmagan qiz. Ismi yodimda yo'q. Mehnat normasini bajarolmas ekan. Bir kuni brigadir uni jazolash, shu yo'l bilan boshqalarning ko'zini qo'rqitish uchun namozshomda tashlandiq, devorlari nuragan, qop-qorong'i somonxonaga qamab qo'yibdi. Qiz bechora dod desa ham, voy desa ham ertalabgacha hech kimga ochgani qo'ymabdi. Qiz o'zini eshik, devorlarga urib tonggacha dod-faryod ko'targan. Tongda somonxona eshigini ochishsa, qiz yo'q, uy to'la kalamush odam suyaklarini u yoqdan-bu yoqqa tortarkan.

Kalamushlar ham och bo'lgan.

1972-yil. Yangi uyga ko'chib o'tgandik. Men birinchi sinfga boraman. Kuzda, paxta terimi paytida otam qachon uyga kelib-qachon ketadi, bilmayman. Otamni sira ko'rmayman. Ertalab uyg'onsam, onam

sigirlarni sog'ib, sutni pishirib bo'lib, hamma joyni supirib, yig'ishtirib, dalaga ketgan bo'ladi.

Kechqurun esa... Kechqurun qosh qorayadi. Opam, men, ukam dala tomonga qaraymiz. Onam ko'rinmaydi. Kech tushadi. Dala yo'lga qaraymiz. Onam ko'rinmaydi. Qo'shnilarning biz tengi bolalari kechki ovqatini yeb chiqadi. Endi ular bilan o'ynaymiz. Katta ekskavator hovlimiz etagida zovur qazadi. Yer tagidan chiqqan yangi, nam tuproqdan uyilgan tepaliklar ustida quvlashmachoq o'ynaymiz. Qorin ochligi ham, uyqu ham esdan chiqadi. Ukam bilan singlim bekingan joyidan chiqmaydi. Izlaymiz. Topamiz: yumshoq tuproqqa bosh qo'yib, ust-boshi, oyoq kiyimi bilan uxlab qolgan bo'ladi.

Uzoqda, ko'chani boshida uch-to'rt soya ko'rinadi: ayollar. Aniq bilamiz: ular – onam, Bahor xola... Qo'llarda yarim fartuk paxta, boshlarda bir bog' o't.

– Ona!..

– Ona!.. – bir to'p bola onalari tomon yuguradi.

Onam engashib menga quchoq ochadi, issiq bag'irga otilaman. Onaginam meni bag'irga bosadi. Onamdan kuzning hidi keladi, barglari to'kilayotgan g'o'za va kech salqinda terilgan paxtaning hidi.

Endi uygacha yarim fartuk paxtani men, bir bog' o'tni opam sudrab boramiz. Onam tez yuz-qo'lini yuvadi. Ovqatga unmaydi. Orada sigirlarni sog'ib oladi.

Aka-opalarim bola-baqra paytida onam tongda bir tandir non yopib olib, keyin dalaga chiqqan. Belanchakka arqon o'tkazib, bir uchini bilagiga bog'lab xamir qoradi. Tog'oradagi xamirni har mushtlaganda belanchak tebranadi. Ro'zg'or tashvishi boshidan oshib yotgan mushtipar ayol tongda ko'krak so'rab yig'lagan chaqaloqni shu tarzda ovutgan.

1973-yilning dekabri. Ikkinchi sinfda ikkinchi smenada o'qiyamiz. Maktabdan kelayotganimda o'ng biqinim sanchdi. Uyga kelganimda og'riq yanada kuchaydi. Sandalga kirganman. Ingradim. Yig'ladim. Akam qishlog'imiz doktorini chaqirib keldi. U o'rta yoshdagi sap-sariq nemis ayoli edi. Qornimni barmoqlarining uchi bilan bosdi, tilimni ko'rdi.

Pochchamning “ZiL” mashinasida uchinchi bo‘limdagi kasalxonaga olib ketishdi. Kabinada otam, Nekibek akam, Tog‘aymurod pochcham va men. Akam dalda berishga, chalg‘itishga urinadi. Pochcham o‘nqir-cho‘nqirga qaramasdan mashinani tezlatadi. Bir uyum “jonli” temir u yoqdan-bu yoqqa silkinadi. Uchinchi bo‘limdagi shifokorlar ham obdon ko‘rishdi, qornimni har xil qilib bosishdi. Bosilganda og‘riq qolgandek bo‘ladi, qo‘lini olsa, birdan sanchiq turadi. Keyin yana shu mashinada Qo‘rg‘ontepa shahriga olib ketishdi. “Qorabola” kasalxonasida umumiy narkoz bilan operatsiya qilishdi. Ko‘richak bo‘lgan ekanman.

O‘sha yili tug‘ilgan kunim – 16-dekabrda kasalxonada bo‘lganman.

Bir necha kun o‘tgach, et tikilgan ipni olishdi. Uyga kelganimdan keyin tikilgan joy so‘tilib ketdi, jarohat yiringladi. Yangitdan muolaja tayin etildi. Har kuni avtobusda uchinchi bo‘lim kasalxonasiga “pervyazka”ga borib kelardik. Qiynalib, sekin qadam tashlardim. Onam meni, ikkinchi sinfdagi o‘qiyotgan kap-katta bolani orqasida opichlab yurardi. Ayrim ayollar:

– Yo, yo, yo, o‘zing tengi bolangni ham ko‘tarib yurasanmi, a, Niyozxol? – deyishardi.

– Bolamning joni og‘rimasin, deyman-da, – derdi onaginam va ko‘richak bo‘lganimni, yarani bog‘latib kelayotganini aytardi.

1974-yil aprelda Tojikistondan O‘zbekistonga, Surxondaryoning hozirgi Qiziriq tumaniga ko‘chib kelganmiz. U yillarda Surxon-Sherobod cho‘llarini o‘zlashtirish ayni avjida edi.

Surxondaryoning, Qiziriqning birinchi bahori xotiramda: haydalgan bo‘z tuproq ko‘rinmasdi. Hamma yoqni chuchmoma qoplab olgan, siyohrang dengiz ulkan osmon bo‘lagini eslatadi. Qo‘y boqib yurarkanmiz, kun bo‘yi uyga bormasdik. Ertalab uydin belboqqa tugib olib chiqqan yarimta non bilan oq qandni ariq suviga botirib yerdik. Qo‘ylarning qorni qappaygach, qumda yoyilib yotadi. Biz – Rahmat ukam, xolavachcha-bo‘lalarim – Sohibnazar, Olimjon, Tojikistondan ko‘chib kelgan qo‘shnimizning bizga tengdosh o‘g‘li Nurali ko‘m-ko‘k suv oqayotgan ariq bo‘yida osmonga tikilib yotamiz. Ariq suvini yotib ichamiz yoki birortamiz

do‘ppimizga suv to‘ldirib, navbat-navbat bir-birimizga uzatamiz.

Bolaligim, o‘smirligim Surxondaryoda o‘tdi. Dastlabki adabiy mashqlarim Surxondaryo matbuotida chop etildi.

Dunyoning ranglarini, dunyoning manzaralarini, dunyoning ovozlari, hayotning hayratlarini, qalb qiynoqlarini, ishq iztiroblarini, orzu va armonni ilk bor shu yerda tanidim. Cho‘l odami, qishloq odami bo‘lib o‘sdim. Shundandir, o‘sha ob-havoni, o‘sha shabadalarni, o‘sha issiqlarni, bepoyon o‘sha kengliklarni sog‘inaman.

1975–76-yillarning yozida paxtazor atrofidagi kenglikda, ariq roshida, yantoqlar orasida qo‘y boqib yurib, kattalarning gaplarini eslab, o‘zimcha o‘y surardim: 1980-yilda, yana to‘rt-besh yildan keyin kommunizm qurilsa, magazinlarda hamma narsa bepul bo‘lsa, xohlagan narsani olib yeyish, kiyish mumkin bo‘lsa, men o‘sha paytda ham qo‘y boqib yurarkanmanmi? Ota-onam hozirgidek ertadan kechgacha ishlarmikan? U chog‘larda issiq ham sal odamlarga yon bossa kerak?

SSSR degan sobiq mamlakat odamlarni kommunizm degan yolg‘onga shunchalik ishontirgan ekan-da... Yosh qalbm bilan sezardim: otam kommunizmga sira ishonmas, onam qo‘l siltab qo‘yardi. Mening esa jahlim chiqardi: kommunizmga otamning ishonmasligidan, onamning befarqligidan...

8-sinfda o‘qiyotganimda – 1980-yilning aprel oyi o‘rtalarida oilamiz Surxondaryodan Qashqadaryo viloyatining hozirgi Kasbi tumaniga ko‘chib o‘tdi. Bu yer ota-onamning, butun ajdodlarimizning manzil-makoni bo‘lgan.

Men 8-sinfning qolgan qismini va 9-10-sinflarni sinfdoshim Husniddinlarning uyida qolib, Qiziriqning Qiziltom qishlog‘ida o‘qidim. Husniddin bilan aka-uka, onasi bilan ona-bola bo‘lib ketdik. Shu yerda yashadim. Bu davrda chindan ham o‘qidim. Ulg‘aydim. Sevgini, sog‘inchni, balki el-yurt, Vatan tushunchalarini ilk bor his etdim.

Bugungi aqlim bilan baho beraman: mening va ukamning o‘qishi uchun otam, onam chindan-da jonlarini jabborga berishgan ekan.

Birgina shu qarzni uzib bo‘ladimi?!

Aslo...

Maktabda o'qisam-da, tuman va viloyat gazetalari she'r, hikoya va boshqa yozganlarim muntazam chiqib turardi. Shu jihatdan adabiyotga qiziqib, umrbod adabiyot bilan qolishimda tuman va viloyat gazetalari tahririyatlari, tahririyatlarning o'sha yillardagi jamoasi, xususan, Jo'ra Ersoatov, Bolta Yoriyev, Muhammadjon Azimov, Rahim Iskandarov va boshqa xayrixoh kishilarning xizmatlari katta bo'ldi. 10-sinfda o'qiyotganimda respublikada anchagina tanilib qolgandim. "Gulxan", "G'uncha", "Tong yulduzi" ("Lenin uchquni") kabi jurnal-gazetalarda she'rlarim tez-tez e'lon qilinardi. Men, oddiy maktab o'quvchisiga har kuni o'nlab xatlar kelardi, gazetarlar, jurnallarda she'rlarim chiqqan paytlarda esa bir kunda ellik-oltmishtadan ham ko'proq xatlar olardim. Ularning aksariyatiga javoblar ham yozganman. Qishlog'imizdagi pochta bo'limidan dasta-dasta konvert sotib olardim. O'ziga qarab yuradigan o'rta yoshli pochta, sen bola xat yozish bo'yicha chempion bo'lasan, deb hazillashardi. Xat mualliflarining aksariyati maktab o'quvchilari, ijodga, adabiyotga qiziqqan tengdoshlarim edi. Har oyda, albatta, ozmi-ko'pmi qalam haqi kelardi, har qalam haqiga esa qishlog'imizdagi magazindan shokolad olardim.

Pushkin va Lermontovning ikki tomlik saylanmalarini, "Onajon", "Seni sog'inaman", "Holat", "Yurak qirralari", "Bedor tosh" kabi kitoblarni, "Sharq yulduzi" da bosilgan Erkin Vohidovning, "Guliston" da Abdulla Sher tarjimasida e'lon qilingan Fyodor Tyutchevning she'rlarini o'smirligim tarjimai holining muhim nuqtalari deb bilaman.

Birinchi ustozlarim – o'sha yillarda chop etilgan oq muqovali "Yoshlik" almanaxlari, qora muqovali "Yoshlar bayozi", shu to'plamlardagi Mirzo Kenjabek, Sirojiddin Sayyid ("*O'n to'qqiz yoshimni ko'chalar yutdi, O'n sakkiz yoshliging qoldi so'qmoqda...*"), Abduvali Qutbiddin ("*Kunduzlar nur ekar, nur ekar, Dastasiz ketmonga tiqilib...*"), Eshqobil Shukur ("*Sening barmoqlaring bo'g'iladilar, Nozik barmoqlarda bahaybat titroq. Ularga og'irdir, bo'yniga osib, Baxtning xotirasini ko'tarib yurmoq...*"), Zulfiya Mo'minova ("*Oyog'i bo'lsa ham ketolmaydi stol...*") she'rlari bo'lsa, ajab emas. "Nega shunday bo'lgan?" deya savol

beraman o'zimga o'zim. Chunki bu she'rlar o'sha paytgacha men o'qigan she'rlardan boshqacha edi. Yosh ongimning: "She'r qanday bo'lishi kerak?" degan savoliga Abdulla Oripov ("Onajon"), Erkin Vohidov ("Somon yo'li"), Omon Matjon ("Seni yaxshi ko'raman"), Usmon Azim ("Holat"), Xurshid Davron, Shavkat Rahmon ("Yurak qirralari"), Muhammadjon Rahmon ("Yashil daryo")larning kitoblari javob bergan...

Yozuvchilar uyushmasida o'tgan bir yig'ilishda Usmon Azim: "O'zbek adabiyoti ikkinchi smenalarda yaratilmoqda", deb aytgan edi. Bu, adashmasam, aslida Asqad Muxtorning gapi, lekin judayam to'g'ri gap. O'sha davrlarda adabiyotimiz ikkinchi smenalarda yaratilgan, lekin hozir bu adabiyot uchunchi, to'rtinchi smenalarda yaratilmoqda – adiblar ishdan, ro'zg'ordan, o'zidan ortgandan keyin...

Bir narsa haqiqat ekan – badiiy ijod kishidan butun borlig'i bilan fido bo'lishni so'rar ekan. Yo'l-yo'lakay, "qo'l bo'shaganda" qog'oz qoralash bilan katta natijaga erishish mushkul ekan...

Berilib, zavq bilan biror narsa yozayotgan paytingda butun dunyo bir taraf, sen bir tomon bo'lasan, dunyo xira, o'zing yorqin rangda ko'rinasan ko'zingga, go'yoki dunyo yozayotgan narsangga arzimaydigandek tuyuladi. Shunday paytda ish, topshiriqlar, vazifalar, beshinchi, o'ninchi darajali ishlar kishini chalg'itadi, qattiq chalg'itadi.

Men shoirming keyingi kitobi oldingi kitoblaridan har tomonlama farq qilishi kerak, deb hisoblardim. Mening nazarimda, masalan, to'rtinchi kitob uchunchi kitobdan, beshinchi kitobdan ichidagi she'rlarning shakli, uslubi va hokazo jihatlari bilan ajralib turishi kerak edi. Bu shoirming ijodiy o'sayotganini isbotlaydi, haqiqiy shoir muntazam ravishda, hatto kitobdan kitobga o'sib borishi lozim, deb o'ylardim. Shu mezon bilan o'zimning dastlabki kitoblarimga tartib berganman. Masalan, birinchi kitobda futuristik tajribalar (1981-90), keyingi kitobda ijtimoiy ruhdagi (1988-92), undan keyingi to'plamda uzun-qisqa bo'g'inli, ya'ni enli va ensiz kupletli she'rlar (1982-92) va hokazo... Bular, albatta, hajman kichik kitobchalar bo'lardi.

Men 1982–95-yillargacha, asosan, rus va g'arb adabiyoti tarixida yorqin iz qoldirgan turli adabiy oqimlarni o'rgandim. Shu oqimlar ta'sirida talay mashqlar qildim. "Boshqacha" she'rlarni xuddi jarroh kabi "operatsiya" qilib ko'rdim, ularning "nafas olishi"ni, "tomir urishi"ni, "yurak tepishi"ni ilg'ashga, his etishga urindim. "Boshqacha" she'rlarning qurilmasini, "materiali"ni, ifoda uslubini tushunishga harakat qildim. Bu mashg'ulotga chinakamiga ruju qo'ygan yillarim bo'lgan. 1992–93-yillarda o'zimni zo'rg'a to'xtatib qoldim: tajriba, "foydali o'yin"ga berilganimdan... o'zimni amallab qayirib oldim. Shu yo'lda biror nimaga-natijaga erishgan-erishmaganimni "Yashil giyoh", "Siz ertaga kelasiz", "Atalgan kunlar", "Sensiz" kabi kitoblarimda kuzatish mumkin... Bu borada shunday xulosaga keldim: yozganlaringizda ta'sir, o'rganish izlari sezilmasligi, tajriba tabiiylik darajasiga ko'tarilishi kerak. An'anaviylik va zamonaviylik, an'ana va modern borasida, to'g'rimi, noto'g'rimi, yana bir qat'iy xulosam shuki, sip-silliq, tekis-ravon she'rdan ko'ra, sal g'adir-budir bo'lsa-da, she'riyatning – nazmning tabiatini, xarakterini, texnikasini, arxitekturasini yangilashga ta'sir o'tkazadigan she'r afzal. Negaki, shunday she'rlargina poeziyani rivojlantiradi, poeziyaning "qonini" yangilaydi. Adabiyotga "yangi, toza havo" olib kiradi.

Nasriy asarlarni o'qishni yoqtiraman, nasrdagi bemalollik, ko'lam, kenglik, tafsilot-tasvir meni hamisha maftun etadi. Darvoqe, o'zim ham hikoyalar qoralaganman. Rus, chet el adabiyotidan tarjimalar qilganman.

Matbuotdagi ayrim chiqishlarimda meni ba'zan Qashqadaryoda, ba'zan Surxondaryoda, ba'zan Tojikistonda tug'ilgan deb yozishgan. Bu chalkashlik tahririyatlarda ishlayotgan mutasaddilar meni qayerdan deb o'ylashsa, o'sha yerda tug'ilgan deb yozishidan paydo bo'lgan. Men bor-yo'g'i, tarixchilar ham ba'zan adashadi, deb hazillashib qo'yaman.

She'r yoza boshlaganimga o'ttiz yildan oshdi. Birin-ketin kitoblarim chiqib turibdi. Lekin har gal qalam da'vat etganda o'zimni birinchi marta yozayotgandek his etaman.

Yelkam osha Usmon Azim bilan Erkin A'zam qarab turgandek bo'ladi.

Bu-ku mayli...

1982-yilda maktabni tugatib, Toshkentga o'qishga ketdim. Qayerga bo'lsa ham ketishim kerak edi. Ketdim. Uzoq ketdim. Yana, yana uzoqlarga ketgim kelardi. "Sen asli qayerliksan?" degan so'roq ortimdan qolmay ta'qib etardi: "Men Surxondaryodan chiqib ketdim, ammo Sening qalbingga ham kira olmadim..."

Lekin o'n yil o'tib Surxondaryoga, bolaligim, o'smirligim... birinchi muhabbatim shamolday o'ti-ib ke-etgan qishlog'imga borganimda, menga birinchi bo'lib shu savol peshvoz chiqdi. Katta yo'ldan qayrilib, qishloqqa kiradigan eski beton ko'prik ustida meni kutib oldi. Talaffuzi bolaligimda bilagimni siqib kurash davrasiga tortib kelgan o'sha odamning talaffuziga, nigohi xayrlashgani chiqqanimda menga so'z qotishni istamagan sinfdoshim bo'lgan qizning nigohiga, chehrasi sinfdoshlarimning o'rgimchak uya tashlagandek ajinli chehrasiga, tovonni bolaligimda sho'r tuproqdan yorilib, qon sizib turgan o'zimning tovonimga quyib qo'ygandek o'xshardi. Kutmagandim, meni bag'riga bosib ho'ngrab yig'ladi. Ko'zlarimga mahzun, iltijoli qarab: "Sen asli qayerliksa-an?" dedi. Bu – mening ovozingga: yaldo kechalarida tushlarimga kirgan, tong nasimidek oromli taskinimni buzgan, bir umr halovatimga zaqqum sochgan, kunimni tunga, tunimni kunga qorishtirgan, meni hamisha to'g'ri yo'ldan adashtirgan, olislarda qolib ketgan sinfdoshim qizning izlarini uquvsizlarcha yashirgan, kecha-kunduz xayolimni parishon etgan, keng dunyoni mendan qizg'ongan, toleimni uquvsizlarcha o'g'irlagan, yomg'ir-qorlarda bekatlarda intizor kutqanimda avtobuslarda uni uzoqlarga olib qochgan, uning yonidan hech qachon menga joy ololmagan... mening ovozingga o'xshardi.

Men shu yerda, qishloqqa boshlab kiradigan beton ko'prik ustida bir kam qirq besh yoshimda, yarim umrim davomida meni qiynagan, bechorahol dildirab turgan shu savolning ko'ziga tik qaradim:

Men asli qayerlikman?..

Nilufar JABBOROVA

*1982-yili tug'ilgan.
O'zbekiston Milliy universitetining
Jurnalistika fakultetida tahsil olgan.
"Vatan, men bag'ringda bir gul bo'loyin"
nomli she'rlar, "Oqibat devorlari nuramasin"
nomli publitsistik maqolalar, "Osmondan
yog'ilgan yong'oqlar" nomli bolalarga
atalgan hikoyalar to'plamlari chop etilgan.*

Senga o'xshagim keladi, bahor

Qalbmida ochildi go'yo bir tilsim,
Sirlaring mahzani ado bo'lmasdek.
Oppoq orzularga to'ldi bu ko'ksim
Ruhimni osmonga olib uchgandek.

Bunchalar fusunkor bo'lmasang, bahor,
Men senga o'xshagim keladi takror!
Meni ham sen kabi kutisharmikan
Yo'llaringga bo'lib zor-zor, intizor.

Qani, go'zal bo'lsa she'rlarim sendek,
Ildizlari teran, sehrli gulzor.
Bunchalar fusunkor bo'lmasang, bahor,
Men senga o'xshagim keladi takror!

Xushbo'y gullaringga bag'rimni tutdim,
O, mavjlanib ketdi hislar ziloli.
Dilbar kunlar aro o'zni unudim,
Allalading meni go'dak misoli.

Bunchalar fusunkor bo'lmasang, bahor,
Men senga o'xshagim keladi takror!

Qalbdan ko'zga ochdim bir yo'lak...

Ahd

Ko'zlarimga bermadim ruxsat,
Irmoqlarin berkitib qo'ydim.
Qay g'o'rligim tutgan bir fursat,
"Yig'lamayman", deb so'z berib qo'ydim.

O, hayotning to'fonlariga
Otilishim qaydan bilibman.
Mash'al tutib ahd qo'llariga
Mag'rur turib faqat kulibman.

Tortib oldi yaqinlarimni,
Taqdir butun sabrimni so'rdi.
O'zi o'ksik, yarim ko'nglimni
O'tgan-ketgan bir chertib ko'rdi.

Ortda qolgan kunlarim – o'git,
Ozorlar yashashni o'rgatdi.
Yuragimga degandim "unut!"
Ko'ksin ochib chandiq ko'rsatdi.

Ichga yutgan yoshlarim – og'u,
Alamini yuzimdan oldi.
Har bir tomchi qasdma-qasdiga
Sochlarimga o'z rangin soldi.

G'am nochordek ko'rinib yupun,
Atrofimda turardi sergak.
Gohi qaddim ko'tarmoq uchun
Kerak bo'ldi birgina tirgak.

Ilinj keldi holim so'roqlab,
Mo'rtligimdan ahdimni buzdim.
Yuragimni mahkam quchoqlab,
Necha yillik g'uborni yuvdim...

Bildirmadim, sezdirmayin jim,
Qalbdan ko'zga ochdim bir yo'lak.
Ko'z yoshimni ko'rmaydi hech kim,
Faqat yolg'iz Tangrimdan bo'lak!

Ilinj

So'nggi umid, eng so'nggi ilinj,
Bir so'z bilan uzildi bari.
Qo'lga ketish chiptasin tutib,
Kor qilmasdan hech qanday o'tinch
Hayot qildi o'zidan nari.

Qotib qolgan nigohni ko'rib,
Iztirob ham so'raydi uzr.
Qani, bari bekor bo'lsa-yu,
Zalolatning bag'ridan yulib
Olgan tojin kiygizsa huzur.

Qarorlarga imzo qo'yar payt
Sendan ko'ngil so'ramas taqdir.
Ildiz otgan sabringni ko'rib,
Armonlarni etganicha payvand
Istehzo-la qiladi tahqir.

Iymoningni ko'tarib baland,
Vijdoningga yuqtirmayin gard.
Endi g'amni quvdim deganda,
Vujudingni etganicha band,
Orsizlarcha yopisharkan dard.

Kundan-kunga yemrilar sabr,
Vaqt yurakka ilgandek ilmoq.
Tutib turar yolg'iz iroda,
Kimga hikmat, kimgadir jabr
Ko'ksingga g'ururni qadamoq.

Taskin topar nogoh shuuring,
Orom berar Haqni o'ylamoq.
Og'ir, og'ir, qanchalar og'ir,
Tomirlari uzilgan umring
Ozligini sezib yashamoq...

Adolat, deb hayqirar yurak,
Umidlarin uzyapti tilak.
Hech odillik qila olmasang,
So'nggi so'zga faqat rostin ayt:
Hayot! Senga o'zi ne kerak?!

Negadir...

Negadir kechirgim kelmaydi,
Garchi og'ir emas gunohi.
Ne o'ylov,
Ne qirov,
Ne sinov
Boshimdan o'tganin bilmaydi,
Iztirobim bo'ldi guvohi.

Yuragim ruxsatsiz kiritmas,
G'amlar xijolatdan suzilar.
Har kun,
Har oy,
Har yili
Dilimda men uchun qiymatsiz
Ming bitta ozorlar yuvilar.

Yolg'onning pardasin yopolmay
Kulgan baxt ayyordek tuyular.
Ilojsiz,
Imkonsiz,
Makonsiz,
Ming yillik taskinni topolmay,
Yolg'izlik ko'nglimga quyular.

Hadikda yo'l, dilim yorolmay,
Qalbda qo'rquv bo'lganda soya.
Xaloskor,
Najotkor,
Bir-u bor
Hech minnatga kunim qoldirmay,
Tangrim O'zi qildi himoya.

Ilinjga suyanib kutarkan shafqat
Ishonganim u – xudbin qoya.
G'o'r dunyo,
Ko'r dunyo,
Ayt, dunyo,
Endi unga faqat va faqat
Tazarru, tazarru kifoya.

Negadir kechirgim kelmaydi,
Garchi og'ir emas gunohi...

TABIB

Hikoya

Muyassar TILOVOVA

1990-yili tugʻilgan.
Oʻzbekiston Milliy universiteti
Oʻzbek filologiyasi fakultetida
tahsil olgan.

Oʻzbekiston Yozuvchilar
uyushmasi “Ijod” jamoat
fondi tomonidan “Birinci
kitobim” loyihasida
“Burgutlar” nomli kitobi
nashr etilgan.

*I*kki yil ketma-ket qurgʻoqchilikdan keyin kelgan bahor juda seryomgʻir boshlandi. Qish boʻyi ustma-ust yoqqan qor hali toʻla erimagan, suvga toʻygan yer jalalarni singdirolmay koʻcha boshidan oxiriga qadar katta koʻlmak ostida yotar, halqobga sigʻmagani quyiroq joy topib oʻzini pastlikka urardi. Odamlar loy kechib koʻchaga chiqmas, tirikchilik yumushlarini ham tezroq yakunlab panaga shoshardi. Bu jalada nima qilsin?! Dehqon urugʻini qadolmaydi, choʻpon molini toqqa olib borolmaydi. Qishloq shalabbo odamday soʻppayib qolgan.

Oʻsha koʻklamning boshida onamizdan ajradik. Otam betoblanib yotib qoldilar. Ikki qiz ham pastdagi qishloqqa uzatilib ketgandik. Bir-biriga suyanib oʻrgangan otam onamdan keyin choʻkib qoldi. Keksa kishini shu holida tashlab ketolmadim. Yosh bolalarim bilan otamniki-da qoldim. Uyimga olib ketay desam, unamadilar. Oʻrgangan uyi, uning ustiga kuyovnikida turishni istamadi. Singlim onamning maʼrakalaridan keyin uyiga ketdi. Bitta xonada pechka yoqamiz. Baʼzan bolalarimning xarxashasi qari otamning tinchini buzsa, u kishidan oʻpkalab qoʻyaman.

– Biznikiga ketavermadingiz-da, bular uyni begona qilyapti. Nimasi-ga tortinasiz, ota?

Otam indamaydilar. U kishi tabiatan ogʻir, vazmin odam. Gapini yaxshilab oʻylab, keyin gapiradi. Oʻzimizning qishloq tugul atrof qishloqdagi-lar ham qoʻli yengil tabib boʻlgani uchun hurmatlashadi. Oddiy xalq xat-savod nimaligini bilmagan zamonlarda otam shaharga borib shu ilmni oʻrganib kelgan. Qancha odam u kishining qoʻllaridan shifo topgan.

– Qoʻy, qizim, namchil payt boʻlsa, kasal koʻp, – deydilar nihoyat uzoq jimlikdan keyin. – Mensiz odamlar qiynaladi, birov ogʻrisa, shaharga olib borib boʻladimi hozir? Togʻ yoʻli buzilib yotibdi. Ot-arava yurolmaydi.

– Ey, oʻzingiz kasalsiz-ku. Shu holingizdayam odamlar deysiz.

– Bizdan qolari faqat amallarimiz, bolam.

Bir hisobda otamning gapida jon bor. Yotib qolmasidan oldin uydan odam qanday arimasa, hozir ham xuddi shunday. Faqat ilgari kasallar kel-sa, endi yoʻqlab, tabibning holidan xabar olgani kelishadi. Hamma tuzalib ketsin deb duo qiladi. Otamning yillar ajin solgan yuzlariga, dam-badam

yoshlanadigan qisq ko'zlariga, oppoq soqoliga qararkanman, umrini odamlar deb yashayotgan chinakam insonga ham qarilik, kasallik soya solganiga, quvvatini tortib olganiga achinaman. Tabiat barchaga birday – sen yaxshi, sen yomon deb ajratib o'tirmaydi. O'z ishini qilaveradi.

O'sha tun yomg'ir chunonam quydi. Bolalar va otam uxlagan. Mening esa ko'zimga uyqu ilinmaydi. Yomg'irning sharros ovozig qo'shilib pishqirayotgan soyning shovullashiga quloq solib yotibman. Necha kunki soy sel suvidan shunday na'ra tortadi. Qishloqdan ancha pastda oqayotganiga qaramay, ovozi vahimaga soladi. Odamlarning aytishicha, o'zanidan toshib, atrofidagi yerlarni yuvib oqayotganmish. Vahima bosgan bunday tunlar juda uzoqday tuyuladi. Xuddi boshqa tong otib, quyosh chiqmaydiganday. Ustiga-ustak turmushni o'ylayman. Otamnikida qachongacha qolaman? Erim bu yerga kelmasa, otam menikiga bormasa? Kasalmand odamni o'z holiga tashlab ketsam, insofdan bo'lmas. Agar otamga bir nima bo'lsa, keyin o'zimni kechirolmayman. Otalar bekorga xudodan o'g'il so'rashmas ekan, qariganimda yonimda, tirgagim bo'ladi deyishsa kerak-da. Qizlarning yo'rig'i boshqa. Birovning izmida ular.

Xayollar bilan qachon uxlab qolganimni bilmayman. Otamning ovozidan uyg'onib ketdim.

– Qizim, tur, kimdir chaqirayotganga o'xshaydi.

Xona qop-qorong'i, tong yorishmagan ko'rinadi. Uyning sovuqligidan etim junjikdi. Yomg'ir

haliyam tinmagan. Namdan shishgan taxta darichani kimdir qattiq uradi. Erkak kishining ovozi, otamni chaqiryapti. Moychi-roqni yoqdim. Eski paxta choponga o'ranib tashqariga chiqdim. Atrof ko'l-ko'l suv. To'rt sakrasa, yetkulik joyga borgunimcha kalishim suvga to'ldi. Eshikni ochishim bilan kimnidir opichlab olgan erkak kishi shitob bilan o'zini hovliga urdi.

– Tabib qayerda, qani tabib?!

Vahimali ovozi bo'g'ilib, uy tomon yugura boshladi. Shundagina u kishini tanidim. Bizdan yuqoriroqda turadigan Xolmirza qo'shchi ekan. Allamahalda kimi og'rib qoldiykan?

– Otam ichkarida, chiroq yongan uyda.

Xolmirza qo'shchi gapimni eshitmadi ham. Sirpanchiq yo'lakdan shitob bilan uy tomon yugurdi. Eshikni oyog'i bilan turtib ochib, ichkariga otildi.

– Tabibjon, bolam o'lib qoladi! Yordam bering bizga. Yordam bering!

Erkak kishining yig'i aralash ovozini eshitib, bo'g'zimga bir nima tiqilganday bo'ldi. Otam bemor kelganini sezib, chiroqni yoniga olib, tayyorlanib turgan ekan.

– Kel, kel, qani, yotqiz-chi.

– Ikki kundan beri ahvol shu, – qo'shnimiz ko'rpaga o'ralgan bolasini yerga qo'ydi, yuzidagi yopinchiqni oldi. – O'qchigani o'qchigan, hech narsa yegani yo'q. Hatto gapirishga kuchi yetmayapti. Butun badani muzday.

Bor umidini otamga tikkan qo'shchi mo'ltiraydi, yig'isini sezdirmay deb dam-badam shalabo sochlarini ho'l yenglari bilan artadi.

– Chiroqni yaqinlashtir, yaxshi ko'rinmayapti.

Otam aytganday bolaning yuziga tutdim chiroqni. Qizchani ahvolini ko'rib yuragim achishdi. Yuzidan rang qochgan, ko'zlari kirtayib ichiga cho'kkan. Holsizlikdan bema'no boqib turibdi.

– Xolmirza, qo'llarini ko'rsat-chi.

Qo'shchi shoshib qalin ko'rpadan qizining qo'llarini chiqardi. Qizning qo'lchalari suvsizlanib, terisi xuddi kir yuvgan ayolning qo'llariday burishib ketgandi.

– Tabib, kasali nima ekan bolamning?

Davolaysiz-a?

Xolmirza iltijoli ko'zlarini otamga jovdiratdi.

– Nimaga shaharga olib bormading?

– Hali eshitmadingizmi? Sel soydagi ko'prikn olib ketdi. Endi suv qurib, yangi ko'priq qurilmagunicha pastga tushish yo'q. Sizning kasal ekaningizni bilaman. Lekin boshqa imkonimiz yo'q edi, o'tinaman sizdan, biror emini qiling.

Xolmirzaning ovozidan to'ng'ichim uyg'onib, g'ingshiy boshladi. Uni ovutgani o'tdim.

– Qizingni alohida qilasan. Issiq o'rab, qusib tashlasa ham, iliq suv ichiraver. Badani suvsizlanibdi. Boshqalar unga yaqinlashmasin. Yuqishi mumkin.

Otam negadir gapni qisqa qildi. Qizchaga qo'lini ham tekkizmadi. Shunday mehribon odamning sovuqqonligini birinchi marta ko'rishim edi.

– Tabib buva, hech nima qilmaysizmi? – Xolmirza yig'lamsirab gapirdi. – O'lib qoladi-ku.

– Duo qil, qo'shchi, duo qil. Menda hech qanday dori yo'q. Kuchli bo'lsa, shifo topib ketadi.

Lekin juda ehtiyot bo'l. Boshqa bolalaringni yaqinlashtirma unga.

– Unday demang, tabib buva, qizim pesmidi, moxovmidi unga yaqinlashmasak?

– Sening foydangni o'ylab gapiryapman. Shaharga olib tushganing bilan kech qolmadingmi deb qo'rqaman. Endi qizingni olib ket.

– Sizdan umid qilib kelgandim, – qo'shnimiz zorlana boshladi. – Haydamang, uni davolang.

– Ket, ketaqol, Xolmirza. O'z uyingda bo'lgani yaxshi.

Otam gapini tugatib, teskari burildi.

Bir tomondan imkonsizlikdan, ikkinchi tomondan g'azabi toshgan Xolmirza boshini chalgalladi. Majolsiz ingrab qo'yayotgan bolasiga qaraydi, otamga qaraydi. Biror najot yo'q. Oxiri, qizini ko'rpaga o'rab dast ko'tardi-da jadallab uydan chiqib ketdi.

Qo'shnimiz ketgach, bolamni quchoqlab turganimni ko'rgan otam:

– Qo'y bolangni, borib qo'llaringni tozalab yuv, – dedi.

Tushunmadim. Ha deganda o'rnimdan turavermaganimdan keyin ovozini balandlatdi:

– Eshitmadingmi? Qo'lingni yuv dedim.

Cho'yan pechka ustidagi choygumni oldim. Qo'llarimni yuvyapman-u, nega bunday qilayotganimni bilmayman. Uyga kirganimdan so'ng ham otamdan sababini so'rashga botinolmadim. O'zlari gap ochishini kutib, jim o'tiraverdim.

Moychiroqqa qarab soqolini o'ychan silarkan otam, chuqur uh tortdi.

– Ishqilib adashgan bo'lay-da.

– Kasali og'ir ekanmi?

– Yuqumli kasallikka o'xshaydi. Unga davo yo'q. Buning ustiga yuqumli. Agar shunday bo'lsa, xudo ko'rsatmasin...

Yuragim shuv etdi. Bekorga qo'lingni tozala demagan ekan.

– Balki, bunday emasdir, ota.

– Ishqilib, aytganing kelsin. Anig'i erta-indin bilinib qoladi.

Otam chiroqni o'chirib, yana joyiga cho'zildi. Men ham yotdim. Lekin uxlolmadim, otamning ham uyg'oqligini sezib yotardim.

Yomg'ir tushga yaqin tindi. Tosh qalangan

devordan kichikroq toshlarni olib, ko'lmak ustida yo'lakcha qilayotganimda qo'shnimiz Maysara opa chiqdi.

– Yaxshimisan, singiljon, tabib bovamiz bardammi?

– Yaxshi opa, shukr. Keling, uyga kiramiz.

– Ey, yo'q, Xolmirzanikiga janozaga chiqyapmiz. Tongda qizchasi o'tib qolibdi.

– Nima?! – dedim hang-mang bo'lib. – Shunchalik tezmi?

Maysara opa gapimni eshitib yoqasini ushladi.

– Bu nima deganing? Yosh, soppa-sog' qizcha edi. To'satdan o'lib qolibdi. Ajal-da, ajal, xotiniam kasal emish sho'rlikning. Bolasiga kuyayotgan-da.

– Go'dakka achinganimdan shunday deb yubordim, opa. Men hozir, otamdan so'ray.

Oyog'imdan jon ketgan, qo'llarim titraydi. Xayolimda bemor qizchani ko'zlari. Ularning ma'nisiz boqib turishi. Ey xudoyim, umr shunchalik qisqa ekan-da? Eshikkacha qanday yetib keldim, bilmayman.

Uxlayotgan bolalar uyg'onib ketmasin deb sekin chaqirdim.

– Ota, ota.

Xaltachalardagi qandaydir giyohlar, dorilarni titkilayotgan otam menga qaradi.

– Ertalabki qizcha o'lib qolibdi. Onasiyam kasal emish.

– Xolmirzaning qizimi? Ko'p yasholmasligi ma'lum edi, bolam. Lekin buyog'i nima bo'lishidan qo'rqaman men.

– Maysara opa janozaga boraylik deb kelibdi.

Shu choqqacha xotirjam gapirayotgan otam ilkis boshini ko'tardi.

– Odamlar to'planayaptimikan?

– Ha janoza-ku bu axir.

– Janoza bo'lsa nima? Yuqumli kasal bu.

Xolmirzaning xotiniga yuqqan bo'lsa, boshqalar-gayam yuqadi. Suvdan, narsalardan o'tadi.

Asabiylashganida boshlari xiyol saraklaydigan otam o'ziga o'xshamagan dadillik bilan o'midan turdi.

– O'zim borishim kerak Xolmirzanikiga. Kiyimlarimni ber.

– Siz qanday borasiz? Hamma yoq loy, yurolmaysiz. Buning ustiga kasalsiz.

– Odamlarni davolay olmayman. Chunki bu dardning davosi yo'q. Hech bo'lmasa, bir-biriga yuqtirishiga yo'l qo'ymayman.

– Bormaysiz, ota. Sizni shu holingizda yubormayman.

– Menga nima bo'lsa-bo'lar. Yoshimni yashab bo'lganman. Chakmonni, kalishni ber.

Qarshilik qilishim befoyda. Muloyim ko'ringan otam, aslida, ushlagan joyidan kesadiganlar xilidan.

– Men ham siz bilan boraman. Bir o'zingizni jo'natolmayman.

– Bolalaring-chi?

– Maysara opa qarab turadi qaytgunimizcha.

Egik qadlarining og'irini hassaga tashlab, shilta yo'ldan sekin odimlayotgan otamning qo'llari qaltiraydi. Munkib ketmay deb hassani mahkamroq changallaydi. Bir yonidan kiray desam, unamadi. Qo'shchining ko'chasiga qayrildik, butun qishloq o'sha yerda ekan. Otam biroz to'xtab, ko'zlarini qisib osmonga tikildi. Oq parqu bulutli musaffo osmon. Haroratsiz bo'lsayam, quyosh yiltillab turibdi.

– Aksiga olib yomg'irniyam tinib qolgani-chi. Yog'ib turganida buncha odam kelmasdi.

– Unday demang, ota. Janoza rasmimiz-da. To'yda yig'ilmasayam janozada keladi hamma. Tag'in Xolmirza akagami, To'ra mullagami bu gapni gapirib yurmang. Miyig'ida tushuntiring.

Tabib keldi deb odamlar izzatlashsayam, otam hovlidagilarning hech biri bilan so'rashmadi. Uy tomon yurdi. Ostonada qo'shchiga ro'baru keldik. Yig'idan ko'zlari qizarib, shishib ketgan Xolmirza oldida bir tutam bo'lib turgan otamga qattiq tikildi. Kipriksiz qo'y ko'zlarida norozilik, alam bor edi. Otam bu qarashga e'tibor ham qilgani yo'q.

– Bandalik, Xolmirza. Sabr bersin xudo senga.

– Kasalsiz, tabib buva, kelmasangiz ham sizdan gina qilmasdik.

Kesatqli, achchiq gaplarni parvoyiga keltirmagan qariya gapida davom etdi:

– Xotiningning ahvoli qanday, qizingdagi belgilar bormi?

Qo'shchi olov ustiga sepilgan moydan jizillab ketdi.

– Sizga nima, baribir kasalini tushunmay-siz! Insofingiz bo'lganida bo'sag'angizga yig'lab borganimda yordam qilardingiz. Bir balo qilib qo'ymasimdan jo'nang bu yerdan!

Xolmirza qilgan muomaladan atrofdagilarning jahli chiqib, uni chekkaga olishdi. G'ala-g'ovurni eshitgan To'ra mulla ichkaridan chiqdi.

– Nima gap, Xolmirza? Otang tengi odam, uyalmasanmi?

Mulla Xolmirzani koyib yonimizga keldi.

– UZR, tabib, alami avjirab turibdi. Oldidan o'tganni tishlayman deydi.

– Ey, qo'yavering, mulla, undan nimaga xafa bo'laman? Qizini olib chiqqandi tongda, yordam berolmadim.

– Xudoning irodasi bu. Qolgan umrini aka-ukalariga bersin.

– Xullas, – deya gap boshladi tasmollab otam, – yuqumli kasallik tarqaganga o'xshaydi.

Yon-verimizdagilar yarq etib bizga qarashdi,

– Nima?! – dedi ko'z kosalari kattarib To'ra mulla.

– Alomatlar shunday. Xolmirzaning xotinigayam yuqqanmi degan gumonim bor.

Otam yerga qarab gapiryapti-yu, tobora ko'proq to'planayotgan odamlarni ko'rib yuragimga vahima o'rlaydi.

– Janozaga odamlarning to'planayotgani eshitib, bir iloj qilib kelgandim. Shu janozani yig'ishtirib, hech kim uyidan chiqmasa yaxshi edi.

Yalt etib otamga qaradim. U hamon xotirjam. Yuzida qo'rquv, vahima uyg'ongan olomon bilan ishi yo'q.

– Bu bedavo dard. Faqat yuqtirmaslik kerak. Odamlarni boshqachasiga asrab qolib bo'lmaydi.

– Adashmayapsizmi, tabib?

– Men ko'p ko'rganman, belgilari aynan shunday.

– Xudodan boshqa ilinjimiz yo'q ekan-da, tabib?

Otam boshini sekin chayqab “yo'q” ishorasini qildi.

– Mayli, odamlarga o'zim tushuntiraman, ular menga quloq solishadi, – deya To'ra mulla

qishloqdoshlarga qaradi. Tomog'ini qattiq qirib, baland ovozda gapira boshladi:

– Gap bunday, ahli qishloq. Tabib buvamiz vabo tarqagan deb gumonlayaptilar. Endi boshlanibdi. Bu dardga davo yo'qligini bilasiz. Uni yuqtirib olmasligimiz kerak. Janozani, to'yni, bir-birimiznikiga borib kelishni to'xtatib turamiz. Yolg'iz umidimiz xudodan, duo qilamiz. Hamma uchun, qishloqdoshlar, odamlar uchun kun-u tun duo qilaman. Xudodan yordam, ilinj so'rayman.

To'ra mulla gapini tugatmasidan, odamlar ichida g'ala-g'ovur boshlandi:

– Yashang, mulla, Baraka toping. Xudo sizga sog'lik, quvvat bersin.

Otam qishloqdoshlarning tarqalishini kutmadi. Kelgan yo'limizdan ortga qaytdi.

– Kasal qayerdan keldi ekan, ota?

– Bilmadim, suvdanmi, biror jonivordanmi? Birov qishloqqa olib kelgan. Ko'paymasdan, kalta qaytsin-da ishqilib.

– Aytganingiz kelsin.

– Eshikni bog'lab qo'y, hovliga hech kim kirmasin. Senam ko'chaga chiqma.

O'sha tun tinch o'tdi. Ertasiga hovlida kuy-malanib yurganimda Maysara opa devordan mo'raladi.

– Yaxshimisan, singiljon?

– Yaxshi, opa. O'zingiz-chi?

U kishi bilan gaplashyapman-u, otam eshitsu koyishini o'ylab, uy tomon alanglayman.

– Yaxshi edim, singiljo-on, – Maysara opaning ovozi pastladi, kuyinib davom etdi, – qishloqdagi gaplarni eshitsu sen ham yomon bo'lib qolasan.

– Tinchlikmi?

– Chindan yuqumli kasallik tarqabdi. Yusuf tegirmonchining otasi og'ir emish. Mamarasulning bolalari, xotini vaboga chalinibdi.

– Ularnikiga bordingizmi, opa?

– Borib o'libmanmi? Eshitdim-da.

– Ey, ko'chaga chiqmang, opa. Tag'in sizgayam...

Baland bo'yli, oriq, yuziyam cho'zinchoq, katta-katta ko'zli Maysara opa qoshlarini chimirib qaraganida shu gapni gapirganim uchun pushaymon qildim.

– Yomon niyat tilama menga.

– Yo'q, ehtiyot bo'ling deyman-da.

Maysara opa gapimni eshitmay shart burilib devordan nari ketdi. Mulzam bo'lib uyga kirdim. Otam bolalarni ovutib o'tirgan ekan.

– Ko'chada odam ko'rinadimi, qizim?

– Yo'q, ota. Hech kim yo'q.

– Shunisi yaxshi. Bu ofatni qanday yengib o'tamiz deb o'ylayman. Qarilar-ku mayli. Bolalarga achinaman. Meni deb sen ham qishloqda qolib ketding.

– Unday demang, ota. Uyimda holingizni bilolmay ezilib o'tirganimdan ko'ra, shu yerda bo'lay. Peshonaga yozilgani-da.

Otamga boshqalarda ham kasallik boshlanganini aytolmadim. Pechkadagi cho'g'ni kovlashga urinib, o'zimni chalg'itdim.

– Mening kuchim yetmaydi, qo'radagi echkining oyoqlarini qattiq bog'lasang, bo'g'izlab berardim. O'rgatib turaman. O'zing qilarding u yog'ini.

Otam menga gapirganiga ishonolmay atrofiga alangladim. Nega hayron bo'layotganimni tushungan otam kuldi.

– Hozir kim bizga yordam beradi? Go'shtini qovurib, g'o'lchaga solib qo'ysang, bolalaring bilan qiynalmaysan. Yomg'irning keti ko'rinmaydi. Pishiqchilikka ancha bor.

Hamma yer ko'lmak, ustiga-ustak yomg'ir shivalayotgani uchun echkini yem-xashak turadigan bostirmaga olib keldim. Bolaligimda bir-ikki marta otamning jonliq so'yganini ko'rgan edim. Kichikroq echki bo'lsayam bog'laguncha qiynaldim. Otam bechoraning ahvoli menikidan ham chatoqroq. Bo'g'ziga tig' tortgunicha nafasi tiqilib, hansiradi. Ko'kragini changallab qattiq-qattiq yo'taldi.

– Bekor boshladingiz shu ishni, ota. Uyda oziq-ovqat bor edi hali.

– Yotib yeganga tog' chidamaydi. Mendan keyin kim holingdan xabar oladi?

Xo'rligim keldi, tomog'imga yig'i tiqildi-yu, chiqarmadim. Nega otalar shunday? Farzandi hayotini yoritish uchun shamday erib borishadi. Ular yo'qolib qolganini atrof qorong'ilashganda, kech bo'lganida sezamiz? Borida qadrlamaymiz. Shunday og'ir kunlarda uyimni tashlab yonida qolganimga ming shukur qildim. Hech nimadan qo'rqmadim, seskanmadim. Yonimdagi toqqa

suyanib, hammasini otam o'rgatib turgandek bajardim. Qo'llarimga, butun vujudimga g'ayritabiiy kuch yog'ildi. Bir lahza ojizaligimni unutdim, otamning o'g'liday his qildim o'zimni. Go'shtni maydalab bo'lgunimcha otam yonimda o'tirdi. Bolalar yig'lay boshlagach esa uyga kirdi. Kichigim big'illab ketsayam, go'shtni qozonga solmaguncha ichkariga kirmadim. Namiqqan o'tin yonmay tutaydi. Ko'zim achishib puflayman. Shu payt uy oldida turgan chelakning taraqlab ag'anaganidan cho'chib ketdim. Qarasam, uy oldiga ko'chadan toshlar uchib tushyapti. Avvaliga nima bo'layotganini tushunolmay esankiradim. Devor ortidan erkak kishining yig'lab so'kingani eshitildi. Xolmirza qo'shchi. Otamni haqoratlaydi, hovlimizga qarata tosh uloqtiradi. Ishqilib, otam chiqib qolmasin. Boshimni pana qilib uyga qarab chopdim. Kalishni ham yechmay ichkariga urdim o'zimni.

– Ota, sog'misiz?

Yig'layotgan bolani qo'limga oldim. Otamni derazadan panaga o'tishga undadim.

– Hech nima bo'lgani yo'q, qizim. Senga biror gap bo'lmadimi deb qo'rqayotgandim.

– Xolmirza qo'shchi toshlayapti. Nima jin urgan unga – bo'ralatib so'kadi.

– Bilolmadim, hovuridan tushgunicha ko'ziga ko'rinmaylik.

Bir payt Xolmirza eshikni itarib ochib, hovliga kirdi. Yuragim orqasiga tortib ketdi. Otam bizni uy to'rida qoldirib, o'zi eshik oldiga turib oldi. Lekin Xolmirza ichkariga kirmadi. Hovlida turib aytarini aytdi.

– Sen aytding, janozaga to'planmanglar deb. Xotinim o'ldi, musulmonday ko'molmadim. Ilohim, sengayam yuqsin shu kasal, sen ko'muvsiz qolasan. Chunki hech kiming yo'q. Qabriston-gayam borolmaysan. Tepkilab ko'madiganing yo'q. Gunohing uchun shunday badal to'lama-sang, rozi emasman. Rozi emasman men...

Qo'shchi yana allanarsalar dedi, biroq esimda qolgani shular. Boshqa hech narsa qulog'imga kirmadi. Xolmirza hovlimizda yana biroz yig'lab turdi-da, ko'chaga chiqib ko'zdan g'oyib bo'ldi. U ketdi-yu, yuragim achishib otamga qarayman.

– Yaxshimisiz, ota? U ahmoqning gapiga e'tibor bermang.

– Odamzod bilib-bilmay gapiraveradi-da, hammasi xudoning irodasi ekanini tushunmaydi. To‘planmanglar degan bo‘lsam, o‘zlarini o‘ylab aytganman.

– Ko‘rmamak bari, bu qishloqda sizdan yaxshiligi ko‘p o‘tgan odam yo‘q.

– Musibat shunday, bolam. U kelganida kishi dovdirab, yo‘lidan adashib qoladi. Har nima bo‘lgandayam og‘ir, mulohazali bo‘lish kerak. Borib eshikni berkitib kel. Bolangni ovqatlantirib uxlat-da, go‘shtdan xabar ol.

Otam to‘g‘ri aytadi. Og‘ir bo‘lish kerak. Shu gapdan keyin uyimni, tinchimni o‘ylab ko‘nglimda yig‘ilib qolgan g‘ashlik tarqadi. Ko‘prikning buzilgani ham, otamning yonida qolib ketganim ham yaxshilikka. Ehtimol, xudoyim farzandlik burchimni shu yo‘sinda sinayotgandir?

Keyingi kunlar tinch, qishloq jimjit, ko‘cha huvillagan, odam zoti yo‘q. Tez-tez atrof hovlilardan yig‘i ovozi eshitaladi-yu, biroz o‘tib tinadi. Shundagina yana kimdir vafot etganini bilaman. Birov eshikdan kelmaydi, men chiqmayman. Dam-badam ko‘z yoshi to‘kayotgan qovoqdor osmon ostida hayot to‘xtaganday, sukunat.

Bu sukunatni ertalab qo‘radagi ikki qo‘yga yemish solgani kirganimda ularning yo‘qolgani buzdi. Hovli devorining kemtik yeri battar o‘pirlilgan. Loyda kirza etik, qo‘y tuyoqlarining izlari bilan aralashib ketgan. Bir ko‘nglimga izning ortidan borish keldi, lekin otam koyimasin deb, avval u kishiga aytdim.

Otam oppoq soqolini tutamlarkan, qayg‘ur-madi, o‘ylanib qoldi.

– Demak, ahvol chatoq qishloqda. Tirikchilik yo‘q. Ozuqa tugayapti. Kasallik kuchaygan. Boshqa joydan yordam ololmaymiz. Soydan o‘tib bo‘lmaydi. Yaxshiyam, echkini halollob qo‘ygan ekanmiz. Qo‘lga ilinadigan bor narsani uyuqa kiritib qo‘y. Vaziyat shunday ketaversa, odamlar bir-birining dasturxonidagi nongacha o‘g‘irlashdan qaytmaydi.

Kasalning nomi qo‘rqinchli, u boshlanganida qiynalishimizni bilardim, lekin to‘la his etolmaganman. Kundan-kun xavotirim ortib, qo‘rqyapman. Qari otam, yosh bolalarim bilan yolg‘iz, hi-moyasizman. Xuddi bu kunlar hech qachon tuga-

maydiganday ichim qorong‘i. Tuni bilan tiq etgan tovushga quloq solib yotaman. Yomg‘ir quygan kechalar vujudim quloqqa aylanadi. Go‘yo uxlamasam, hamma narsadan xabardor bo‘lib yot-sam, mushkulim ariydiganday. Ayniqsa, ikki-uch kun ichida yig‘ilarning keti uzilmay qoldi. Birov “bolam” deydi, birov “otam” yoki “onam”laydi.

Tuni bilan uxlamay kun yorishganidan keyin ko‘zim qum tiqilgandek og‘ridi. Yiltiragan quyosh xotirjamlik berib ko‘zim ilinibdi. Tushga yaqin uyg‘ondim. Otam tashqarida, deraza tagida o‘tirib, kim bilandir gaplashyapti. Sherigi ko‘chada, devorning orqasida turib gapiryapti. Xalal bermay deb chiqmadim. Menga qo‘shilib pishillab uxlab yotgan bolalarning yonida yotaverdim. Birozdan so‘ng otam qaytib kirdi. Avzoyi buzuq.

– Tinchlikmi, ota? – dedim qo‘rqibgina.

– Odam degani shunchalik bo‘ladimi?

Xalqning kulfatidan foydalanishga qo‘rqmaydimi?

– Kimni aytyapsiz?

G‘azabga mingan otam kiyinib, qayergadir otlanyapti.

– To‘ra mullani-da, bizni duo qilyapti, xudodan shafqat qilishni tun-u kun so‘rayapti, deb odamlar eshigi oldiga har balolar qo‘yib ketayotganmish. Omi xalq-da, ilojisiz paytda har gapga ishonadi. U yaramas chiqib “bu mening burchim, o‘z qorinlaringni to‘ydiringlar” demaydi. Qanday zamonlarga qoldik?

– Siz hozir qayerga ketyapsiz? Mullanikiga emasmi?

– Albatta, mullanikiga.

Otam burchakdagi hassasini olib hay-haylashimga qaramay yo‘lga tushdi. Bir bolalarga, bir keksa otamga qarayman. Shovqindan uyg‘ongan kichkinamni jun ro‘molimga o‘radim-da, eshikni yopib, otamning izidan yo‘lga tushdim.

– Odam shunchalik ham qaysar bo‘ladimi? Borib nima deysiz? Odamlar o‘zlari xohlab shunday qilayotgan bo‘lsa, sizga nima?

Ovozimni balandlatib otamni koyidim. Qu-yoshning o‘limtik taftidan yer selgigan, otam ancha dadil ketib boradi. Ammo menga gapirmaydi.

– Ba‘zida sizga aql bo‘lishdan to‘yib ketaman. O‘zingizni, loaqal bizni o‘ylasangiz-chi?

– Men sizlarni o‘ylab shunday qilyapman, qizim. Kasal tezroq ketsa, xavfsiz bo‘lasiz. Odamlar bir-birdan yuqtiraversa, battar kuchayadi. Eng ko‘p buyumlardan, suvdan yuqadi.

– Sizga kim aytdi To‘ra mullaning shunday qilayotganini?

– Shodmon juvozchi. Qabristondan ke-
layotgan ekan.

Aslida, men ham Maysara opadan gapning bir uchini eshitgandim, lekin otamning fe‘lini bilib indamagandim. Shodmon akaning gapi chin. Mullaning eshigiga yetganimizda o‘n-o‘n besh chog‘li odamga ko‘zimiz tushdi.

– Bularning ichida To‘ra ko‘rinadimi, qizim?

– Yo‘q, yo‘q bu yerda.

– Hech kim bilan gaplashma, shu yerda qol.

Otam taxta eshikka yaqin borib, To‘ra mul-
lani chaqirdi. Mulla eshikdan mo‘raladi.

– Tinchlikmi, tabib?

– Tinchlikmas, chiq ko‘chaga.

Otam mulla qo‘rqayotganini bilib orqaroq yurdi.

– Keling, tabib. Ko‘chaga chiqmay, hech kimga aralashmay qo‘ydingiz.

– Aralashmagan bo‘lsam hozir shunday qilish kerakligi uchun aralashmaganman. Sen odamlarni yig‘ib nima qilyapsan? Bular sen duo qilganing uchun ul-bul tashlab ketishyaptimi? Shifo Xudodan, sen hech kimmassan-ku!

Mullaning achchig‘i kelib, istehzoli iljaydi.

– Tashlab ketadigani kam, tabib, olib ketadigani ko‘p. Hozir kim ko‘p, qishloqda och ko‘p. Boridan olib yo‘g‘iga beryapman. Siz tabib bo‘la turib uyingizga yashiringaningizda men elni o‘ylayapman.

– Elni o‘yladim dema, biri ushlaganini ikkinchisi ushlamasin. Senga Xolmirzanikida tushuntirgandim. Hamma o‘z uyida o‘tirgani yaxshi deb.

– Ko‘plar kasaldan o‘lyapti, qolgan sog‘lar ochdan o‘lsinmi? – Endi mulla ham qizishdi. – Tadbirli bo‘lgan, uzoqni o‘ylagan omon qoladi bunday paytda. Siz menga aql bo‘lmang. Xalq allaqachon sizdan hafsalasi pir bo‘lgan. Ular hozir menga suyanadi. Boshqa ilojiyam yo‘q.

– Men esa bundan foydalanaman, de, baloga yo‘luqqur. Odamlarni aldash qiyin emas, hech bo‘lmasa xudodan qo‘rq.

To‘ra mulla ko‘zlarini chaqchaytirdi. Bo‘ynida-
gi yo‘g‘on tomirlar bo‘rtib, rangi ko‘kardi.

– Nima qilishni menga o‘rgatma, qariyal! O‘lsang, janozangni o‘qimayman.

– Senday odam janoza o‘qib, gunohga botir-
gandan ko‘ra janozasiz ketganim durust.

Otamning gapi nishonga tegdi. Mulla hezlanib urmoqchi bo‘ldi-yu, yana fikridan qaytdi. Og‘zidan chiqqan gapga ilhaq bo‘lib turganlarga qaradi:

– Tabib odamlarga yordam bermang, tavbalari qabul bo‘lmasin deyapti. Kasallik ketishini xohlamayapti chog‘i. Tabib buva deb ardoqlaganingiz, aslida, kimligini ko‘ringlar.

Yig‘ilib turganlarning avzoyi o‘zgardi-yu, le-
kin indashmadi. Otam atrofi tutam-tutam ajinli ko‘zlarini jovdiratib qaradi ularga. Bu ko‘zlarda o‘ziga nisbatan shafqat so‘rash emas, odamlarga achinish, mehr bor edi. Ammo u buni qishloqdosh-
lariga ayta olmadi. Otam hamon o‘sha-o‘sha – egik qomatli, novchagina chol, hassada suyanib tursa-da, oyog‘idan mador, ko‘zlaridan nur ketganini, yura-
gidan bir narsa uzilganini men bilardim. Axir umrini bag‘ishlagan odamlar hozir jar yoqasida. O‘zimni tutolmadim. To‘ra mullaga qarab:

– Alloh jazolasin, sizni, – dedim. Chirqillayotgan bolani qo‘ltig‘imga qistirib, bo‘sh qo‘lim bilan otamni suyadim.

– Ketdik uyga.

Sekin, jim kelyapmiz. Otamning vujudida qa-
ltiroq turgani seziladi. Ko‘zlarimga yosh keldi.

– Sizga bormang, degandim. Aytganimni qil-
madingiz.

– Shu yerda biroz o‘tiraylik, madorim qolmadi.

Otam hansiraganidan zo‘rg‘a nafas olardi. Gapiniyam bo‘lib-bo‘lib gapirdi.

– Yo‘q, uyga oz qoldi. Ozgina yuring, yer loy.

Otam boshqa yurolmadi. Qo‘llarimdan sidi-
rilib, yerga quladi.

– Yo‘q, ota, meni qo‘rqitmang. Kim bor, yor-
dam bering!

Bolani ro‘mol-po‘moli bilan yerga qo‘ydim-
da, otamni belidan ko‘tarib tizzamga suyab o‘tirg‘izdim.

– Meni qoʻrqitmang, otajon. Oʻzingizga keling.
– Yuzini silab, qoʻllarini uqalaganimdan keyin koʻzini ochdi.

– Hech kimni chaqirma, – deya shivirladi. – Meni qoʻy, bolangni olib ovut.

– Uni qoʻying, sizga nima boʻldi? Sizens nima qilaman, ota? Gapimga quloq solmaysiz-da.

– Yigʻlama, oʻzingni qoʻlga ol, – otam havoyetishmay ogʻzini kappa-kappa ochib, yoqalarini tortqilaydi. – Menga bir narsa boʻlsa, oʻligimni koʻchada qoldirsang, qoldir, lekin hech kimni chaqirma. Bolalaringni, oʻzingni avayla. Gapimgap. Sizlarga bir nima boʻlsa, men joyimda tik turaman.

– Ota, unday demang. Siz oʻlmaysiz.

Oʻlmasligingiz kerak. Meni tashlab ketolmaysiz.

Dod deyman, bolam chirqillaydi, koshki birov kelsa? Har kuni uyida aza ochilayotgan odamlar yordam nimaligini unutilibdi. Musibat koʻzlarni koʻr, quloqlarni kar qilib qoʻyibdi.

– Gapimni eshit, yigʻlama, – otam zoʻrgʻa gapiradi.

Yana u kishiga quloq beraman.

– Eshitdingmi, koʻchada qoldir, lekin hech kimni chaqirma, birovnikiga borma. Oʻzingni asra.

– Sizni shunday tashlab keta olamanmi, ota?

Otam shu holida ham jilmayadi.

– Oʻlimdan keyin vujudning nima boʻlishi muhim emas, muhimi ruhning, iymonning qayga borishi, bolam.

– Sizning ruhingiz jannatga boradi, ota.

Otam yana jilmaydi. Shunday jilmaydiki, yuzidan nur yogʻanday boʻldi. Koʻzlarini osmonga biroz tikib turdi-da, sekin yumdi.

– Yoʻ-oʻq, otajoo-on!

Otamning boshini quchoqlab qancha oʻtirdim, bilmayman. Bolamning yigʻisi ham qulogʻimga kirmabdi. Otamdagi harorat asta soʻnib, soviy boshladi. Shundagina endi ortga yoʻl yoʻqligini, otam boshqa qaytib kelmasligini tushundim. Ohistagina yerga qoʻyib, bolamni oldim. Uyga bordim. Toʻngʻichimni yolgʻiz qoldirganim esimda yoʻq. Bir oʻzi qoʻrqib oʻtirgan ekan. Uniyam bagʻrimga bosib uvvos solib yigʻladim. Karaxt edim, nima qilishni bilmayman. Dafʻatan yodimga koʻchada qoldirib kelgan otam tushdi.

Men nima qilib oʻtiribman oʻzi? Nahot, qoʻlimdan hech narsa kelmasa?! Odamlar aytganidek, otamning ortida hech kimi yoʻqmi? Yoʻ-oʻq, bunaqasi ketmaydi. Bolalarni naridan-beri ovqatlantirib, issiq kiyintirdim. Kichigimni roʻmolga oʻrab orqamga qoʻydim, roʻmolning ikki uchini qoʻltiqlarim orasidan oʻtkazib bogʻladim. Kattam besh yoshlarda, oʻzi bemalol yuradi. Hovliga chiqdik. Bostirmada necha yillardan beri arava turardi. Ot oʻldimi yoki olib ketishdimi eslolmayman. Ishqilib, arava boʻsh qoldi. Keyin Mirza usta aravani ixchamlashtirib eshakka taqadigan qilib berdi. Bir muddat eshakka qoʻshgach, yana boʻsh qoldi. Shundan beri ishlatilmagan. Eshikning ikkinchi tabaqasini ham ochdim. Aravaning otga taqiladigan oldingi qismida oʻzim turibman. Tortib joyidan qoʻzgʻatgunimcha ona sutim ogʻzimdan keldi. Gʻildiraklari zanglagan ekan, changi toʻkilguncha juda qiynadi. Bir amallab koʻchagacha tortib chiqardim. Yaxshiyam, eshakka taqish uchun kichiklashtirishgan ekan.

Koʻchaga, tosh yoʻlga chiqib oldik. Oʻgʻlimni aravaga oʻtqazib qoʻydim. Shoshganimdan kuchim boricha yuguraman. Aravaning zavqidan oʻgʻlim qiyqirib kuladi. Shoʻrlik goʻdak gʻamni, tashvishni qayerdan bilsin? Onasi qayerga, nima-ga shoshayotganini tushunarmidi? Tabiat insonni mangu yosh bola qilib qoʻysa boʻlmasmikan? Shunda zulm, haqsizlik, insofsizlik boʻlmasmidi?

Otam qolgan yerga yaqinlasharkanman, koʻz yoshim selday quyiladi. Qoʻllarim arava tortadi, artolmayman. Orqamdagi goʻdak roʻmol chetidan chiqib qolgan sochlarni tortqilaydi. Hayot va oʻlim orasi bir lahzalik yoʻl-a? Otam qanday tashlab ketgan boʻlsam, shunday yotibdi. Kimdir oʻtgan boʻlsayam, vabo deb oʻylab tegmagan. Ortishim qulayroq boʻlsin deb aravani yaqin keltirib toʻxtadim. Oʻzimni yana otamning bagʻirlariga otdim. Ammo endigi quchoqda bolaligimdagi kabi iliq harorat yoʻq, otam muzlab boʻlibdi. Agar boshqa payt boʻlganida yoqa yirtib yigʻlardim. Ammo hozir bunga haqqim yoʻq. Ulgurishim kerak. Oʻgʻlimni aravadan tushirib, otamni qoʻltigʻidan koʻtardim. Qani, kuchim yetsa. Bir paytlardagi navqiron kelbatidan asar ham qolmagan ushoqdekkina chol. Lekin ojizaman-da. Koʻta-

rishim imkonsiz, sudray boshladim. Bir amallab aravaga o'tqazib yotqizdim.

– Ena, oling.

Ortinga o'girildim, o'g'lim. Bobosining yerda qolgan hassasini keltiribdi. Yuragim to'kilib ketay dedi. Yolg'iz qolmagan ekanman.

– Bu senda qolsin, hassasini erkaklar ko'tarib boradi.

Uni bobosining yoniga, aravaga o'tirg'izib, qabristonga yo'l oldik – barcha oxir-oqibat mangu qo'nim topadigan manzilga. Yetib kelganimda qosh qorayib kelardi. Yaxshiyam To'ychi go'rkov shu yerda ekan. U bizga yaqin kelmay baqirdi:

– Kimni olib kelding?

– Otamni, tabibni.

– Tabib bechorayam o'tdimi? Mening ko'mishga imkonim yo'q. Faqat go'r kovlayapman. Olib kelganlarning o'zlari ko'mib ketishyapti. Ulgurmayapman.

– Shunisigayam shukur. Mayli, o'zim ko'maman.

– Erkaklardan yo'qmi? – go'rkov hayratlanib yaqinroq keldi. Menga va ikki norasidaga qaradi. – Ichkariroq kiring, hozir kovlaganim bor. Mayitni tushirib, qabrga qo'yib beraman.

– Rahmat sizga, umringizdan baraka toping.

– Ey nimasini aytasiz? Ne kunlarga qoldik.

Menga yaqin yurmang. Qancha kasalni ko'mdim? Otangizni joylashtirganimdan keyin kelasiz.

Ammo baraka toping, chin farzand ekansiz. Noinsof odamlar, o'likni qabriston yaqinida tashlab ketishyapti. Odamgarchilik deyman, musulmonchilik deyman, rasm-rusumini qilolmasam ham, yerga qo'yyapman. Bu ketishda o'zim ko'milmay qolib ketsam kerak.

– Unday demang, siz kabi yaxshilar bor hali dunyoda.

– Bittasi tabib buva edi, u kishiyam ketibdi.

Bolalarni aravadan tushirmang.

To'ychi go'rkov otamni kafansiz qabrga qo'ydi. O'zi esa yana go'r kovlash uchun nari ketarkan:

– Ko'mib bo'ling, o'lik haqiga tilovat qilib qo'yaman, – dedi.

Odatda, ayollar o'lik chiqqan uyda qolib yig'lashadi, sochlarini yumdalab, yoqa yirtishadi.

Men esa ko'zlarimda yosh qotgan, peshonamdan, butun badanimdan sho'r ter sizib qabrga tuproq tashlayman. Belkurak istaganimcha tuproq tortmasa, qo'llarim, tirmoqlarim bilan yerga tashlanaman. Ko'z oldimda do'mpaygan qabr paydo bo'lganida atrof qop-qorong'i edi.

– Uyga qayting endi, haqlariga duo qilsangiz, qayerda o'qilishining farqi yo'q. Bolalar yig'lab qoldi.

– Xo'p, – dedim pichirlab To'ychi go'rkovga. Ammo u uzoqroqda edi. Eshitdimi, yo'qmi, bilmayman. Kichigimni yana orqamga bog'ladim. To'ng'ichimni ko'tarib oldim. Otam qolgan yerdan umid uzolmay, ko'zlarimni ortimga qadab-qadab ketyapman.

– Arava-chi? – dedi orqamdan baqirib go'rkov.

– Sizga yarab qolar.

Qancha vaqtda keldim uyga, qay ahvolda keldim, bilmayman. Bolalar charchaganidan yurolmadi. Hansirab ikkisini ham ko'tardim. Yo'ldayoq uxlab qolishdi, uyg'otmay o'mniga yotqizdim-da, o'zim ham yostiqa madorsiz yonboshladim. Qattiq uxladim. Go'yo hech narsa bo'lmagan, otasi o'lmagan, o'z qo'llari bilan ko'mib kelmagan beg'am qizday.

Ertasiga ham yig'lolmadim. Ikki tabaqasi lang ochiq eshikni yopib, tirikchilik bilan ovora bo'ldim. Bizni qishloqdoshlar unutgandi. Qarg'ish tekkan uyday chetlab o'tishardi hovlimizni. Balki, shunisi ham yaxshilikkadir. Shu sabab yuqumli kasallikdan omon qolgan o'n chog'lik kishining orasida biz ham bo'lgandirmiz. Yana bilmadim. Taqdiri azalning ishlarini tushunish qiyin.

Erim olib ketgani kelganida qo'yarda-qo'ymay qabristonga bordim. Axir otamni ko'mib kelganimdan beri biror marta xabar olmadim. Borishga bordim-u qaysi qabr ekanini bilolmadim. Bir necha do'mpaygan qabr. Ularda na bir belgi, na bir tosh bor. Barchasi uchun tilovat qildim. Aravada sekin ketarkanman, qachonlardir bu yerda umrini odamlarga bag'ishlagan bir tabib yashaganini va shahid ketganini eslarmikan? Yoki otam faqat mening xotiralarimda yashaydimi? Qishloqning oxirgi ko'chasi, ortga qarashga yuragim betlamay, osmonga boqaman. Ey Parvardigor, otamga jannatingdan makon ber!

Zulfiya QUROLBOY
qizi

Umidimiz *bor...*

*H*ikoyada chuqur o'ylangan, mushohada qilingan mavzu ilhom bilan qalamga olingani yaqqol ko'rinib turibdi. Tafsilotlar yaxshigina. Obrazlar quyuq. Voqealar ta'sirli... Tog'li qishloq ahli sharros yoqqan yomg'ir, sel, o'zanidan toshib, atrofidagi yerlarni yuvib oqayotgan soy bois ma'lum muddatga tashqi dunyodan uzilib qoladi.

Bunday vaziyatda muallifda olomon psixologiyasini kuzatish uchun ajoyib imkoniyat paydo bo'ladi va muallif bu imkoniyatdan unumli foydalanadi.

Darhaqiqat, aynan og'ir sharoitlarda kimning aslida kimligi ayon bo'ladi, ma'lum ma'noda, bunday vaziyatlar odamlarni qattiq sinovdan o'tkazadi ham. Muallif shu jarayonni mahorat bilan tasvirlagan.

Shuningdek, hikoyada milliy o'ziga xoslik, ya'ni otalar va bolalar o'rtasidagi iliq munosabat samimiyat bilan qalamga olingan. Xususan, qahramonning otasi haqida *"...umrini odamlar deb yashayotgan chinakam insonga ham qarilik, kasallik soya solganiga, quvvatini tortib olganiga achinaman. Tabiat barchaga birday – sen yaxshi, sen yomon deb ajratib o'tirmaydi. O'z ishini qilaveradi"* qabilidagi o'ylarga borishi ham ishonarli, ham ta'sirchan.

Umuman, Muyassar voqelikka teran nigoh bilan qarashni, qahramonlarining ruhiy holati bilan birga tashqi ko'rinishini uyg'unlikda tasvirlay olishni o'rniga qo'ya olgan. Jumladan, xasta qizchani: *"...qo'lchalari suvsizlanib, terisi xuddi kir yuvgan ayolning qo'llariday burishib ketgandi"*, deya tasvirlanishining o'ziyoq o'quvchi ko'z oldida bemor obrazini gavdalantiradi.

Yoxud otaning *"Menga bir narsa bo'lsa, o'ligimni ko'chada qoldirsang, qoldir, lekin hech kimni chaqirma. Bolalaringni, o'zingni avayla. Gapim gap. Sizlarga bir nima bo'lsa, men joyimda tik turaman"*, deya o'ziga xos vasiyat qilishi ham haqiqiy mard, tanti, olijanob, farzandi uchun jonini qurbon qilishga tayyor otaga nisbatan o'quvchi muhabbati va chin ehtiromini oshiradi.

Muyassar Tilovova yosh bo'lishiga qaramasdan o'zining uslubiga ega bo'lishga harakat qilayotganligi, bu yo'lda ko'zga tashlanarli yutuqlarga erishganligi uning ushbu hikoyasida ko'rinib turibdi. Muyassarni bu yutuq bilan qutlagan holda, kelajakda undan yanada sermazmun, yanada ta'sirchan asarlar kutib qolamiz.

Aniq manzaralar *chizgisi*

Xoliyor SAFAROV

Avvalo, hikoya bugungi o'y-xayollarning moziy qatlaridagi aksidan tug'ilgan, degan xayolga bordim. Negaki, hikoyaning "ob-havosi" shundan dalolat berib turibdi – "Qizning qo'lchalari suvsizlanib, terisi xuddi kir yuvgan ayolning qo'llariday burishib ketgandi..."

Muyassar bemorning holatini ko'rsatish orqali uning kasalligiga ishora qildi. Tabibning tashxisi esa: "Qizingni alohida qilasan. Issiq o'rab, qusib tashlasa ham iliq suv ichiraver. Badani suvsizlanibdi. Boshqalar unga yaqinlashmasin, yuqishi mumkin".

Necha kundan beri tinmayotgan yomg'ir, sel tog'lik qishloqning ko'prigini yuvib ketgan. Shaharga borishga iloj yo'q. Ham ojizlikdan, ham ayni damda o'zi ham bemor bo'lgan tabibning taxshisi emas, "emini qilish" o'rniga bergan sovuqqon tavsiyasidan g'azabi toshgan Xolmirza qo'shchi qizini ko'tarib uyiga qaytadi...

Hikoya tuguni shu. Muyassar Tilovova qishloqning yagona emchisi bo'lgan tabibning nima kasal ekanligini aytmaydi. "O'sha ko'klamning boshida onamizdan ayrildik. Otam betoblanib yotib qoldilar". Tamom. Ammo bemor qizning ertasi kuni tongda dunyodan ko'z yumishi va qishloq ahlining janozaga to'planishi tabibni tashvishga soladi: "Aksiga olib yomg'irniyam tinib qolgani-ni-chi. Yog'ib turganida buncha odam kelmasdi..."

Garchi hikoya hajman kattagina bo'lsa-da, roviy tilidan hikoya qilingani va uzundan uzun jimjimador jumlar tuzishdan chekinib, sodda, aniq manzaralar chizilganidanmi, birdan o'quvchi e'tiborini tortadi. Yomg'irli bir oqshom, ayoli vafotidan so'ng o'g'li yo'qligidan katta qizi bolalari bilan kelib, issiq-sovug'idan xabar olib o'tirgan g'arib tabibning ahvoli va qishloqda tarqalgan o'lat sizga ham "yuqib qoladi". Muallifning yutug'i ham shunda. Qishloq ahli bundan qanday xalos bo'lishi haqida o'ylab, hikoya qa'riga singib ketasiz.

Shu ma'noda Muyassar Tilovovani yaxshi hikoya bilan qutlash mumkin. Hikoya qatlarida qahramonlarning ruhiy olami yaxshi ochib berilgan, topilmalar, so'z o'yinlari, "emini qiling", "Quyoshning o'limtik taftidan yer selgigan" kabi tasviriy ifodalar, maqol-u matallar o'z o'rnida qo'llanganki, o'quvchiga zavq beradi. Shu bilan birga "atrof mo'l-ko'l suv", "dam-badam ko'z yosh to'kayotgan qovoqdor osmon", "chirqillayotgan bolani qo'ltig'imga qistirib..." kabi jumlar ham uchraydiki, muallif bunday o'rinlarda so'zlar tagma'nosiga e'tiborsizlik qilgan. Yana bir holat: To'ra mullaning uyidan qaytayotgan tabib yo'lda jon beradi. Ayni shu paytda abgor qolgan roviy – qizning uyda qolgan to'ng'ichi yodiga tushadi. Kelib, uyda yolg'iz, qo'rqib o'tirgan bolasini bag'riga bosadi. Shunda "daf'atan yodimga ko'chada qolgan otam tushdi" deydi. Biroz ishonchsizlik, voqealar tizginini qo'ldan chiqarib yuborish holati ham ko'rinib qolgan.

Balki, Muyassar Tilovovaning maqsadi shunday bo'lgandir. Biroq men ushbu hikoyada tabibning avvalo ruh davolovchisi bo'lishini, kasallikning oldini olishda jonbozlik ko'rsatgan, qahramon bo'lgan holatda dunyodan o'tishini istagandim.

Muyassar TILOVOVANing
"Tabib" hikoyasini o'qib...

Zavqiddin SUVONOV,

ToshDOTAU katta o'qituvchisi

Dardning *qiyofasi*

*H*ikoya o'zining tezkor va dolzarb muammolarga yechim topish xususidagi janr ekani bilan ahamiyatli. Biz fikr yuritmoqchi bo'lgan "Tabib" hikoyasi hayot va o'lim chorrahasidagi odam, uning ruhiy holati, evrilishlari haqida so'zlaydi. Shu bilan birgalikda, hikoyaning global muammoga aylangan "COVID 19" pandemiyasi odamzod hayotiga xavf tug'dirayotgan tahlikali zamonda yozilgani ham kishini befarq qoldirmaydi. Muyassar hikoyada o'zbek xalqi an'ana va urf-odatlarini shu zamin misolida ko'rsatish orqali milliy ruhni aks ettiradi. Muayyan hududga xos turmush sharoiti peyzaj, bashariyat tabiati bilan chambarchas ifodalanganki, bevosita hayot va o'lim chegarasidagi olomon ahvoli ko'z o'ngimizda gavdalanadi. Asardagi roviy, tabib, Xolmirza qo'shchi, To'ra mulla, go'rkov kabi obrazlar o'zining originalligi bilan kishini qayg'uga solsa, ba'zi xatti-harakatlari bilan inson ruhiyatidagi evrilishni ifodalaydi. Hikoyadagi obrazlarni bir og'ir yuk qiyofasidagi dard deb atalmish, jonni halovatdan judo etuvchi tuyg'u birlashtirib turadi.

Hikoya qahramonlaridan tabib tabiatida fidoyilik, xalqparvarlik aks etsa, uning qismati orqali o'g'il farzandi yo'q otaning so'nggi kuni va ayanchli holati tasvirlangan. To'ra mulla obrazi orqali olomon oldiga tushib yurgan obro'li, taqvodor, ammo amali aytganlariga mos bo'lmagan ochko'z qiyofasini aks ettirgan. Bunday obrazlar xalqning ayanchli kunlarida tirgak bo'lish o'rniga o'z manfaati yo'lida xalq ishonchini oyoqosti qilishi asar fabulasida mahorat bilan ishlangan.

Hikoyada tabiat tasviri, odamlar ruhiyati bilan omixtalashib, go'zal poetik qiyofa kasb etgan. Voqealar dinamikasi o'lat kasalligi va bu dardning jarayondagi tarqalgan shakli "COVID 19"ning xalqqa yetkazgan zarari orqali gavdalanantirilgan. Asarda ortiqcha tavsiflar, ya'ni tishga tegadigan jummalarni sezmayisiz. Kompozitsion butunlik esa muallif uslubining ham shakllanganidan dalolat berib turibdi (aksariyat yozuvchilardagi kamchillik, aslida shu). Uslubsizlik – qiyofasizlik. Qiyofasizlik – yo'qlik. Muallifning yutug'i shunda. Muallif "Tabib" hikoyasi orqali dardning rangi bo'lmasligi va uning asoratlari dunyoni tanazzulga yuzlashtirishi mumkunligini teran tasvirlagan.

Tog'larga tirmashib tong otar mudom...

Shahobiddin LUQMON

2000-yili tug'ilgan.
Denov tadbirkorlik va pedagojika institutining talabasi

Izlanish

Bugunman kechening qo'lidan tutgan,
Dunyoman odamlar hushidan yiroq.
Daraxtman shoxiga har qush in qurgan,
Ovchiman – yurakka zaharli tuzoq.
Shafaqman kamalak qilmayman pisand,
Kenglikman kuchim bor barin yutishga.
Tuproqman oxirim yo'qlikka monand,
Bir yo'lman odamlar tayyor ketishga.
Uzoqman bo'libon kiprik tagida,
Yaqinman adashsa soniya so'zlar.
Devorman yo'qolib yillar ortida,
Kichik bir quyunman kezar besamar.
Men o'zi kimman va mavjudman qayda?!
Bu barcha "man"lar ham mendan ulug'roq.
Dafman-ku hattoki o'zim qalbmida,
Kundan kun kimgadir bo'lyapman yo'qroq.

Ahvol

Tog'larga tirmashib tong otar mudom,
Shu mudom ko'nglimda o'zdan xavotir.
Xavotir – ne qilay tongtuman baxtim,
Baxtim – mag'riblarga intilgan xotir.

Tanimda qamog'liq jonim jonsarak,
Haqqa bir yetmoqqa iymon izlagan.
Sinovlar tortqilab sitilar bardosh,
Qadrim sabrlardan najot istagan.

Ko'nglimni keng qildim kimga tor qilib,
Torgina chiqmadi ko'ngillardan joy.
Bu umid uzilgan hu qachonlar u,
Ko'nglim-da, shu ko'nglim, shu ko'ngil gadoy.

Ishq deyman,
dil deyman,
bor deyman (gumon),
Ne deyin yana, xo'sh, boshqasi hissiz.
Bilmayman qalbmida baayni kimlar,
Lek bilgum bo'shaydi birgina kimsiz.

* * *

Dardim qo'zg'ab, tinib ketdi shamollar,
O'zimni ham yomon qildi yomonlar,
Kimlar ketdi, ochiq qoldi tomonlar,
Ketolmadim shu kulbai dardimdan.

Ko'nglim qarab yolg'on so'zlar aytishdi,
Aytishdi-yu takror-takror qaytishdi,
Yana takror yuzsiz bo'lib qaytishdi,
Qaytolmadim o'zga bergan va'damdan.

Kimlar ketdi kunlarini qo'ltiqlab,
O'tib ketdi intizorim qo'l siltab,
Ketaverdi ayrilmoqdan xush istab,
Ketolmadim qo'rqib ayro o'zimdan.

Tangri bildi, bilgan bildi holimni,
Bevaqti ko'p inson degan zolimni,
Bilgani ham olaverdi jonimni,
Bilolmadim so'rab o'zdan – holimdan.

“Yomg‘ir – pichirlab QILINGAN DUO”

**Gulnora
SHERMATOVA**

2000-yili tug‘ilgan.
Alisher Navoiy
nomidagi Toshkent
davlat o‘zbek tili va
adabiyoti universiteti
talabasi

Odamlar qalbini uyg‘otadigan, ko‘ngilning bir joylariga tegib-tegib ketadigan she‘rlari orqali o‘zbek adabiyotida o‘z o‘rniga ega bo‘lgan ijodkorlardan biri A‘zam O‘ktamdir. O‘zining xalqini, o‘zi tug‘ilgan joyni juda yaxshi ko‘rgan ijodkor ta‘sirli she‘rlari orqali mudroq bosgan qalblarga haqiqat kuyini shivirlaydi. Bu kuy insoniylik bog‘ining sog‘inch qo‘shig‘idir. Rauf Parfi aytganidek, “O‘zbek she‘riyati bog‘ida A‘zam O‘ktam daraxtini tez ilg‘ab olasiz. Bu daraxt ko‘p zamonlar ajoyib-u g‘aroyib mevalarini armug‘on qilajak. Bu daraxt bog‘ni sarg‘aytirib qo‘ymaydi, doim qayta tug‘ilib, qayta o‘lib, qayta tirilib, shovullab turaveradi”.

Shoir she‘rlarining birida har kul tagida o‘chmagan cho‘g‘ borligi, ya‘ni bu millatning chirog‘i hali so‘nmasligiga ishora bordek, nazarimda. Qizlarning nam ko‘zlarida shoir o‘zbekona hayo, iboga ishora qiladi. “Siniq ko‘ngilli, bag‘ri kuygan odamlar faqat bizning yerlarda bor”, deydi A‘zam O‘ktam:

*Entikib turibman – vujudim cho‘g‘dir,
Qalbmni bir tuyg‘u sel kabi bosgan.
Dunyoning hech qaysi burchida yo‘qdir,
Yo‘qdir Kuyganyor deb atalgan maskan.*

A‘zam O‘ktam har bir o‘zbek o‘g‘li, o‘zbek otasi kabi bir alamni she‘rga solgan. Bu iztirob mening ham yuragimni tirmaydi. O‘lis qishloqda

qolgan yaqinlarim, o‘ynab-kulib kechirgan bolaligim ko‘chalarini yodga soladi. Qishloqqa borgan shoir ota-onasini xotirlaydi, qadrdon ko‘chani, podadan qaytgan echki-uloqlar tasvirlarini bir-bir keltirib o‘tadi-da, o‘zining ikki tomon – o‘tmish xotiralari va bugungi yaqinlar mehri intiqiligi o‘rtasida iztirob chekayotganini ta‘sirchan ifodalaydi:

*So‘ng tongda jo‘narman
yana qaltirab,
O‘z holim o‘ylayman
achchiq jilmayib.
Shaharda bolalar kutar
mo‘ltirab,
Qishloqda validam qolar
mung‘ayib.*

Ko‘zga yosh keltiradi bu satrlar. Hamma ham o‘z kechinmalarini shunday tiniq ifoda qila olarmidi...

Shoirning “Onam fotihasi” she‘ri butun millatning onalari tilidan aytilgandek go‘yo. Bir o‘rinda “mana, endi diplom olding, hukumat odamisan, odamlarni qog‘oz bilan qo‘rqitma”, desa, yana bir joyda

“Birovlarning daraxtini kesma, qo‘lingdan kelsa, ek” deydi. She‘r oxirida esa Vatanga bo‘lgan sevgi, intilish juda ham ta‘sirli kuylanadi:

*Onangning bisoti faqat oq yo‘ldir,
Seni tortib tursin tuproq, ona til.
Qayda yurma, qancha umr ko‘rma, baribir,
Tobutda bo‘lsa ham yurtingga intil!*

Qaysi ona bolasining o‘limiga tayyor bo‘ladi?! Hech bir! Lekin Vatan tuyg‘usi shu qadar kuchliki, bu kuch onaning mard farzandni voyaga yetkazishda berayotgan o‘gitiga ham quvvat bag‘ishlaydi.

A‘zam O‘ktam inson bo‘lib qolish uchun balolarga muhtalo bo‘lib, yonib-kuyib yashash lozimligini bildiradi:

*Saodat, sadoqat – gulxandir,
Biz mangu yonaylik gulxanda.
Uy – Vatan, kuy – Vatan, o‘y – Vatan,
Orzuga yetaylik Vatanda.*

O‘z yurtdoshlari g‘amini chekkan shoir bir she‘rida shu qora yer chekiga tushganini yozadi va yupun odamlar hasrati ko‘pligi-yu boy odamlar hafsalasini pir qilganini kuyunib bitadi. Bu dardlar xalq g‘amini yeyishdan, unga yaxshiliklar tilashdan paydo bo‘ladi:

*Shu qora yer tushgan chekimga,
Uzolmadim ko‘ngilni oydan.
Hasratidan to‘yib yupuning,
Hafsalam ko‘p pir bo‘ldi boydan.*

Agar hamma inson ham xuddi ana shu kayfiyatda yashaganida, balki hayotimiz gullab-yashnab ketarmidi, yer yuzida bolalar ochlikdan nobud bo‘lmasmidi, deb o‘ylatadi.

Yana shunday she‘rlar borki, qilayotgan ishlarimiz haqida o‘ylay boshlaymiz. Xuddi shoir kabi ilm olaman deb chopib ketganlarimiz, oxiratni o‘ylab ibodat qilganlarimizni o‘ylaymiz. Shu asnodan bir amal tufayli hammasi bekor ketmadimikan, degan o‘y keladi xayolga.

*Qabul bo‘lmas birontasi ham,
Bari ketar shekilli kuyib.
Bugun tongda negadir otam
Qarab qo‘ydi norizo bo‘lib.*

Ana shu emasmi chin o‘zbeklik qiyofasi. Otani baland tutish, onani e‘zozlash bizning qon-qonimizga singigani, ularga e‘tibor qilmaganlar elning ham nazaridan qolishi hammamizga ma‘lum. Agar har birimiz shu hadik bilan yashasak, qilgan ishlarimizda yaqinlarimiz roziligini ololsak, maqsadga erishamiz.

Shoir she‘rlarida tashbehning ajoyib, hech kimda uchramaydigan namunalarini ko‘rish mumkin. Bir she‘rida u: “Yomg‘ir – bu pichirlab qilingan duo”, deya mayin shitirayotgan yomg‘irni ijobat bo‘lguvchi duolarga mengzar ekan, maysalar titrog‘iga qarab, ularni sajda qilayotganga o‘xshatadi.

Sevimli shoirimiz bir she‘rida o‘zligimiz, o‘z qadriyatlarimiz, o‘zbek ekanimiz haqida g‘urur bilan shunday degandi:

*Yaxshiyam bilaman yetti pushtimni,
Yaxshiyam tug‘ildim ota yurtimda.
Yaxshiyam bolalar sen deb gapirmas,
Yaxshiyam rafiqam ko‘tarmas qadah.*

Men esa yaxshiyam A‘zam O‘ktam degan shoir bilan vatandoshman, yaxshiyam she‘r o‘qish baxtiga yetganman, degan bo‘lardim.

**Nodira
MANSUROVA**

*1991-yili tugʻilgan.
Jizzax davlat
pedagogika
institutining
Tarix fakultetini
tamomlagan.*

* * *

Barmogʻimda kular hayajon,
Sochimgacha ketdim qaltirab.
Oʻzanidan toshib ketdi qon,
Turvoldim osmonga qoʻlimni tirab.

Kapalakning yelkasiga minib olgancha
Ruhim uchar oppoq bulutlar aro.
Mayin jilmayishim kuyga solgancha,
Qoʻngʻiroqcha chalar musaffo samo.

Qoshimga ilinib qolgancha bulut,
Kamalakka yosh toʻkdi,
Shodlikdan birrov,
Buguncha barcha gʻamlarim unut,
Tushlarimga kirganmish birrov.

Erkalarmish meni rahmatli onam...

Borligʻimda kulgi qiladi jilva...

Sendan ketdim...

Sendan ketdim...
Juda olislab,
Uzilib tushmadi osmonning qati.
Yigʻlamadi gullar ham boʻzlab,
Egilib qolmadi daraxtlar qaddi .

Sendan ketdim...
Hech bir oʻzgarish
Roʻy bermadi – har ne joyida:
Odatdagidek odamlar, turmush...
Quyosh osmonida,
Zamin poyida...

Maʼqulday tuyular osuda hayot
Koʻzyoshlarim ham tindi yomgʻirday.
Hamma mendan xursand,
Hamma mendan shod,
Hammaning koʻnglini topoldim birday.

Sendan ketdim...
Qoldim koʻnikib,
Menga ne xohlagan baxtingni tila.
Yuzimga befarqlik pardasin tikib,
Borligʻimda kulgi qiladi jilva.

Sendan ketdim...
Lekin avvalroq
Mendan kechdi ozurda bu jon.
Endi jismim gulqogʻozdir – shalviroq,
Mendan ketding...
Dunyoida boshlandi toʻfon!..

Bahor ifori

Ko'zlarga urilar bahor nafasi,
Uylar tomigacha nafis gul chechak.
Olcha, o'rik daraxti –
Oppoq libosiga kelib havasi,
Boshin egib turgan suluv kelinchak!

Teraklar egnida yashil adrasi
Shaftoli – zarg'aldoq,
Giloslar – oppoq.
Adirlar boshida baxmal do'ppisi,
Naqshlari o'rnida gulgun qizg'aldoq!

Yerlarga to'kilar oq-oq dona xol,
Olmaning ifori shirin,
nimpushti.
O'n sakkizga kirgan qizdek majnuntol
Sochlarin maydalab o'rishga tushdi...

Atir ufuradi nozanin bog'lar,
Bolari mast bo'lar g'uncha isiga.
Boshidagi oq telpakchasin
Almashdi tog'lar –
Baxmal do'ppisiga,
Chust do'ppisiga!

Yalpizga suv separ ariqcha labi,
Maysaning kiprigi –
O, biram mayin!
Kunlarning isib qolish sababi –
Yerda quyoshchalar qoldi ko'payib!

Musaffo osmon – okeanlar aksi,
Oppoq bulutlari kumush to'lqinlar!
Dil bilan tugamas shukrona raqsi
Va bahorga yana she'rlar to'qilar...

* * *

To'kildi –
O'rikning gullari, mahzun xazoni...
O'taverdi to'xtamay yillar.
Unutdim dedim-u, lek unutilgan
Nimadir ko'nglimda ezilib yig'lar.

Yuraman yumush-la o'zni chalg'itib,
Ko'nglim borligin ham unutamay goh.
Har kech azoblaydi xotiram titib
Mo'ltirab termilgan mas'um bir nigoh.

Oh, qaramoq azob, tikilmoq azob
Jovdiragan ko'zingga, sevgim.
Seni xor etib nega erishdim,
Nimaga kirmadim so'zingga, sevgim.

Hayo – opam edi, tergab turardi
Akamni nomlashar edi G'urur deb.
G'iybatchi – dushman deb qoldim uvolga,
Bariga ko'naverdim, axir, Taqdir deb.

Endi bu farishta mo'ltirab turib
Xatolarimiz-chun javob so'raydi.
Eh, qaniydi, xato qilmaslik uchun
Orqaga bir bora qaytib bo'lsaydi...

Azoblanib o'tgum,
Dilda yoding hamisha...
Lek, bari o'tgan, hammasi tamom.
Qaynonamning ismi – Andisha,
Qaynotamning ismi – Pushaymon!

Yozuvchining O'YLARI

Fozil ISKANDAR

1929-yili Abxaziyaning Suxum shahrida tug'ilgan.
1954-yili Moskvadagi Gorkiy nomidagi Adabiyot institutini tamomlagan.
"Duragay takaning shuhrati", "Chegemlik Sandro", "Chiko bolaligi", "Quyovlar va bo'g'ma ilonlar", "Inson va uning atrofidaqilar", "Heraklning 33-jasorati", "Shoir", "Sofichka", "Ibtido" kabi o'nlab asarlari o'zbek tiliga o'girilgan.
2016-yili Moskvada vafot etdi.

Rus tilidan
**Zuhriddin
QUDRATOV**
tarjimasi

Esse

Bolalikdagi xotiralarimning eng qadrlilaridan biri bu – boshlang'ich sinf o'qituvchimizning darsda "Kapitan qizi" asarini ovoz chiqarib o'qib berganida men tuygan zavq bo'lgan, desam xato qilmayman. Bu men uchun o'zgacha bir baxtiyor daqiqalar edi. Bunday daqiqalar ko'p bo'lavermaganidan, biz ularni butun hayot yo'limizda avaylab olib o'tamiz. Birinchi muallimga yolchiganlar eng baxtli odamlar, menimcha. Men ana shunday baxtlilardan biriman.

Aleksandra Ivanovna mening birinchi o'qituvchim bo'lgan. Umrinning poyonigacha men unga cheksiz muhabbat va minnatdorchilik bildirdim.

Balog'atga yetgach, Marina Svetayevaning Pushkin haqidagi yozuvlarini o'qidim. Bu bitiklardan menga ma'lum bo'ldiki, bo'lajak isyonkor shoir "Kapitan qizi"ni o'qirgan, sirli ichki bir ishonch bilan qachonlardir baribir Pugachyovning paydo bo'lib qolishini kutgan. Men esa xuddi shunday holatda har doim Savelichni kutardim.

Doim xavotirda yuradigan bu po'stinli kishining o'z Petrushasi-ga bo'lgan hech bir mulohazasiz muhabbati va sadoqatiga qarang! Favqulodda ta'sirli! Nahotki Savelich xizmatkor bo'lsa? Darvoqe, aslida u, haqiqatan, vaziyat xo'jayini! Petrusha Savelichning o'zini chulg'ab olgan "shafqatsiz" mehri va sadoqati oldida himoyasiz. Petrushaning Savelichga qarshilik qilishga jur'ati yetmaydi, chunki u nihoyat darajada xokisor odam va tushunadiki, bu "shafqatsizlik" aynan mehr-u sadoqat tufayli.

Bolaligimdayoq "Kapitan qizi"ni eshitib, xo'jayin va xizmatkor o'rtasidagi butunlay g'alati – o'rin almashgan munosabatlardan hayratga tushganman: xizmatkor xo'jayin-u, xo'jayin esa itoatda. Va xuddi shunday munosabat ortida xizmatkor o'z xo'jayiniga ich-ichidan sodiq, mehribon. Mehr – hamma narsaning ustuni.

Ko'rinadiki, Pushkinning o'zi ham ana shunday mehr va sadoqat qarshisida ojiz qolgan, ehtimol, Savelich qiyofasida u Arina Rodionovnani qayta qo'msagandir.

Badiiy asar muvaffaqiyatini asoslovchi eng muhim va betakror belgi bu – kitobxonning asarga yana qayta murojaat qilishi, o‘qishi, birinchi bor o‘qiganda tuygan zavqining takrorlanishidir. Turli hayotiy to‘siqlar sabab biz sevimli asarimizga qaytolmasimiz, ammo yana o‘qish ishonchi va orzusining o‘ziyoq qalblarimizni to‘lqinlantiradi, hayajonga soladi, kuch beradi.

Hayotda madaniyatli odamni o‘marish, aldash qanchalik oson, lekin ma‘naviy munosabatga kelganda buni amalga oshirish naqadar mushkul. Taqdir taqozosiga ko‘ra barcha narsasidan mosuvo bo‘lib qolgan bunday odamni boshqalar bilan solishtirib ko‘ring: turmush zarbalari oldida baribir yengilmasligicha qolaveradi.

Uning xazinasi g‘aladon yoki xumchalarda emas, dunyo ma‘naviyati g‘aznasida saqlanadi. U katta yo‘qotishlardan keyin ham o‘ziga o‘zi: men hali Betxovenni tinglashim mumkin-ku, Tolstoyning “Urush va tinchlik”, “Kazaklar”ni qayta o‘qiy olaman-ku, demak, hali hammasi tamom emas, desa, ajablanmang.

O‘smirligimda Dostoyevskiyning o‘qib, taassurotlarimdan larzaga tushganman. Haligacha ishonchim komilki, “Jinoyat va jazo”ni o‘qiganlar orasida odam o‘ldirib qo‘yishi mumkin bo‘lganlar bu romanni umuman o‘qimay turib, qotillikka qo‘l urganlardan ko‘ra kamroq. Gap bunda ham emas, Dostoyevskiy jinoyatga yarasha odilona jazo haqida gapiradi.

Xullas, Dostoyevskiy ushbu romani orqali ko‘z

o‘ngimizda insonning murakkab ruhiyatini ostin-ustun qilib tashladi. Tirik mavjudotning murakkab ruhiyatini aniq tushuna borganimiz sari, uni mahv etish shu qadar qiyin kechadi.

Odam ichida qandaydir achi-nish tuyg‘usi bilan bo‘lsa-da, daraxtni bemalol kesib yiqitishi mumkin, jonivorga shafqatdan ustun kelib, go‘shatga mol so‘yishi ham mumkin, ammo odam o‘ldirishga kelganda esa, baribir qarshisida ko‘zga ko‘rinmas to‘siqni his qilib turadi, menimcha. Ana shu to‘siqning o‘zi odam ruhiyatining murakkabligidir. Qotillikka chog‘lanarkansan, bir vaqtning o‘zida ko‘p narsalarni, eng muhimi, o‘zligingni o‘ldirayotganingni sezmay qolasan kishi.

Odamkushlik bu – yer yuzidagi bor tiriklikka tajovuzdir. Qotillikda eti qotgan odam ruhiyati o‘ta jo‘n, deyarli hayvondan farqi yo‘q. Uning uchun qatl mol so‘ygan bilan barobar.

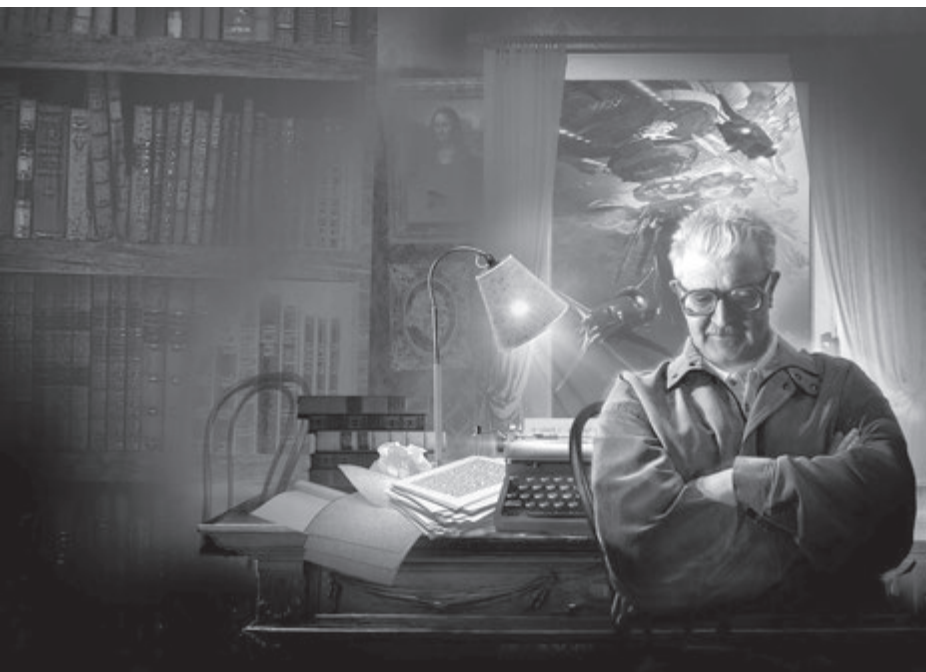
Bir gal men, keyinchalik shafqatsizlarcha boltada chopib o‘ldirilgan, taniqli ruhoniylarimizdan biri Aleksandar Men otadan so‘ragandim:

– Biror marta bo‘lsin, jonlari bejon qilganmisiz?

– Bitta qovog‘arini hadeb chiqishga qasd qilgani uchun o‘ldirganman, – dedi afsuslanib.

U ulkan diniy va ilohiy madaniyat sohibi edi.

Dostoyevskiy haqida yana ikki og‘iz. Uning qahramonlari yuzida hali uncha yaqinlashmagan, ammo boshlanib kelayotgan jahonshumul halokat alangasi bilinar-bilinmas ifodalanib turadi. Va bu qahramonlar halokat

yaqinlashayotganini ichki sezgi bilan his qilib turishadi. O'z qalblarini halokatdan asrab qolish umidida hovliqib, entikib, talashib-tortishib, jon-jahdlari bilan zo'r berib intilishadi yoki Karamazov otaga o'xshab, bo'hron oldidan hayotda "yotib qolguncha, otib qol" qabilida yo'l tutadilar. Tobora siljiyotgan alanga uning qahramonlari botinida tiriklik hissini yuz karra kuchaytiradi. Favqulodda dohiyona fikrlar, so'zlar uyumi bilan yonma-yon kelaveradi. Juda ixcham qilib, hikmatlar bilan bezab gapirib o'tirish uchun Dostoyevskiy qahramonlarida vaqt yetishmaydi. Halokat yaqin, hali ko'p muammolarni hal etishga ulgurmoq kerak, haqiqatan, yuz berayotgan vaziyatning o'zi-da ehtirosli so'zamollikni ko'tarmaydi. Aks holda bunchalik tabiiy chiqmasdi bu asar.

Aslida Dostoyevskiy uslubining tub mohiyati ham ana shunda. Halokat oldidan esankirayotgan qahramonlarining holati – yozuvchi shaxsiy hayotining aynan o'zi: jallod kundasi, surgun, tutqanoq azobi adibga xos g'azabnok uslubni tug'dirgan.

Umuman, o'ziga xos uslub bu – haqiqiy san'atkorning mutlaqo betakror, yakuniy o'zgarmas haqiqatlaridir.

Yozuvchi qanchalik mohir, qanchalik gapga usta bo'lmasin, agar o'quvchini o'ziga jalb qiladigan uslubga ega emas ekan, bunday yozuvchining yozishga arziydigan ma'naviy haqiqatlari puchdir. Ijodkorning shaxsiy, ijodiy uslubi istagan taxayulni haqiqatga aylantiradi. O'z navbatida, uslubsizlik buning teskarisini amalga oshiradi. Uslubni go'yo yelkan bilan shamol hosil qilgan kabi sun'iy yasab bo'lmaydi. Yozuvchilar Dostoyevskiy va Tolstoyga o'xshab, o'zaro bir-biriga qarama-qarshi minglab narsalar haqida fikr ayta olishi mumkin, qachonki buni o'z shaxsiy uslubi oqimida eplasa, shunda hammasi haqiqatga do'nadi.

Shu joyda men Gorkiy yozib qoldirgan, uning Tolstoy bilan suhbatidagi bir epizodni eslatmoqchiman. Faqat mazmunigina yodimda.

– Erning yuragini ezadigan ayoldan qo'rqgulik, – dedi Tolstoy.

– Lekin "Kreyser sonatasi" da, – Gorkiy bizni hayratga solgan butunlay boshqa mavzuga isho-

ra qilarkan, – siz buni teskari ma'noda aytgansiz, – dedi.

– Men to'tiqush emasmanki, doim bitta qo'shiqni takrorlayversam, – javob qildi Tolstoy.

Bungacha ikkalovi to'tiqushlar to'g'risida gaplashayotgandilar.

* * *

Men o'zim uchun g'ayritabiiy tuyulgan ayrim narsalar to'g'risidagi farazlarimni aytib o'tmoqchiydim. Daholar millatning eng qoloq turmush tarzini ham gullatib yuborishga qodir. Ta'bir joiz bo'lsa, ular millat dardining davosidir.

Fahmimcha, umummoziy istiqbolida xuddi shunday bo'lib kelgan. Rus mumtoz adabiyotidagi insonparvarlik pafosi ko'p e'tirof qilingan. Tomas Mann bu adabiyotni yuksak deb bilgan. Shuning o'ziyoq daholarning qahri qattol rus hayotiga ta'siri, ziddi zahri emasmikan?

Buyuk olmon falsafasi va musiqasi – jahonshumul madaniyat nemis hayotining yanayam omilkor, yanayam moddiylashishiga turtki bo'lmadimi?

Fransuzlarning hammaga ma'lum-u mashhur sog'lom tafakkuri, Blok aytganiday, o'sha "gallarga xos qat'iy maqsad" fransuzcha mulohasizlikka qarshi ta'sirning natijasi emasmi?

Millat dahosi o'z millatdoshlariga qarata go'yo "Qaddingni rost tut! Buni eplaysan. Axir, men ko'rsatib berdim-ku, iloji bor!" deya hayqiradi.

Istagan bir millat vakilini to'xtatib, "Millatingdan yetishib chiqqan daholarni sanasang, kimligingni aytib beraman," deyish mumkin. Yoki teskarisiga.

Millat dahosi yana bir g'ayritabiiylikka ega: fransuzlarning Pushkinga ta'sirini yaxshi bilamiz. Dostoyevskiyning Shillerdan ulgi olgani ham bizga ma'lum. Yoki Dostoyevskiyning butun jahon yangi adabiyotiga ta'sirini hech kim inkor qilolmaydi.

Bitta buyuk milliy yozuvchi yetishib chiqishi uchun u ko'plab boshqa millatlardan "changlanishi" kerak bo'ladi. Demak, millat o'zligini chuqurroq anglashining asosiy shartlaridan biri o'zgalarni bilish, o'zgalarga payvandlanish ekan.

Daholarning tug'ilishi xalqlar bir-biriga yanada yaqinlashishi kerakligini ko'rsatib turibdi. Siyosiy liberalizm (millatlar yaqinligi g'oyasi) isbotlashga urinayotgan narsani madaniyat allaqachon amalda isbotlab qo'ygan.

* * *

Shoirlarning o'z she'rlari ular hayotini sirli bir tarzda boshqaradiganga, qismatlariga ilohiy hukmronlik qiladiganga o'xshaydi. Eng peshqadam rus shoirlari she'rlarini yodga olarkanman, aqalli birortasining bo'lsin o'lim haqida yozgani ni aytolmayman. Hech qaysisi. Faqat Mayakovskiy, Yesenin va Svetayevadan tashqari. Afsuski, uchaliyam hayotini o'z joniga qasd qilish bilan intiholadi.

Poetik so'z va shoir qismati o'rtasida qanday rishta bo'lishi mumkin? Aftidan, biz bu savolga to'liq javob topolmasak kerak. Mantiqan olib qaraganda, buni shunday tushuntirish mumkin: biz sanagan fojiali qismat egalari o'zlarini tez-tez chohga urib turishardi va ehtimollar qonuniyatiga ko'ra qachonlardir baribir unga qulashlari aniq edi. Shunday bo'ldi ham. Lekin, menimcha, bu mutlaq ishonchli asos emas. Negaki, Dostoyevskiydan ortiq ayanchli qismat egasini topish mushkul bo'lsa kerak. U ba'zan emas, butun umr tubsizlik qarida yashadi. U insoniyat tez orada tushkunlik domiga tushib qolishi mumkinligini bila turib, uni astoydil o'rgandi, qutqarish yo'llarini izladi.

Shoirda ham boshqalardagi kabi chidab bo'lmas og'riqlar paydo bo'lganda, hayotdan nafratlanib ketgan damlarida bu la'nati yashashdan qutulib qo'yaqolish istagi yo'q emas.

Biroq bu istak bilan badiiyatida muhrlangan orasida ulkan farq bor, chamamda. Iblis esa, xuddi shu she'rni guvoh qilib olib, o'z xojasiga yetkazadi: "Mana, uning hukmi! O'zi shuni istadi!" Iblis ana shunday "isbot"ga o'ch.

Shoir so'zi amalining mag'zidir. She'rlarida o'lim istab, yashashda davom etarkan, shoir o'zini go'yo uyatsiz qarzdordek his qiladi. Va ertami-kechmi baribir vijdon portlaydi: "Aytganim boshqa-yu, amalim boshqa". Yagona yo'l bu mash'um she'rlar uchun tavba qilishda, lekin netongki, nafrat ham she'rning o'zida aytilgan-da.

Eng ma'quli, garchi bu tuyg'u paydo bo'lganda ham she'rda na o'ziga, na o'zgaga va na Vatanga, hech kimga o'lim tilamaslik.

Bu gaplar bilan men shoirning samimiyatiga, ko'ngliga daxl qilmayapmanmi? Ha, men shoirning gunohga botgan ko'ngliga qarshiman. Riyo har doim qoralangan, agar samimiyat gunohga olib boradigan bo'lsa, u ham qoralanishga loyiq.

Hayot ma'nisiz ekan, uni tark etishdan boshqa mardonavor yo'llari ham bor. Har bir tirik jon o'z-o'ziga: "Yashashning imkoni bo'lma-gan hayot o'zi to'xtaydi, mabodo, to'xtamasa, demak, sabrdan boshqa yo'l yo'q", deyishi kerak.

Shunday bir mulohaza bor: boshidan dard o'tkazgan odam juda yaxshi biladi, hammasi o'tib ketgach, hayot unga bor musaffoligi bilan qucho-g'ini ochadi. Bu – sabr uchun hayotning unga mukofoti, aniqrog'i, Yaratganning marhamatidir.

Shu bahonada men rus adabiyotining kumush asri deb nom olgan davri xususida gapirmoqchi edim. Bizda bu davrni alohida hurmat bilan tilga olishadi. Haqiqatan, bu davrda buyuk Blok, buyuk Bunin yashagan, darvoqe, kumush asrdan nafratini ayamagan boshqa iste'dodli yozuvchilar ham bo'lgan.

Tan olish kerak, bu asr bizning madaniyatimiz va millatimizga ezgulikdan ko'ra ko'proq yovuzlik keltirdi. Bu axloqsiz hissiyotlarga haddan tashqari yo'l qo'yilgan, hech ikkilanmay mistikaga berilgan, inson ojizligini masxaralab zavqlangan, eng muhimi, tubanlikka itqituvchi g'azabga ishtiyoq, hatto barchasini yakson qiladigan iblisona harakatlarga ochiqdan ochiq chorlovlar davri bo'ldi, deyish mumkin.

Bryusovning "Bo'lg'usi xunlar" she'rida kumush asrning butun g'oyasi o'ta samimiyat bilan ifodalangan, ehtimol, eng yaxshi she'ri ham shudir.

*Qayerdasiz, ey, siz, bo'lg'usi xunlar,
Bulutmi qopladi butun dunyoni?
Eshitdim cho'yanday dupurlaringiz
Hali, huv, ko'rinmas Pomir ortida.
Va endi she'rimning shunday yakuni:
Ehtimolki, abad izziz yo'qolar,
Faqat bizgagina bo'lgani ayon.*

*Ammo, sizga – mening jonim olganga,
Kulib, quchoq ochgum madh ila shoyon.*

O'z-o'ziga hukmning madhiyasini qarang! Naqadar murakkab shaxs. O'sha davr kitobxonni she'rni o'qib, qoyil qolgani aniq. Bryusov qanchalik iste'dodli bo'lmasin, avvalo, inson emasmi, aslida u aytarli darajada murakkab shaxs ham emas, aksincha, shunchaki sodda, hatto shu sodda mug'ambirlik bilan yozgan madhiyasini xunnlar go'yo e'tiborga oladiganday yo'l tutadi. Haqiqatan, paydo bo'lib qolgan yovvoyilar Bryusovning bu madhiyasini hisobga olib, unga shafqat qilishdi, ustiga-ustak, yo'l-yo'lakay ulug'lab ham qo'yishdi.

* * *

Endi did haqida gaplashsak. Rossiyada bugun bu mavzu o'ta dolzarb. Umuman, u qayerdan paydo bo'ladi, o'zi?

Tasavvur qilingki, yovvoyilar o'tovida bir tashviqotchi mehmon bo'lyapti. Issiqqina tancha, cho'g'da pishayotgan go'shtdan mezbonning anchagina madaniylashib qolgani sezilib turibdi. Uy egasi cho'g'da jizillab turgan go'sht bo'lagini ochko'zlarcha og'ziga solarkan, tutundanmi, tumov sababmi, birdan burnidan suv kelib qoldi. Burni osti yoqimsiz qichishdi, yovvoyi o'ylab o'tirmay, navbatdagi bo'lak bilan yaxshilab qichiqni qondirdi-da, luqmani og'ziga jo'natvordi.

Shu payt bizning tashviqotchimiz bunday qilish yaxshi emasligini tushuntirishga urinib, yaqinroqdagi guldandan uzunquloq bir bargni yulib oldi-yu, burnini artib ko'rsatdi (dastro'molcha bilan ko'rsatish qiyinroq, deb o'ylagan bo'lsa kerak-da). Yovvoyi diqqat bilan uning gaplariga quloq solib turib, to'satdan favqulodda zakovat bilan shunday dedi:

– Lekin bu go'shtning mazasini o'zgartirmaydi-ku!

Haqiqatan, tashviqotchi yovvoyi uchun bu go'shtning mazasiga ta'siri yo'qligini tan olishi kerak.

Did – taraqqiyot va madaniyat hosilasi. Buni yosh bola misolida kuzatish mumkin. Hali ongi to'liq rivojlanmagan go'dak misoli bir yov-

voyi, qo'lga ilingan narsani og'ziga solaveradi. Keyinchalik atrofida gildardan o'rganganlari bilan sekin-asta o'z davrining ta'bini o'zlashtirib boradi.

Insondagi jismoniy did taraqqiyot bilan yonma-yon rivojlanadi, dedik, biroq fojia shundaki, ma'naviy did ancha sekin shakllanadi. Hatto uning shakllanishi ba'zilar bahsli ham.

Mening fikrimcha esa, inson ma'naviy didi din va madaniyat orqali shakllanadi.

Asil badiiy asar hech qachon axloq chegarasidan aylanib o'tolmaydi. Bunday asarni o'qirkanmiz, nafaqat go'zallikdan bahra olamiz, balki o'zimiz bilmagan holda ongimizni o'stirib olamiz. Sodda qilib aytganda, mana shuning o'zi madaniyatning amaliy nafidir.

Lekin madaniyat o'z fojiasini pinhon tutadi. Qachonki madaniyatga ehtiyoj bor ekan, u omma orasiga sekinlik bilan, juda sekin kirib boradi. Shunday haqiqat mavjudki, madaniyatning kichik bir zarrasi ham xalqni katta mazmun bilan to'yintiradi, qolgan boshqa narsalar esa cho'kindiga aylanib qolaveradi. Madaniyat bilan asosan, madaniyatli kishilargina mashg'ul. Bundan kelib chiqadiki, u o'z-o'zini yeb bitiradi. Uning fojiasiyam shunda.

Madaniyatning umrboqiyiligi nimaga yoki kimga bog'liq? Juda og'ir savolki, buni butun boshli jamiyat va davlat hal etmog'i zarur. Madaniyatdan ayri holda inson ongining texnik rivoji nihoyat darajada ilgarilab ketdi va endi goh terrorism, goh qo'lida atom quroli bilan johil diktatorlar, ba'zan yangi paydo bo'lgan yovvoyilikning yo'l qo'yib berilayotgan soxta madaniyati, ya'ni bema'ni kitoblar va o'ta sayoz, insonning daxl qilib bo'lmas hissiyotlarini o'ziga jalb qilayotgan ommaviy axborotlar unga o'lim xavfini solib turibdi. Biz ma'naviy didni namoyish qilish bilan hoziroq bu soxta madaniyatga qarshi ayovsiz kurashmog'imiz shart.

Millatning ahvoli madaniyatning ahvolidandagina fojiali. Dunyo xalqlari, yuqorida aytganim – hali munosib bo'lib ulgurmagan, ming yillar davomida shakllanib kelgan o'zining eng zarur an'alarini, umuminsoniy madaniyatni yo'qotib bormoqda. Bekorga terrorism xalqaro tus olmadi. Bunda yovuz kuchlar o'z xizmatini aya-

mayotganiga aminman. Millatlar milliy madaniyatidan yiroqlashdi, umuminsoniylikka qaytish haqida o'ylamayapti. Folkner qahramonlari birligidan "O'qishga sabring yetadimi?" deb so'rashsa, "Matbuotda bo'lsa, ha, boshqasiga yo'q" – deb javob beradi.

Azaldan ma'lumki, g'irt savodsizlik chala savoddan ko'ra tuzukroq. Bu ziyolilarga ham tegishli.

...Tajovuz solayotgan qo'pollik haqida. Kichik bir misoli – dohiymizning shunday gapirishni xushlagani. Adashmasam, XVIII asr oxiri, XIX asr boshi adabiyotida "qo'pollik" so'zi salbiy ma'no anglatardi.

"Oshpaz qo'pollik qildi. Otxonaga jo'natishga to'g'ri keldi", – deyilgandi.

Dal¹ da bu (albatta, jonli til taraqqiyoti bilan) allaqachon ikkita bir-biriga teskari ma'noni anglatuvchi so'zga aylanibdi. "Qo'pollik" – favqulodda jasorat. "Qo'pollik" – favqulodda surbetlik, dag'allik, qo'rslik.

XX asr boshidan bu so'zning ijobiy ma'nosi mohiyatan yagona bo'lib chiqmoqda. Hayotda surbetlik g'alaba qozanayotgani sari, adabiyotda bu so'z yanada go'zalroq ko'rinishga boshladi. Endi uni asl ma'nosiga qaytarib bo'lmaydi. Ba'zan odamlar kulgiga qolayotganlarini sezmay, bemalol bu so'zni asl ma'nosiga teskari qo'llamoqdalar. "Surbet-u, lekin qanchalik jasoratli", deyishadi, go'yo hech narsa bo'lmayotganday.

Shunday qilib, "qo'pollik" so'zi katta surbetlik ustidan kichik filologik g'alaba bo'ldi.

* * *

Iste'dodning matematik tavsifi shunday: Iste'dod bu – yagona adabiy maydonda kitobxonlar bilan aloqa uzvlarining umumiy miqdori. Faqat Oneginga xos bandlargina bizga ana shunday nozik rishtalarni tuhfa eta oladi, aynan shuning uchun ham "Yevgeniy Onegin" rus adabiyoti tarixidagi genial poemadir.

Pushkin ko'z o'ngimizda ruhiy holat tasvirini aniq namoyon qiladi. Lekin bunga qanday erishganini sir tutadi.

¹Vladimir Ivanovich Dal (1801–1872) – rus yozuvchisi, etnografi, lug'atshunosi, xalq og'zaki ijodi to'plovchisi, harbiy shifokor. 53 yil davomida "Jonli rus tilining izohli lug'ati"ni tuzib chiqqan (tarj.).

Sodda qilib aytganda, ijodiy ilhom haqiqatga intilayotgan san'atkor uchun beriladigan mukofotdir. E'tiqodi butun odam esa buni, ilohiy marhamat, desa, xudosiz: "Bu bizning nozik tabiatimizga mukofot", deyishi aniq. Xudojo'y yon bermay: "Sizning o'sha nozik tabiatingiz qayerdan paydo bo'lib qoldi, o'zi", deyishdan to'xtamaydi. Bu – ibtidodan intiho qadar davom etadigan bahs.

Qarshimizdagi rostakam iste'dod hosilasi bo'lgan badiiy asar, bu – o'ziga xos haqiqat ko'rinishidir. Ammo haqiqatning qamrovi iste'dod kuchiga, hayotni bilishga, yozuvchi tomonidan qayta ishlangan idealga bog'liqdir. Ilhom yozuvchini uning ideali cho'qqisiga olib chiqib tashlaydi. Bu Tolstoy turgan cho'qqimi yoki shunchaki yaxshi yozuvchi Pisemskiy turgan cho'qqimi, ularning darajasi bir xil emasligini bizning zakovatimiz ajrata bilishi kerak. Tolstoy o'z nuqtasidan hamma narsani kuzatib turadi, chunki uning o'zi hammaga ko'rinib turibdi. Qobiliyatli boshqa yozuvchi ham o'zi turgan balandlikdan nimalarnidir ko'radi va kimlargadir ko'rinadi. O'z navbatida, u daho ko'zi tushmagan narsalarni ilg'ashi ham ajabmas. Qo'rqamanki, mening bu taskinlarim-da Salerini to'xtatolmagan bo'lardi. Juda mushkul holat.

Ilhom yanglishishi mumkin, biroq aldamaydi. Aniqroq tushuntirishga harakat qilaman: barcha kutilmagan ilhom – har doim mutlaq haqiqat, faqat manzil yasama bo'lishi mumkin. G'arbdan Sharqqa tomon yorqin nur taratayotgan taxayyul chizgisini jonli tasvirda ifodalab qo'ygan shoirga bir marta bo'lsin quloq tutib ko'raylik. Garchi she'rda ko'rsatilgan makon falakiyot qonuniyatlariga zid ekanligini bilib turgan bo'lsak-da, bu she'rdan zavqlana olamizmi? Shubhasiz, zavqlanish mumkin. Biz she'rdagi tasvirdan zavqlanamiz, hatto shoirning fusunkor ishonchi-da odamni zavqlantiradi: qanday ko'rsa, shunday kuylaydi shoir.

Bunday yanglishishning bo'lib turishi, tabiiy, lekin har doim ham emas. Chunki ilhomning o'zi haqiqatga shaydo va ijodiy to'lg'oq payti san'atkor kirib bora olishi mumkin bo'lgan jami puchmoqlargacha – hamma yerda haqiqat-

ni ko'radi. Lekin uni qamray bilish – xayoli faqat shu narsa bilan band kishigagina nasib etadi.

Ming istihola bilan bir gap aytay; qo'lga qalam olib, yozishga o'tirganda faqat rostini yozmoq kerak. Agar haqiqatni yozish fikri bilan qog'oz qoralashni boshlagan bo'lsak, demak, u haqda o'ylashga kechikdik: poyezd allaqachon ketib bo'ldi.

O'ylashimcha, yozuvchi va har qanday ijodkor uchun ham dastlabki asosiy ijodiy voqelik uning o'z shaxsiy hayoti hisoblanadi. Shu tariqa yozuvchi ishga kirisharkan, o'z hayotida yozilganlarni o'tirib ko'chira boshlaydi. Bunda syujet ham, qahramonlar ham avvaldan aniq, faqat oqqa ko'chirish qolgan, xolos.

Yozuvchi boshqalardan farqli o'laroq, ongida nafaqat o'z dunyoqarashining timsolini yarata-di, balki uni qog'oz ustida kuylaydi. Boshqacha ohang bo'lishi mumkin emas. Aks holda qolgan barchasi soxta, yoki birovning siyohdonidan to'kilgan. Bu shundoq oshkor bo'lib qoladi va biz birdan, bu san'atkorning ishi emas, deymiz.

Shuning uchun haqiqiy san'atkor avvaliga ichki his bilan, keyinroq ongli ravishda o'z dunyoqarashini go'yoki ezgulikka xohish, go'yoki o'zini va atrof-borliqni tozartishga mayl asosida ifodalab boradi. Xuddi ana shu jarayon yozuvchining shaxsiy hayotda erishgan axloqiy shavqini o'stirishdir. Shunchaki yozuvchi uchun bundan boshqa quvvat manbayi ham yo'q.

Viktor Shklovskiy qayerdadir, "Urush va tinchlik" asarini oddiy odam hatto qayta ko'chirib chiqishi uchun ham butun umri davomida jismolan ulgurmagani bo'lardi, deb yozgan. Haqiqatan, eplolmasdi, chunki unda Tolstoydagi kabi bunday ijodiy quvvatni tug'dirgan hayotiy asos yo'q-da.

Xato qilmoq, qoqinib-surinmoq barcha tirik odamga xos. Jumladan, yozuvchiga ham. Ijodkor shaxsiy hayotining ilk qadamlaridagi xato va qusurlar uning ikkinchi – qog'ozdagi umrida ham takrorlanishi mumkinmi? Mumkin, faqat ikkinchi umrda ana shu qusurlarning tavbasi bilinib tursa. Tavbaning samimiyati ruhiy quvvatni oshiradi. Men badiiy yasama xatolarga qarshi emasman, lekin ular quruq nag'malar, xolos. Buning uchun katta ijodiy kuch talab etilmaydi.

* * *

Rossiyada dunyoning eng ulug' shoirlaridan biri – Pushkin yashab o'tdi. Bizda betakror – pushkincha buyuk va donishmandona ulug'vorlik mavjud. Shunga qaramasdan, hali rus hayoti bu ulug'vorlikka muvoziy bo'lolgani yo'q, bo'lmagan ham. Bo'lgan, aytishlaricha, faqat Buyuk Pyotr. Uning iste'dodiga shubha yo'q, afsuski, u inson sifatida eng so'nggi timsol. Atrofidagi maslahatchilarisiz birorta ham yetuk podsho yo'q.

Shunga qaramay, Yekaterinada ana shu yetuklik ko'rinib turganga o'xshaydi: eriga tuhmat uyushtirdi, lekin kartoshkani joriy etdi. Bizning bu olim Gretxenimiz harbiy boshliqlarni xush ko'rgan va o'ziga yaqin tutgan. Umuman, Yekaterina davrida har qanday jasur harbiyda unga yaqinlashish imkoniyati bo'lgan. Aytishlariga qaraganda, ehtimol, shu sabab Rossiya aynan Yekaterina davrida harbiy harakatlarni muvaffaqiyat bilan olib borgandir. U armiyani o'z shaxsiy qiziqishlari asosida boshqargan. Yo'q, bu yerda pushkincha ulug'vorlik ko'rinmayapti, hech qanaqasiga yopishmayapti.

Bu qanaqasi? Shunday buyuk shoiri bor Rossiyada ulug'vorlikdan zarra ham bo'lmasa? Axir, Pushkin shu zaminda edi-ku?! Ko'rinib turibdiki, biz Pushkinni yomon o'qiganmiz. Ayniqsa, siyosatchilar.

Garchi g'alati tuyulsa ham, haqiqatga yaqin shunday taklif bildirardim: Rossiyaning bo'lg'usi siyosiy arboblari har bir jiddiy siyosiy masalani hal qilishdan oldin xalq oldida qo'llarini Pushkinning birorta tomligiga qo'yib, o'zlarini pushkincha donolikka sozlash uchun uni o'qishga qasamyod qilsalar-u, keyingina qaror chiqarishsa.

Boshqa hamma narsani sinab ko'rdik; podshoni bo'g'ib o'ldirib, saroy to'ntarishi qilish bo'ladimi, islohot-u aksilislohotmi, inqilob-u aksilinqilobmi – hech biri samara bermaydi, rus hayotida ulug'vorlik yo'q.

Pushkin – bizning oxirgi imkoniyatimiz. Agar biz hali ham birov bilan hazillashishga kuch topolsak, bu yana Pushkinning o'zidir.

Naima ANVAROVA

*1998-yili tug'ilgan.
Respublika yosh
ijodkorlarining Zomin
seminari ishtirokchisi.
O'zbekiston Milliy
universiteti talabasi.
O'zbekiston Yo-
zuvchilar uyushmasi
tomonidan "Birinci
kitabim" ruknida "Makka
va hakka" nomli she'riy
to'plami chop etilgan.*

Nina olib yuribman, O'xshab xuddi ariga...

Ziyofat

Yuvib oyoq-qo'llarin,
Taomga qilib ta'zim.
Sut va qotgan non bilan,
Mushuklar qilar bazm.

- Buncha ko'tarildi chang,
- It yugurar ayvonda.
- O'zi ishtaham tajang,
- Parvo qilma, hayvon-da.

Qurollangan pashsha

- Men baqadan qutuldim,
Kichik pashsha bo'lsam ham.
Bu so'zlarni eshitib,
Qo'ni-qo'shni bo'ldi jam.

- Buni qanday eplading,
- Dushmaning juda katta.
- Yoki uni ko'rganda,
- Qochib qoldingmi, shartta.

- Endi qo'rqmay boqaman,
Maxluqlarning bariga.
Nina olib yuribman,
O'xshab xuddi ariga.

Shaharlik mushuk

Sochin tarar olamosh,
- Go'zal bo'lish kerak bosh.
Yuguryapman saharda,
Odat shunday shaharda.

- Ko'chib ketding qishloqdan,
Uy olibsan uzoqdan.
- Tushlik vaqti bo'ldi-yov,
Kel, birga qilaylik ov.

- Bu yerni shahar deydi,
Kim sichqon tutib yeydi.
Puling bo'lsa hamyonda,
Har xili bor do'konda.

Chivin mo'ljali

Oh, kun isib ketdimi,
Qaynab ketyapti tanam.
Hatto ishlamay qoldi,
Terlab, qanotlarim ham.

- Oshna, jondan to'yingmi,
Tushvolib issiq choyga.
- Voydod, pirogni ko'zlab,
Qo'nibman boshqa joyga.

“Yosh kitobxon” tanlovining 2021-yilgi bosqichlarida foydalaniladigan ADABIYOTLAR RO‘YXATI

T/r	Kitob nomi	Muallifi
10-14 yosh toifasi uchun		
Xalq og‘zaki ijodi		
	“Alpomish” dostoni	Xalq og‘zaki ijodi
	“Dalli” dostoni	Xalq og‘zaki ijodi
	“Kuntug‘mush” dostoni	Xalq og‘zaki ijodi
	“Rustamxon” dostoni	Xalq og‘zaki ijodi
	“Alpomish botir” (ertaklar)	Sibir xalq ertaklari
	“Guliston”	Sa‘diy Sheroziy
Nasr		
	“Amir Temur haqida hikoyalar”	To‘lqin Hayit
	“Oltin yurakli avtobola” (cho‘pchak, qissa, hikoyalar)	Anvar Obidjon
	“Aljabrning tug‘ilishi”	Mirkarim Osim
	“Jinlar bazmi”	Abdulla Qodiriy
	“Quyvonlar saltanati” (roman)	Xudoyberdi To‘xtaboyev
	“O‘tmishdan ertaklar” (qissa)	Abdulla Qahhor
	“Champo otli ilon” (qissa)	Erkin Malik
	“Mitti yulduz” (to‘plam)	Abdulla Oripov
	“Yaxshidir achchiq haqiqat” (to‘plam)	Erkin Vohidov
	“O‘tro‘r” (qissa)	Mirkarim Osim
	“Alvido, bolalik”	Tohir Malik
	“Bolalik xotiralarim”	Oybek
	“Xalq bo‘l, elim” (to‘plam)	Muhammad Yusuf
	“Oltin yulduzlar ostida” (hikoya va ocherklar)	Shukur Xolmirzayev
	“Bolaligim ertaklari” (qissa) 1-kitob	Erkin Malik
	“Sehri so‘z” (hikoyalar)	Mirkarim Osim
	“Dunyoning ishlari”	O‘tkir Hoshimov
	“Shum bola”	G‘afur G‘ulom
She‘riyat		
	“Cho‘l to‘rg‘ayi” (she‘rlar va dostonlar)	Ibroyim Yusupov
	“Holva yemagan bola”	Ilhom Zoir
	“O‘g‘irlangan pahlavon” (she‘rlar, doston va ertaklar. Birinchi kitob)	Anvar Obidjon
	“Oygul bilan Baxtiyor” (doston)	Hamid Olimjon
	“Masxaraboz bola” (she‘rlar)	Anvar Obidjon
Jahon adabiyoti		
	“Oltin bola” (ertaklar va voqealar)	Hans Kristian Andersen
	“Bilmasvov quyosh shahrida” (roman)	Nikolay Nosov
	“Uch baqaloq”	Yuriy Olesha
	“Robinson Kruzoning sarguzashtlari”	Daniel Defo
	“Yovvoyi yo‘rg‘a” (hikoyalar)	Ernest Seton-Tompson
	“Baron Myunxauzenning boshidan kechirganlari”	Erix Rudolf Raspe
	“Masallar”	Ezop
	“Bolaligim” (qissa)	Chingiz Aytmatov
	“Xazinalar oroli” (roman)	Robert Stivenson
	“Kapitan Vrangelnin sarguzashtlari”	Andrey Nekrasov
	“Kalila va Dimna”	Hind xalq eposi
	“Kapitan Grant bolalari”	Jyul Vern
	“Tom tog‘aning kulbasi”	Garriet Bicher-Stou
	“G‘aroyib bolalar”	Aziz Nesin
	“Ko‘r muzikachi”	V.G.Korolenko
	“Maugli”	Redyard Kipling
	“Ertaklar”	A.S.Pushkin
Ilmiy-ommabop adabiyotlar		
	“Qiziqarli astronomiya”	Y.I.Perelman
	“Qiziqarli geografiya”	Vahob Rafiqov
	Qiziqarli bilimlar olamida	Qodir To‘raev, Sattor Burhonov, Muhayyo Zokirova
Nashrlar		
	“Yoshlik” jurnali (2021-yil sonlari)	O‘zbekiston yoshlarining adabiy-ijtimoiy jurnali

“Yosh kitobxon” tanlovining 2021-yilgi bosqichlarida foydalaniladigan ADABIYOTLAR RO‘YXATI

15-19 yosh toifasi uchun	
Xalq og‘zaki ijodi	
“Malika Ayyor” dostoni	Xalq og‘zaki ijodi
“Shirin va Shakar” dostoni	Xalq og‘zaki ijodi
“Ravshan” dostoni	Xalq og‘zaki ijodi
“Shahriyor” dostoni	Xalq og‘zaki ijodi
Mumtoz adabiyot	
“Farhod va Shirin”	Alisher Navoiy
“Boburnoma” (tabdil varianti)	Zahiriddin Muhammad Bobur
“Berdaq she‘riyatidan” (she‘rlar)	Berdaq
“Bulbul nolasi” (saylanma)	Maxtumdquli
Nasr	
“Ko‘hna dunyo” (roman)	Odil Yoqubov
“Yulduzli tunlar”	Pirimqul Qodirov
“Mehrobdan chayon”	Abdulla Qodiriy
“Turkiy guliston yoxud axloq”	Abdulla Avloniy
“Jaloliddin Manguberdi” (drama)	Maqsud Shayxzoda
“Oltin zanglamas”	Shuhrat
“Falak” (qissa) Tanlangan asarlar 1-jild	Tohir Malik
“Temur Malik”	Mirmuhsin
“Shohruh va Gavharshod”	Pirimqul Qodirov
“Qil ko‘prik” (roman)	Shukur Xolmirzayev
“Ona lochin vidosi”	Pirimqul Qodirov
“Mungli ko‘zlar”	Xudoyberdi To‘xtaboyev
“Ulug‘ saltanat” (1-kitob)	Muhammad Ali
“Tanlangan asarlar” (1-jild)	Said Ahmad
“Ulug‘bek xazinasi”	Odil Yoqubov
“Urush farzandi” (qissa)	O‘lmas Umarbekov
“Ot kishnagan oqshom”	Tog‘ay Murod
“Ikki eshik orasi”	O‘tkir Hoshimov
“Turkiston qayg‘usi”	Alixonto‘ra Sog‘uniy
“Alisher Navoiy” (roman)	Isajon Sulton
“Otamdan qolgan dalalar”	Tog‘ay Murod
“Sohilsiz dengiz”	Ahmad Muhammad Tursun
“Urush odamlari”	Nazar Eshonqul
“Qo‘rqma”	Javlon Jovliyev
“Mashaqqatlar osha yulduzlar sari”	Abduqayum Yo‘ldoshev

She‘riyat	
“Savob” (she‘rlar)	Abdulla Oripov
“Saylanma” (1-jild)	Erkin Vohidov
“Iymon yog‘dusi” (she‘rlar)	Omon Matjon
“Qaldirg‘ochlarga ber ayvonlaringni” (saylanma)	Strojiddin Sayyid
“Gul bir yon, chaman bir yon”	To‘ra Sulaymon
“Ko‘z yumib ko‘rganlarim”	Eshqobil Shukur
“Buloqlar quchog‘ida”	Cho‘lpon
Jahon adabiyoti	
“Bir vijdon uyg‘onur”	Ahmad Lutfiy Qozonchi
“Ityurak” (qissa)	Mixail Bulgakov
“Aqchagul”	M.Nizanov
“Oliver Tvistning boshidan kechirganlari”	Charlz Dikens
“Amfibiya odam” (roman)	Aleksandr Belyayev
“Chingachguk fojiasi”	Fenimor Kuper
“Boshsiz chavondo‘z”	Tomas Mayn Rid
“Doktor Moro oroli”	Gerbert Uells
“Oq so‘yloq”	Jek London
“Dengiz shunqori”	Jeyms Oldrij
“Farg‘ona kelini”	Jo‘rjiy Zaydon
“Bo‘ri bolalarini qanday o‘rgatadi” (ertaklar, hikoyalar, masallar)	Lev Tolstoy
“Shaxmat novellasi” (hikoya)	Stefan Sveyg
“Jaloliddin Rumiy”	Radiy Fish
“Oqcharloq Jonatan Livingiston”	Richard Bax
Ilmiy-ommabop asarlar	
Olam yog‘dusi yoxud qiziqarli fizika	Qodir To‘rayev
Qiziqarli bilimlar olamida	Qodir To‘rayev, Sattor Burhonov
“Qiziqarli geografiya”	Y.I.Perelman
“Turkiston”	Yujin Skayler
Nashrlar	
“Yoshlik” jurnali (2021-yil sonlari)	O‘zbekiston yoshlarining adabiy-ijtimoiy jurnali

20-30 yosh toifasi uchun	
Xalq og'zaki ijodi	
"Go'ro'g'lining tug'ilishi" dostoni	Xalq og'zaki ijodi
"Yunus pari" dostoni	Xalq og'zaki ijodi
"Zulfizar" dostoni	Xalq og'zaki ijodi
"Masposhsho" dostoni	Xalq og'zaki ijodi
Mumtoz adabiyot	
"Mahbub ul-qulub"	Alisher Navoiy
"Temur tuzuklari"	Amir Temur
"Lisonut tayr"	Alisher Navoiy
"Boburnoma"	Zahiriddin Muhammad Bobur
"Mantiqut-tayr"	Fariduddin Attor
"Hajviyot"	Muqimiy
"Makorim ul-axloq"	Xondamir
Nasr	
"Chinor"	Asqad Muxtor
"Oila"	Abdurauf Fitrat
"O'tkan kunlar"	Abdulla Qodiriy
"Puankare" (hikoya)	Abduqayum Yo'ldoshev
"Bog'dagul" (hikoyalar)	Bahodir Qobul
"Spitamen"	Maqsud Qoriyev
"Padarkush" dramasi	Mahmudxo'ja Behbudiy
"Farg'ona tong otguncha"	Mirzakalon Ismoiliy
"Go'r o'g'li yoxud hayot suvi"	Nazar Eshonqul
"Genetik" roman	Isajon Sulton
"Bonu"	Iqbol Mirzo
"Tushda kechgan umrlar"	O'tkir Hoshimov
"Fotima va Zuhra" (roman)	O'lmas Umarbekov
"Navoiy"	Oybek
"Kechikayotgan odam" (to'plam)	Erkin A'zam
"Ot kishnagan oqshom"	Tog'ay Murod
Jaziramadagi odamlar	Luqmon Bo'rixon
Muvozanat	Ulug'bek Hamdam
"Qo'rqma"	Javlon Jovliyev
"Ufq"	Said Ahmad
"Ko'hna dunyo"	Odil Yoqubov
"Avlodlar davoni"	Pirimqul Qodirov
"Kafansiz ko'milganlar"	Shukrullo
"So'g'diyona"	Yavdat Ilyosov
"Boburiynoma"	Xayriddin Sultonov
"Bozor"	Xurshid Do'stmuhammad

"Yolg'iz" (qissa va maqolalar)	Xurshid Do'stmuhammad
She'riyat	
"Tabassum"	Erkin Vohidov
"Cho'l to'rgayi" (she'r va doston)	Ibroyim Yusupov
"Yurak"	Usmon A'zim
"Turkiston ruhi"	Rauf Parfi
"So'z latofati"	Erkin Vohidov
"So'z yo'li" (she'riy to'plam 2 jildlik)	Sirojiddin Sayyid
"Abadiyat oralab"	Shavkat Rahmon
Jahon adabiyoti	
"Begona"	Alber Kamyu
"Graf Monte Kristo"	Aleksandr Dyuma
"Koinot oqimlari"	Azek Azimov
"Doktor Jivago"	Boris Pasternak
"Oy va sariq chaqa"	Somerset Moem
"Hayotga muhabbat"	Jek London
"Tirilish"	Lev Tolstoy
"Uch og'ayni"	Erix Mariya Remark
"Turkiston"	Yujin Skayler
"Don Kixot"	Migel de Servantes
"Asrga tatigulik kun"	Chingiz Aytmatov
"Marsga hujum"	Rey Bredberi
"Mening Dog'istonim"	Rasul Hamzatov
"Yashil kecha" (roman)	Rashod Nuri Guntekin
"Jinoyat va jazo"	F.Dostoyevskiy
"Amerika fojiasi" (roman)	Teodor Drayzer
"Qoraqalpoqnoma"	To'lepbergen Qaipbergenov
"Boshsiz chavandoz"	Tomas Mayn Rid
"Alvido, qurol"	Ernest Xeminguey
"Cho'l bo'risi"	Herman Hesse
"O'talar va bolalar"	I.Turgenv
Ilmiy-ommabop adabiyotlar	
"Otam haqida"	Habibulla Qodiriy
"Qiziqarli geografiya"	Vahob Rafiqov
"Qiziqarli bilimlar olamida"	Qodir To'raev, Sattor Burxonov, Muhayyo Zokirova
Nashrlar	
"Yoshlik" jurnali (2021-yil sonlari)	O'zbekiston yoshlarining adabiy-ijtimoiy jurnali

Ota-onalar majlisi

Hajviy hikoya

Aziz NESIN
(1915–1995)

*Turk hajviy yozuvchisi,
dramaturg.
“Bir surgun xotiralari”,
“Unutilmas orzular”, “Vijdon
ishi” kabi romanlari,
“Shunday bo’ldi, bunday
bo’lmaydi” avtobiografik
qissasi, “Aziznoma”
hajviy she’rlar va
“Mamlakatlardan birida”
hajviy hikoyalar to’plamlari
mashhur. “Musht ketdi”,
“Hushtak afandim”, “Futbol
qiroli” va boshqa asarlari
o’zbek tiliga tarjima
qilingan.*

Ruschadan
Habib SIDDIQ
tarjimasi

*M*en ikkilanib turardim: ota-onalar majlisiga borsammi yo bormasammi? Aytadigan gapim yo’q, agar bo’lganda ham, og’zimni ocholmayman, chunki odamlar orasida gapirolmayman.

Shubhalarni yengib maktabga kelganimda esa majlis boshlanib bo’lgandi. Ota-onalar va o’qituvchilar majlislar xonasida qizg’in gaplashishardi.

Men eshikni qiya ochdim va yonbosh bilan lip etib xonaga kirib oldim.

Sochlariga oq oralagan ayol o’rnidan turdi, boshini men tomonga burib mushtini siqib baqirdi:

– Kechikyapsizlar, janoblar, kechikyapsizlar!

Qulog’imgacha qizarib ketdim va tushunarsiz gap aylantirdim:

– Bari transport sababli... Taksi topib bo’lmaydi... Avtobus yo’q...

– Bu rahbariyatni qiziqirmaydi...

Qiziq, u qaysi rahbariyat haqida gapiryapti?.. Tramvaynikimi, avtobusnikimi?

– Rahbariyatning ota-onalarga eng katta e’tirozi, – iddao qildi ayol, – bu o’quvchilarning kech qolishi. Darslar to’qqizda boshlanadi.

Onalardan biri o’tirgan joyidan luqma tashladi:

– Qizlarga neylon paypoq kiyishni taqiqlash kerak. Faqat qizlarga emas, ayollarga ham neylon paypoq kiyishni taqiqlash kerak...

– Men hurmatli xonimning fikrlariga qo’shilaman, – o’zim uchun kutilmaganda bidirladim men va neylonni taqiqlashni talab qilgan ayolning oyoqlariga qaradim. Bu ayolnikidan xunuk oyoqni hech qachon ko’rmaganman: u obkashday qiyshiqligidan tashqari to’pig’i tizzasidan ham yo’g’on, bo’rtgan ko’ktomirlari qalin paypoq ustidan ham ko’rinib turardi.

– Hamma o’quvchi qizlarimiz qalin qora paypoq kiyishlari kerak, – ilib ketdim men uning oyoqlaridan ko’z uzmay.

Nima uchun paypoqlar haqidagi gapga suqildim, bilmayman. Maktabga kelishda, nima haqdadir gapirish niyatim yo’q edi.

Bir janob, ota-onalardan bo'lsa kerak, o'rindan irg'ib turdi:

– Bizda gaplashib olishimiz kerak bo'lgan muhimroq narsalar bor! – hayqirdi u. – Paypoq – mayda narsa! Hammasidan avval biz xorijiy tillarni o'qitish masalasini hal qilishimiz kerak. Menimcha, hamma fanlarni nemis tilida o'qitish kerak. Men ko'p yillar Germaniyada yashaganman. U yerda bolalar hamma fanlarni nemis tilida o'rganishadi.

Kech qolganim uchun aybimni hamon his qilib, uni yuvish niyatida yana gapga aralashdim:

– Men Germaniyada bo'lmaganman, ammo xuddi shunday fikrdaman: mashg'ulotlar nemis tilida olib borilishi kerak. Nima uchun, deb so'rasiz?.. Chunki dunyodagi butun taraqqiyot, texnika rivoji – nemislar tufayli. Agar nemis bolalari hamma fanlarni nemis tilida o'rganishmaganda...

– Janoblar, – dedi ko'zoynakli odam, – bu bizning majlisimiz doirasidan tashqaridagi masala. O'qitishni qaysi tilda olib borish – vazirlikning ishi. Bizning maktabimizda, o'zingiz bilasiz, nemis tili o'qitiladi. Biz bu yerga maktab va ota-onalar munosabatlarini muhokama qilish uchun to'planganmiz.

– Nemis tili haftasiga necha soat? – so'radi nemis tili haqida gapirgan odam.

– Har sinfdan har xil, – javob berdi ko'zoynakli kishi. – Birinchi sinfdan olti, yettinchi sakkiz soat...

– Oz! – qichqirdi nemis tili haqida gapirgan odam.

– Oz! – hayqirdim men ham.

Xonadagi yoshi ulug'roq odam dedi:

– Avvalo maktabda futbol o'ynashni taqiqlash kerak. Boshmoq yetkazib bo'lmaydi. Har oyda yangisini sotib olishga to'g'ri keladi...

– Bizning qizlar futbol o'ynashmaydi, – javob berdi mosh-guruch sochli ayol.

– O'g'il bolalar o'ynashadi-ku! – o'zinikini ma'qulladi qariya.

– O'g'il bolalarning bizga daxli yo'q: bu yer – qizlar maktabi.

– Qizlar maktabi?.. Demak, bu yerda kichkina qiz nevaram o'qir ekan-da. Men o'ylabmanki... Qanday bo'lsa ham, qizlarmi, o'g'il bolalarmi –

futbolni taqiqlash kerak. Bolalarimiz tobora qadimiy an'analarimizni unutib borishyapti.

– Bosh ofat shundaki, bolalar dars qoldirishadi, – dedi o'qituvchi. – Ota-onalar shunga alohida e'tibor berishlari kerak.

Yonimda o'tirgan kishi sekin so'radi:

– Badiiy kecha qachon boshlanadi?

– Bilmadim, – dedim men. – Direktordan so'rang.

– Direktor kim o'zi?

– Bilmadim... Anavi uchalasi ham direktorga o'xshab turibdi... O'shalardan biri...

Kishi ulardan eng salobatlisiga murojaat qildi:

– Janob direktor, badiiy kecha qachon boshlanadi?

– Qayerda janob direktor? – qayta so'radi u va atrofga alanglab qaradi.

– Janob direktor betob, u majlisga kelmadi, – aniqlik kiritdi ko'zoynakli ayol.

“Qo'shnim” unga murojaat qildi:

– Badiiy kecha qachon boshlanadi?

– Qanaqa kecha? – taajjublandi ayol.

U xijolat bo'lib joyiga o'tirdi.

– Ha-a, vijdotsiz... Uyga borib qo'rsatib qo'yaman unga. Axir shunaqa qiz adabini berib qo'yishga munosib emasmi? – menga murojaat qildi u quvvatlashimni istab.

– Bilmadim, o'zi nima gap?.. Hech narsa deyolmayman, – javob berdim men.

– Qizim maktabda badiiy kecha bo'lishini aytib, mening kelishimni so'rovdi. Chiqishim bor, degandi. Xotinim homiladorligi uchun kelolmadi, men qizim qanday raqsga tushishini ko'raman deb arang keluvdim.

Qizlarning qalin qora paypoq kiyishlarini talab qilgan onaxon vaqtni behuda o'tkazmadi, o'ng va chap yonida o'tirganlar bilan qalin paypoq bo'yicha targ'ibot yuritib hamfikrlari safini kengaytirdi.

Hamma fanlar nemis tilida o'qitilishini so'ragan otaxon esa qo'shnilariga Germaniyadagi hayoti haqida hikoya qildi.

– Kechirasiz, – deya menga murojaat qildi chap tomonimdagi yigit. – Bu yerda nima haqida gap ketayotganini hech tushunolmayapman.

Men unga bu majlisda bahslashayotganlarning fikrlari haqida qisqacha gapirib berdim.

– Mana bu qariya bolalarga futbol o‘ynashni taqiqlash va ularni an’analarimiz ruhida tarbiyalashni talab qilyapti. O‘qituvchi bo‘lsa o‘quvchilarning tez-tez kech kelishlari va dars qoldirishlaridan shikoyat qilyapti. Anavi ayol esa...

– Bu yerdan qanday qilib chiqib ketsam ekan... – dedi u. – Men adashib kelib qolibman. Kasaba uyushmasi majlisiga borishim kerak edi... o‘rtoqlar noto‘g‘ri tushuntirishibdi. Agar so‘z so‘raganda qo‘lga tushib qolarkanman.

Mosh-guruch sochli ayol o‘rnidan turdi va tinchlikni saqlashni so‘radi:

– Janoblar, bizda kambag‘al oilalarning bolalari o‘qiydi, olti yuz yetmish nafar qizlarning yarmiga yaqini darsliklar sotib olish imkoniyatiga ega emas. Biz hech yo‘g‘i yuz o‘quvchiga maktabda tushlikni ta‘minlashni xohlaymiz. Biz sizlarning yordamingizga ko‘z tikmoqdamiz.

Shunda bir ayol o‘rnidan turdi va tez-tez gapira ketdi:

– Xudoning har kuni yordam! Qizimiz har kuni nimagadir pul so‘raydi. “Agar bermasangiz, maktabga bormayman. Dugonalarim oldida uyat” deb turib oladi. Bu pullar qayoqqa ketadi, deb so‘rasam bo‘ladimi?.. Axir har kuni yordam berish mumkin emas-da!.. Kelinglar, har oyda beriladigan pul miqdorini belgilab olaylik, shunda hamma kimga qancha to‘lash kerakligini biladi.

– Juda to‘g‘ri... Mutlaqo adolatli! – ma‘qulladim men.

Mosh-guruch sochli ayol qizarib ketdi va muhtojlarga yordam uchun yig‘ilgan pullarning hisobotini so‘ragan ayoldan bolasining ismi-sharifini so‘radi.

– Gyultan Yashoba.

– Hmm... – dedi mosh-guruch sochli ayol. – 3-“B”, Gyultan Yashoba... Xo‘-o‘sh... qizingiz ta‘tildan keyin maktabga bir hafta qatnagan. Keyin kelmay qo‘ydi. Biz bu haqda sizga xat yozib ma‘lum qilganmiz.

– Demak, men yolg‘on gapiribman-da, a?.. Qizim har gal mendan kimgadir yordam uchun pul oladi. – Keyin esa yonidagi ayolga murojaat qildi:

– Uyga ham kelmaydi. Qayerlarda yurarkan u? Biz uning otasi bilan ajrashganmiz. U otasi bilan yashaydi.

Majlisda o‘ttiz kishicha qatnashar va ularning har biri o‘z fikrini himoya qilishga intilib qo‘shnisiga baqirardi.

Mosh-guruch sochli ayol:

– Janoblar, bunaqa shovqin-suronda hech narsani tushunib bo‘lmaydi! Marhamat, kim gapirmoqchi, faqat navbat bilan, hamma baravar emas!

Qator qo‘llar ko‘tarildi, hamma so‘z so‘rardi. Birinchi bo‘lib so‘zlash huquqini keksa kishi oldi.

– Hurmatli o‘qituvchi xonimlar va o‘qituvchi janoblar, – deb boshladi u va o‘zining futbolning zarari, uning o‘quvchilar xulqi, odobiga salbiy ta‘siri haqidagi g‘oyalarini bayon qilishga kirishdi. – Futbolni birinchi bo‘lib yazidlar qatl etilgan jafokash Husaynning boshini tepib o‘ynashgan, shuning uchun to‘p tepib o‘ynash – katta gunoh...

Uning gapi shunchalar cho‘zilib ketdiki, ma‘lum vaqt o‘tgach ota-onalar baravariga qichqirishdi:

– Tugating endi, biz ham gapirishni xohlaymiz!

Yana bir hurmatli janob o‘rnidan turdi, gapirgani uning navbati kelgandi. U boy-badavlat kishi sifatida bolalarga maktabga ikki kishilik ovqat berib yuborishni taklif qildi.

– Shu bilan biz ovqati bo‘lmagan kambag‘al oilalarning bolalarini qo‘llab-quvvatlagan bo‘lamiz, – dedi u. Keyin qimmatchilik haqida eslab, endi hech yerdan yaxshi go‘shht topib bo‘lmasligidan, gohida ko‘mir bo‘yicha qiyinchiliklarni boshdan kechirishga to‘g‘ri kelishidan hasrat qildi.

Biz uni jim bo‘lishga majburlay olmadik. Uni majburlab joyiga o‘tqazishganda ham jag‘i tinmasdi.

Mengacha navbat yetib kelmasligini tushunib, odamlarning tinchlanishini kutib o‘tirmasdan shartta o‘rnimdan turdim:

– Hurmatli xonimlar va janoblar! – deb boshladim.

U yog‘iga nima deb davom ettirishni bilmay, o‘zimga e‘tiborni jalb etish uchun Xo‘ja Nasriddin

hayotidan bir latifa aytmoqchi bo'ldim. Ammo uning oxiri yodimdan ko'tarilib qolibdi, bir nafas tin oldim-da shunday tugatdim:

– Ha, bu voqeaning yakunini o'z'laringiz yaxshi bilasizlar...

To'xtalish mumkin emas edi. Boshqa odamga so'z berib yuborishardi bo'lmasa. Shu bois mantiq bo'yicha o'tish haqida bosh qotirib o'tirmay davom etdim:

– Agar bolalarimiz sinfda ikkinchi yilga qolayotgan bo'lsa, bunga ota-onalar aybdor.

Gap shundaki, anchadan buyon rahbariyat bilan murosam uncha yaxshi emas, o'qituvchilar ham buni bilishadi, ular qizimni ikkinchi yilga qoldirishvormasa deb qo'rqardim.

– Ota-onalar o'z farzandlari bilan shug'ullanishmaydi. Shunaqa ota-lar ham borki, bolasi nechanchi sinfda o'qishini ham bilmaydi.

Men ochilib ketdim, to'xtatishning iloji yo'q edi. O'qituvchilar menga qarsak chalishdi.

Oxirida mosh-guruch sochli ayol dedi:

– Kech bo'ldi, ma'ruzangiz davomini yanagi majlisga qoldirishga to'g'ri keladi.

– Hali hech narsani gapirishga ulgurmadim...

Maktabdan qaytayotganimda o'qituvchilar men bilan xayrlasharkan, minnatdorchilik bildirib qolishdi.

Uyda xotin tashlanib qoldi:

– Qayerlarda yuribsan?

– Maktabda, ota-onalar majlisida bo'ldim. So'zga ham chiqdim, chiqishim o'qituvchilarga juda yoqdi. Bilasanmi, ota-onalar o'z bolalari bilan mutlaqo qiziqishmaydi. Mana ularning bolalari har sinfda ikki yildan o'qishadi, beparvo ota-onalar esa butun aybni o'qituvchilarga ag'darishadi.

– Ota, – birdan xonaga kirib keldi qizim, – o'qituvchilarim mendan yana nega otang maktabga kelmadi, deb so'rashdi. Sen nega majlisga bormading?

– Yana bolaning oldida ham aldaysan-a,– yalt etib qaradi xotinim.– Qayerlardadir yarim kechagacha sudralasan... Ota-onalar majlisidaydim deysan-a yana...

– Men bordim, qizim, so'zga ham chiqdim.

– Men ham bordim, dada...

– Ha, men sening ixtisoslashgan maktabingda bo'ldim.

– Nima deyapsan, ota? Men ixtisoslashgan maktabdamas, Boyazid litseyining so'nggi sinfida o'qiyman.

– Nima? – taajjublandi onasi. – Men seni Xorxon ixtisoslashgan maktabiga berganman-ku!

– Meni u yerdan ancha avval haydashgan, ona...

– Eh, sen yaramas, – tashlandim men. – Qayerda o'qiyapsan, qanday o'qiyapsan, nega otang bilan onangni xabardor qilmaysan?! Qanaqa chiqib qoldi bu bolalar-a?..

Muqovada

Ahmad To'ra
olgan foydalanildi.

Bosishga 18.05.2021-yilda
ruxsat berildi.

Qog'oz bichimi: 84x108 1/16
Nashriyot hisob tabog'i: 8

Obuna indeksi – **822.**

ISSN 0207-9137.

Jurnal 2007-yil 4-mayda
O'zbekiston Matbuot va
axborot agentligi tomonidan
№ 0253 raqami bilan
ro'yxatga olingan.

Tahririyatga kelgan
qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi
va muallifga qaytarilmaydi.

Mualliflar fikri tahririyat
nuqtayi nazaridan farq qilishi
mumkin.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda
"Yoshlik"dan olindi" deb
izohlanishi shart.

"SILVER STAR PRINT" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma № 29. Adadi: 984.

Toshkent shahri,
Uchtepa tumani,
22-mavze, 17-uy.